

846.65

SÁRKÖZI

Mint
oldott
kéve

OSZK

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

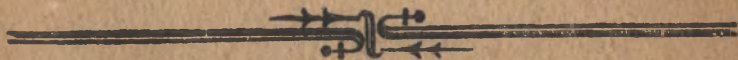
1875

1875

N. M.

SÁRKÖZI GYÖRGY

MINT OLDOTT
KÉVE

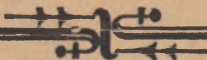

PANTHEON KIADÁS

S Á R K Ö Z I G Y Ö R G Y
MINT OLDOTT KÉVE

TÖRTÉNELMI REGÉNY

III

PANTHEON-KIADÁS

OSZK

84626

~~P. o. hung.~~

~~24.340~~

HARMADIK RÉSZ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I. FEJEZET.

— Cézár!

Honnan jön ez a hang? A vöröses ködből szuronyok kék fénye csillan. Menekülni! Egy lépés föl a levegőbe, s a szuronyok elrohannak alatta. Most súlytalan teste megint földet ér s körülötte csönd van... Alkonyati arany-vörös fények égnek... Tovább, tovább! Ohó, ez ingovány... Süpped alatta a talaj: már térdig, már derékig, már mellig süllyedt... elmerül, ha roppant erővel nem tartja magát...

— Cézár! Nyolc óra!

Nyolc óra: mi az, hogy nyolc óra? És miféle vánkos ez a feje alatt? Cézár hirtelen kinyitja szemét és fölül az ágyban. Hideg csapja meg a vállát. Miféle szoba ez? Szemközt vele idegen kandalló: gyomrában szürke hamu. Sárga függönyök a feje körül: langyos testszaguk van. Székek, melyeket sose látott, szekrény: az ajtaja nyitva s benne rendetlenség. Frissen vásárolt, félig még idegen holmikra ismer: s egyszerre öntudatra ébred. Az ajtón kitaró, erős kopogás...

— Igen! Már öltözöm! — kiáltja s lassan megemeli a lepedőbe takart paplan csücskét.

Tehát Colmarban van, a rokonoknál. Franciaország szabad földjén, ahol többé nem érhetik el az üldözők. Micsoda megkönnyebbülés volt, mikor, — vagy húszszori átszállás után, — a vonat végre elérte a francia határt! De még akkor is űzte valami menekülő érzés, egészen addig, míg az érte küldött háromlovas kocszi meg nem állt vele itt, a Berthe néni háza előtt, s meg nem pillantotta magát Berthe nénit, nyakán, csuklóján szorosán zárt, puffos ujjú fekete ruhájában. Berthe néni az édesanyja unokanővére, akinek tegnapiig csak a nevét hallotta és ugyan-

olyannak képzelte, mint az édesanyját. S helyett egy zömök kis asszony állt előtte, akinek haja tükörsimára van kefélve s kontya sovány nyakába lóg; álla nevetségesen kicsi, szája keskeny és szigorú, orra olyan hegyes, hogy szinte szúr. A szeme, a Richertek nagy barna szeme a rózsaszín héjak közt, azonban egészen az anyjáié, s a pillantása az idegen arc keretében is olyan megdöbbenően ismerős Cézár előtt, hogy mikor tegnap meglátta, előntötte szívét a meleg. Berthe néni nem fogadta sem barátságosan, sem barátságtalanul, csak arra figyelmeztette, hogy az ő házában szabott rend van, az étkezéseknél tehát pontos időben jelenjék meg: nyolckor reggelire, tizenkettőkor villásreggelire s hatkor ebédre. S íme, már nyolc óra van, reggelizés ideje, s ő még csak most dörgöli a szemét!

A paplan gyors lendülettel a földre fordul, s Cézár negyedóra mulva ott ül a jól befűtött ebédlőben, az asztal mellett, a néni balján. Berthe néni özvegy: férje terjedelmes szőlőbirtokot hagyott rá, továbbá egy ecetgyárat és egy szeszpárolót: mindezeknek gondját bátyja viseli. Bernard bácsi pontosan ismétlődő arcvonásokkal ül a huga jobbján, de szemének komor barnaságát még erősíti a vastagon megvont fekete szemöldök s állának macskaszőrűségét a lógó, sűrű bajusz. Türelmetlenül rágcsál egy darab kalácsot, a kávéjára várva: már rég az árkádok alatt lévő irodájában kellene lennie, ahol strassburgi hordóügynökök, zsidó borkereskedők s tubákoló vincellelérek lesik érkezését. Negyedik és utolsó az asztalnál: Henriette, a „távoli rokon“. Az erőstermetű, szőke, kékszemű s repedezetten pirosarcú lány, kis köténnyel vastos combjai előtt, Cézár beléptekor hamar föláll, komoly arccal leveszi a kávémasináról a melegítőt és sorra megtölti a csészéket.

— Kérdezze meg a kedves rokont, hogy világosan szereti-e vagy sötéten, — rendelkezik Berthe néni száraz hangján s Henriette engedelmesen ismétli szavait.

— Cukrot... kalácsot... vaját is akar? — kínálgatja a néni maga is a vendéget, tárgyilagosan táplálva a

sovány fiatalembert, mintha a lábásba dobálná a szakácskönyv előírta alkatrészeket.

Igaz, odahaza gazdagabb reggeli állt az asztalon: — de Cézár most mégis valami édes otthoniasságot érez a meleg, kissé cikóriaillatú kávé felett, s amint a foszlós, fehér kalácsot szájába veszi, olyan nyugalom önti el, amelyben már rég nem volt része. Körülötte családtagok, akik törődnek vele, ismerős szemek, amelyek titokban testi állapotát mérlegelik, — s egyszerre észreveszi, hogy a papírkárpit az ebédlő falán ugyanaz, ami náluk: a zöldszakállú Odysszeusz hallgatja egy zöld árbochoz kötve a zöld tenger zöld sziréneinek dalát... Lám, egy gyermekkori ismerős, akire új otthonában rátalált... Talán még boldog is lehet itt valamikor?

Csendes kavargatás, szürcsölgetés nesze hallatszik. Bernard bácsi fehér mellénye nyílásába gyűrte az asztalkendő csücskét és minden kortyintás után megtörli csüngő bajuszát. Henriette a csésze fölé hajolva, zavartan kanalazza kávéját s lopva néz csak föl egyszer-egyszer, mint tilos olvasmányból, nem mer sietni, hogy Cézár falánknak ne ítélje. Berthe néni elmerülten kavargat, szemét az ablak keresztfájára függesztve: s aztán elárulja, min töprengett.

— Harminckét esztendeje... Az én esküvőm tizenhétben volt, márciusban, Nóráé egy évvel később, áprilisban... A megszállás alatt esküdött, osztrák katonazenekar fújta a nászindulót... Azóta se láttam Nórát... Megöregedett, úgy-e? Mint én... Képe nincs róla?

Nem, a fakó kis daguerrotyp, mely Cézár anyját ábrázolta, ott maradt a parókián, s azóta bizonyára egészen megette már a penész.

— Sok mindenem kellett keresztülmennie... Írta, hogy micsoda gyász érte... Nálunk is csak gyászt hozott a forradalom... A csőcseléket folyton bujtogatják az arisztokrácia ellen... Magyarországon is így volt, mi?

— Ó, nem, — kiált föl Cézár s két korty kávé között szeretné elmondani, hogy mi volt a magyar forradalom,

— nálunk a föld népe és a nemesség együtt harcolt a szabadságért a császári zsarnokság ellen...

— Szabadság: lári-fári... — kottyán közbe Bernard bácsi, gyorsan rágva szájából kikívánkozó hamis fogaival egy darab vajaskenyeret, — mindenki tönkremegy a nagy szabadságban, a bort alig lehet eladni... Kinek kell ma bor? Még ecet se...

— Na, én nem tudom, hogy-mint volt maguknál, de azt ne mondja, hogy császári zsarnokság, — szól monoton szigorral s némileg sértetten Berthe néni, — nekünk sokkal jobb dolgunk volt a császárság alatt... Ez a nagy drágaság! Tudja mibe kerül egy font hús? Na... nem is mondom. Azelőtt nálunk nagy konyha volt, de most fogunkhoz kell verni a garast...

— A tőzsdén minden papirunk ronggyá lett, — váltja föl a panaszban hugát Bernard bácsi, — s micsoda adók! Persze, a mi keservesen szerzett pénzünkből kellett nemzeti műhelyeket fölállítani, vagyis a sok munkanélküli hasát tömni... Szerény véleményem szerint, a társadalom legerősebb támasza a rend: épp elégünk volt a rendtelenségből... És a rendet csak a tekintély tudja biztosítani: nekünk császár kell, nem holmi vörös elnök. Még megérjük, hogy egy kékblúzos munkás fog nekünk parancsolni!

— És tudja, mit tanítottak itt az iskolákban? — veszi át a szót ismét Berthe néni. — Csupa istentelenséget: a papokat szídták, gúnyt űztek az egyházi szertartásokból... a gyerekek nem akartak szentgyónásra menni... GuiBERT úr a lyceumban, — azóta elcsapták, — azt tanította, hogy nincs három isteni személy, csak egy...

S a közelmúlt emlékeitől még most is földúlva, kifényesedett szemmel néz Cézárra, várva az ifjú pap iszonyodó felháborodását. Cézár pedig kényelmetlenül fordítja félre tekintetét: semmi felháborodást nem érez, szinte maga is megrémül tökéletes vallási közönyén.

— Ezek az emberek teljesen másként gondolkoznak, mint én, — állapítja meg magában, kissé büszkén külön-

állására, s kissé fájdalmasan magányossága miatt. — No, ez természetes: az anyám is másként gondolkodik sok mindenről, talán még az apám is... En azért éppúgy szeretem őket, mintha egyetérténék és semmi ok nincs rá, hogy a rokonaimat kevésbbé szeressem... Végeredményben magukhoz fogadtak, annak ellenére, hogy forradalmi menekült vagyok, ők pedig ellenforradalmárok... Igaz viszont, hogy fogalmuk sincs róla, mint arisztokratának kellett-e menekülnöm, vagy mint plebejus lázadónak... Node mit bánom én?... Fő, hogy itt nyugodtan eltölthetem az időt, amíg fordul a kocka.

— Hát bizony... — mondja végül hangosan, észrevéve, hogy mindnyájan az ő elítélő nyilatkozatára várnak. Berthe néni sötét szeme figyelmesen s lassan fogamzó gyanuval néz felé az egyenes, vékony szemöldök alól, szinte kancsalítva a merő nézésben. Könyöklő balja mutatoujját vízszintesen tartja orra alatt, többi ujját hanyagul lógatva, — most, hogy elhallgatott pergő beszéde, egyszerre olyanná változott, mintha a hallgatás szobra volna.

— Node szerencsére mindennek már vége, — mondja Bernard bácsi, kihúzva mellénye nyílásából a szalvétát, s utoljára söpörvén le bajuszát. — Az elnöki székben egy Napoleon ül, bárcsak egy Napoleon-Lajos, aki máris üdvös változtatásokat hozott be s előbb-utóbb bizonyára császár lesz... A katolikus és monarchikus érzelmű lakosság, — és ez a túlnyomó többség, — tőle vár mindent... Szerény véleményem szerint, a császárság szilárd rendje csak jó hatással lehet a fogyasztásra, így többek között a szesz- és borfogyasztásra, ami a mi vidékünknek elsőrendű érdeke: a forradalom alatt fellépett fogyasztási válságot még mindig nem hevertük ki... Az általános választói jogot is csak egy erőskezű császár meri megszükíteni... Mert igaz, hogy most nagyobb részt jobboldali képviselőket választottunk, de a vörösök egyre izgatnak, s nem lehet tudni, hogy a következő választás milyen eredménnyel jár... Itt, a városban is vannak köztársaságiak, például a Chauffor-család... Az Ignace még hagyján: az hamar megúnta a politikát és a könyvei közé

bújt, de a Victorral óvakodják megismerkedni: az igazi véresszájú . . .

— De utolérte az Isten keze, — mondja élesen Henriette, aki egészen eddig hallgatott, mint a sír, — meghalt a felesége gyermekágyban . . .

— És nem is bánkódott különösen, — fűzi hozzá Berthe néni szapora madárhangon, — többen mondják, hogy félévre rá már egy mulatságon látták, s jó kedve volt . . .

— Szégyentelen . . . — sziszegi a „távoli rokon“ Cézár számára érthetetlen gyűlölettel.

— Az apósa is veszedelmes ember, bizonyos Kestner . . . — teszi hozzá Bernard bácsi, fölemelkedve helyéről, — különben képviselőnk, de hogyan? Itt vannak festécsináló gyárai Thannban, a kerületben, s a munkásokat holmi kedvezésekkel elszédítette . . . De ezt csak úgy magunk közt mondom . . . — mondja halkán, s kihúzza az óráját, messze eltartva magától. — No, viszontlátásra, elfecsegtük az időt, nekem dolgom van.

A nők is fölkelnek az asztaltól, Henriette serényen rakodik a pohárszékekben, Berthe néni pedig átmegy a szalonba ujjával ellenőrizni a törölgetést. Bernard bácsi, mielőtt távozik, közelhajol öccse füléhez s odasúgja:

— Ha meg akar ismerkedni a borainkkal, jöjjön le hozzám villásreggeli előtt . . . Itthon csak vízzel ihatom a májam miatt . . .

S komor szemében egy kedves, huncut sugár villan föl.

Berthe néni csakhamar visszatér a szalonból, őneki is van valami bizalmas mondanivalója:

— Ajánlom, hogy a Saint-Martin-templomban misézzen reggelente: az a legszebb templomunk s korai misék vannak, úgyhogy idejében hazajöhet reggelizni . . . S ha akar egy jó papi szabót, majd hivatok: ezt a ruhát (szigorúan megböki ujjával Cézár világosszínű polgári ruháját) nem viselheti nálunk, mert megbotránkoznak rajta . . . És ajánlom, hogy keresse föl mielőbb Hunckler abbét, a Saint-Martin plébánosát, nekünk jó barátunk s majd megismerteti a papi körökkel . . . Egyébként azt is

megmondom, hogy minden második vasárnap délután fogadunk, de csak a legjobb családokat... Itt sok a bevándorolt, ki tudja, ki miféle?

— De hiszen... — lehelei Cézár, s a monoton szavak, mint a szivacsra zubogó víz, úgy megduzzasztják szívét, hogy szólni se tud. De hiszen én nem tudok már misézni, szeretné mondani s ajkát félszeg mosolyra rándítja a meg nem születő szó, én nem akarok abbénak öltözni és nem akarok megismerkedni a papi körökkel: szabad akarok lenni... S mint a gyermekek sárpalotája, ha kiszikkasztja a nap, lassan roskad össze benne a reménykedő, gyámoltalan boldogság, melyet egy kevéssel előbb még érzett. Azt hitte, szabad földre jutott, ahová nem ér el az üldözők keze, s ahová nem érnek el az üldöző emlékek, — s lám, az Egyház keze és az Isten emléke ide is utána nyúl...

Berthe néni merev tekintettel nézi öccsét s hegyes orra még jobban kihegyesedik a fölindulástól megfeszült bőrű arcban. Karját keresztbe teszi s ujjaival átfonja vékony felsőkarját, mintha önmagába kapaszkodna.

— Cézár... — mondja mély hangon s küszködve magával, hogy ne higgyen a szörnyű gyanuban, mely lelkét füstként befutotta. — Emlékezzék az apostol szavára: „jaj nekem, ha nem hirdetem az evangéliumot!“

Cézár megremeg erre az idegenszerű, sötét hangra, amely kívülről üti meg fülét és mégis olyan, mintha valahol mélyen, belül szólalt volna meg, — de felelni semmit sem tud, elfordul s a hideg ablaküveghez szorítja homlokát.

Az ablakból végiglátni az egész utcason: csupa ódon, apróablakos ház; a meredek tetők bizalmatlanul hajolnak egymáshoz s a faerkélyek üresen futnak a magas emeletek előtt. Cézár csak a felvidéki német városkákban látott ilyen csöndes, régidőből ittmaradt házakat a hadjárat alatt: de akkor nem sokat törődött velük. Most azonban, az idegenben, megérzi ezeknek a háromszázestendős házaknak a hatalmát. Úgy kell lenni, hogy ezek a mállott falak nem engedik változni a közibük

zárkózott embereket, hogy ezek a zöldre festett, nagy, ke-
rek kapuk zárják el a világ forgásától azokat, akik mö-
gjük húzódtak. A sarkon túl nagy világossággal nyílik
ki a tér s látni a Saint-Martin nyomott, gótikus falaiból
egy keveset. Egy görbehátú pap baktat arrafelé. S az
utcán furcsa, nagykerékű szekeret hajt egy szalmakala-
pos parasztasszony.

— Hová jutottam?... — gondolja megrettenve
Cézár s végignéz önmagán, az egyetlen, akit ebben az
idegen világban ismer, hogy ő-e az, ő áll-e a bolthajtá-
sos fülkében, a szekérszögletesre halk nessel megrezgő,
rosszul csukódó ablak előtt?

*

...Végignéz önmagán, hogy csakugyan ő-e az: a
lábán csatos félcipő, testén vadonatúj reverenda, fura
kravátli-leffentyűkkel, csak fejről hiányzik a selyem-
szőrű, fölünkörödő karimájú abbé-kalap, melyet fönn-
hagyott a szobájában.

Aztán a szalon ajtajából végignéz a társaságon: s
ott látja ruhájának mását léggömbyszerűen fölfújva,
dagadón, a reverendából kicsüngő kis kézzel-lábbal,
s fönn fuldoklón vörös fejjel: az Hunckler abbé, a
Saint-Martin plébánosa, s Colmar város egyházi és
világi régiségeinek tudós kutatója. Az abbé épp elő-
adást tart a társaság körébe gyülekezett tagjainak: a
saját káplánjának, aki pici, feketeképű, már nem
fiatal emberke; egy zömök, simaarcú, fehérmellényes
úrnak, aki épp fölemelte vastag mutatójúját, hogy
közbeszóljon, de az előadás sodra elsepri a fölemelt
ujjat, mint a szalmaszálat, s a fehérmellényes úr csüg-
gedten ejti le újból kezét; egy himlőhelyes, föltartott orral
hallgató óriásnak, aki szórakozottan játszik óralánca
számtalan zsuzsujával; Bernard bácsinak, s különböző
korú hölgyeknek, akik valamennyien abba a két
évvel ezelőtt divatos atlaszruhába vannak öltözve, amely-

nek modelljét annak idején a préfet neje hozta haza párisi útjából.

— Mikor a Merovingok utolsó sarja kolostorba vonult... — mondja az abbé azon a biztonságos, tudományos hangon, amelyben már van egy csöpp irónia is a saját tudománya vagy a többiek tudatlansága iránt; s itt félbeszakítja a mondatot s készülő mosollyal, várakozással néz a belépő felé.

— Nos? — sürgeti egy tudásszomjas hölgy, keblén hatalmas rubintbrossal, amelyen gyémántos kereszt fityeg. Háttal ülven az ajtónak, csak akkor veszi észre Cézár belépését, amikor Berthe néni fölmerül egy másik csoportból s kézenfogva unokaöccsét, bemutatja a vendégeknek.

Hunckler abbé cuppanó csókkal üdvözli paptársát, s a vendégek megilletődve szemlélik az Egyház üldözött fiainak találkozását: az abbé ugyan már teljes befolyását visszanyerte a helybeli iskolákban, de a forradalomban szenvedett sérelmek mártirkoszorúval övezik homlokát, s Cézárt is úgy tekintik, mint valami templomromboló, kolostorfosztogató, távolkeleti vad lázadás menekültjét.

Ezt csakhamar magának is észre kell vennie, mert Hunckler abbé, a társaság látható középpontja, megfelekezve a Merovingok utolsó sarjáról, azonnal kérdésekkel halmozza el a magyarországi rázkódtatásokra vonatkozólag.

Cézár habozó és kitérő válaszokat ad, elhárítva magától azt a szerepet, amelyet neki szántak, s Hunckler abbé gyanakodva néz a fiatal papra.

— Én igen kevésbé ismerem az önök viszonyait, — mondja vontatottan. — Tudja, én ifjúkorom óta csak a magam kis városával foglalkozom, de azt bátran mondhatom, hogy Colmar minden követ ismerem...

Az arcokon megkönnyebbült mosoly szalad végig: a messziről jött ifjú pap ismeretlen hazája helyett ismét az otthon ismert kérdéseire kerül a sor.

— Hunckler abbé igazán legérdemesebb polgára a mi kis városunknak, — szól a himlőhelyes óriás, Bernier

úr, a kerület főadószedője, — s joggal mondja, hogy Colmar minden követ ismeri...

— Az Úr végtelen kegyelméből immár ötvenhatodik évemet taposom, — mondja az abbé úr ünnepélyes magabaszállással, — s megadatott végezni némi hasznos munkát. A katolikus tudós ma már csak a multban lelheti föl egyháza dicső virágzásának emlékeit... legalább is nálunk, Franciaországban... Az Egyház legidősebb lányának nagyon is sokat kellett forradalmaktól szenvednie... Testét megtaposták, erejét megtörték... Ahol azelőtt szerzeteink, diplomaink hirdették az egyedül üdvözítő hit dicsőségét, ma mindenütt profán intézmények terpeszkednek... Nézzük csak (s apró ujjain számolni kezd): az augustinusok zárdájában fegyház van, a Katalinapácák klostromában kórház, a bencések házában lyceum, a dominikánusokéban színház, a kapucinus-rendház gimnázium lett, a klarisszák kolostora ezerhétszázkilenvenötben...

Halk székcsikordulás hallatszik: a gyémántkeresztes hölgy, a préfet neje, e pillanatban fordította el székét óvatosan az abbé csoportjától, amelyben már csak férfiak vannak. A hölgyek egyenként és észrevétlenül megszöktek s most külön csoportban tárgyalják a maguk körébe vágó eseményeket.

Cézár is hátrább csusztatja székét és félfüllel igyekszik a titkos női társalgás szavait ellesni. Valaki fojtott hangon, gyors szavakkal magyaráz:

— Nagyon egyszerű, édesem: végy nyolc itce tiszta édes mustot, és lassú tűznél főzd jól meg, fővés közben vess belé fél citromhajat, egy kevés fahéjat, — ízlés szerint, — szegfűszeget, — egy csipetnyit, — és egy negyed font cukrot... Semmit sem felejtettem el? Citromhéj, fahéj, szegfűszeg, cukor... No most...

Cézár csalódottan kapja el fülét s a másik irányba kezd figyelni.

— Köszönöm, édesem, no most én is mondok magának egy kitűnőt, — hallja Henriette gágogását, — s az egész nem kerül sokba, próbálja meg édesem, végy egy

font örölt mogyorót, egy font cukrot törj porrá, keverd el öt tojás habbá vert fehérjével...

Nem, inkább hallgassuk Hunckler abbét! Tehát ezerhétszázkilencvenötben... De a garast már Bernard bácsi tette le:

— Kérem, meg vannak bolondulva most a gyárakkal... Hogy sörgyárat alapítanak! Minek ide a sörgyár? Itt a legjobb bor is olcsón kapható. Tavaly is kénytelen voltam elvesztegetni a boromat... ha így megy tovább, a termelés ma-holnap nem fizetődik ki többé... A sör, szerény véleményem szerint, különben is egészségtelen, a gyárkérmények befüstölik a várost, s a lakosságnak kárára van, ha a szabad mezei foglalkozástól a gyárakba vonják...

— Dehát az iparnak fejlődni kell, — kottyán közbe Cézár, — új munkaalkalmakat kell teremteni...

Bernard bácsi szemöldöke összehúzódik, mint két csókolódzó, fekete hernyó.

— Ezt maga nem érti... Nem ismeri a mi viszonyainkat...

Hunckler abbé is meglebegteti kis ujjait.

— Ismerni kell a mi népünket: aki gyárba megy, azt azonnal megmételtyezi a forradalmi tanítás... Aztán, ki iszik itt sört? Igaz, a városunk félig német...

A fehérmellényes úr most először szólal meg:

— Félig német, félig francia, egészben irokéz: amint Voltaire mondta.

— Voltaire! Ön még mindig nem tért meg Chauffour úr, még mindig ezt az elvetemült ateistát emlegeti... Tudja, hogy ez a Voltaire-féle destruktív irodalom okozta mindazt a rosszat, amit elszenvedtünk? Meg az ön modernjei...

— Hugo Victor? — találgat Cézár bátortalanul, a leintés után kissé megfélemedve.

— Az! Eltalálta! — kiált a kis fekete káplán ki-mutatva girbe-gurba, rossz fogait s orrában meglebegnek a sötét szőröcskék. — Ki kellene seprűzni a Parnasszusról az ilyen írókat...

— Úgy van: a pápát zsarnoknak nevezte... — mondja haragosan Bernard bácsi. — Ellensége a vallásnak... Én különben egy sorát sem olvastam, de minek is? Megvannak nekünk a magunk jóérzelmű írói: minek ide sör, mikor borunk is van?

— Nem parancsolnak az urak egy kis pálinkát? — szól valahonnan Berthe néni, kulcsosomót zörgetve kezében. — Házi...

De senki se figyel rá.

— Bernardnak van igaza, — zendül meg Bernier ur hangja, — itt van például Hunckler abbé, az ő művét, az Elzászi Szentek Életét százszor inkább olvasom, mint... hogyismondjam...

Hunckler abbé aláereszti pillátlan szemhéját.

— Szemem előtt viselem az Urat mindenkoron, — rebegi a zsoltár szavával, — mert jobbomon vagyok, hogy ne ingadozzak...

Ignace Chauffour megtapogatja fehér mellényét és olyan angyali nyájassággal mosolyog, mintha egyetlen gondolata se volna.

— No, öreg Bernard, vedd elő a kártyát, — mondja kedvesen s erre a varázsszóra egyszerre elhallgat a vita, minden arc földerül, s mintha csak azért izgatták volna magukat hiábavaló szavakkal, hogy előkészüljenek a játék nagy, misztikus izgalmára, egy másodperc alatt ki alszik minden szemben a diskurzus eleven szikrája s egy más, titkosabb s lobogóbb tűz gyúl ki a tekintetekben.

Bernard bácsi fürgén indul a kártyáért, szemében azzal az oldalazó pillantással s ajkán azzal a ravasz-kés mosollyal, amellyel az irodában szokta nézni, amíg a kereskedők ujjukat nyálazva egyenként markába teszik bankóikat. Valaki kis asztalt helyez a társaság elé, amelyhez mindnyájan nyugtalanul nyomulnak közelebb. A kártya már az asztalon is van, a kis fatányérba koppanva hullnak a frankok, s Bernard bácsi szertartásos komolysággal mindenkinek kidob két-két kártyát.

A kinyújtott kezek görcsösen ragadják föl lapjaikat

s a bácsi száraz torokkal szól, eltartva magától a kártyalapokat:

— Adok!

Cézár nem kér: hét pointje van, s hogy a szerencse szárnya megsuhog fölötte, őt is elkapja az izgalom. Fülében egyszerre megzendül az arany és ezüst izgató zenéje, amit a hosszú hadjárat unalmasabb napjain dobáltak az asztalra, míg az ablakon pörgött az eső, s a szobát ködössé tette a pipafüst; s megvillan előtte Görgey Artúr hideg tekintete, mellyel osztott s mellyel a nyereséget besöpörte, — egyszer a sárga tavaszi felöltőjét is elnyerte tőle és micsoda boldogság volt akkor tudni azt, hogy a felöltőt a vezér egyszer majd (ha már nem lesz szükség hadvezérekre) magára ölti! Talán egy távoli kis város távoli kis házában most abban a szűk kabátban járkal föl-alá, töprengve kicsiny és nagy dolgokon, — s egyedül. Neki bizonyára még ennyi társaság sem jut, ennyi ember közélébe sem férhet, akikhez talán csak kicsit alkalmazkodni kellene tudni, hogy egészen más színben lássa őket. Micsoda ribillió lenne itt, ha Görgey szarkasztikus, éles hangja megszólalna! Most hallgat nyilván keserű hallgatással a bukott vezér: a szerencsétlen! És aztán az is más világ volt, ez is más világ, s ő meg fogja tanulni ennek a világnak törvényeit s szokásait! Hogyan is vehetné rossz néven ezektől az emberektől, hogy *mások*, mint ő, hiszen ő is *más*, mint ők . . . s ők többen vannak, neki kell meghajolnia! És meg fog hajolni, tetetni fogja magát, hazudni fog: mert rettenetes lenne egyedül maradni!

*

Ebédidő tájban a colmari boltokat mind becsukják egy félóra s a zárt üvegajtókon át titokzatos, elhagyott áruhálmazok: végváznak és liszteszsákok, bútorok és szappangulák, fabábra akasztott női ruhák s tompán csillogó rézedények közé látni. Ilyenkor senki sem őrzi a boltajtóba akasztott spárga-gombolyagokat és pipafejeket s az utcára kitett ládikókat, amelyekben rozsdabarna szá-

rított halak szaglanak, vagy délről hozott vörös narancsok gömbölyödnek. De nincs is kitől őrizni: colmari ember ebben az időben nem teszi lábát az utcára, hanem otthon ül és levesét kanalazza. A városra buroló csöndben, melybe csak a Saint-Martin mélyhangú órajelzése döndül bele, szinte hallani a szörcsölést, amellyel talán ugyanabban a percben nyitja meg egy egész város a délebed szent ceremóniáját.

Az egyetlen, aki e szokatlan percben a Fő-utca ár-kádjai alatt jár, a Richert-család vendége: a magyar pap. Cézár végre engedett a kísértésnek: megkóstolta Bernard bácsi borait s most kissé kábultan a fanyarkás-édes italtól, sétálgat, hogy fejét kiszellőztesse a kora tavaszi szélben.

— Á, jó napot, — köszönti egyszerre egy ismerős hang valamelyik sarkon, s Ignace Chauffour áll előtte barátságosan, csupasz fehér arccal s pillái alól csak félig eresztve ki tekintetét.

Cézár meglepett mosollyal emeli szemét ismerősére s szeretné egy pillanat alatt elúzni agyáról azt a könnyű kábulatot, amely borozgatás közben észrevétlenül ereszkedett rá.

— Ön bort kóstolt a bácsinál, — mondja szaporán Chauffour úr s szinte büszkén teszi hozzá: — Vigyázni kell, a mi boraink könnyen elszédítik a tapasztalatlan idegent... Akar egy kicsit járni velem? Mindjárt elszáll az egész...

— De nem... — motyogja Cézár zavartan s szájához emeli kezét, hogy elhessentse lehellete borszagát, — hiszen nincs semmi baj...

Chauffour úr semmit sem felel. Télikabátja nyitva van mellén s domború hasán vakít fehér mellénye. S e zömök test domborúságában van valami olyan szelíd és ártatlan, hogy azt lehetne hinni, a mellény belülről kapja makulátlan fehérségét.

— Nézze csak... — mondja Chauffour úr s apró szemével oldalról felpislant Cézárra, — én azt hiszem, ön nem jól érzi magát közöttünk.

— De nem . . .

— De igen . . . Mi kicsinyes, önző és műveletlen nyárpolgárok vagyunk . . . Igazi kisvárosiak . . . De hogyan is lehetne másképp? Nézze ezeket az ócska házakat . . . Ezeket itt mindenki szépnek látja . . . és szépnek látják azt az életet is, amely falai közt folyik, évszázadok óta egyformán . . . Ezek a házak sohasem fognak összedőlni: és ha valaki erőszakkal leromboltatná őket, lakosaik utánuk halnának. A változtathatatlanságnak az a varázsa, amely minket fogva tart, sohasem fog megtörni . . . Páris más: ott folyton rombolnak és építenek, új utcákat törnek, régieket szüntetnek meg . . . Ott az emberek is mások: de Páris ide messze van . . . Mi kicsinyesnek, önzőnek és műveletlennek születünk és úgy is fogunk meghalni. Erre a sorsra vagyunk predestinálva . . .

— Én katolikus pap vagyok, hiszek a szabad akaratban . . . — mondja Cézár.

— Én meg protestáns polgár . . . hiszek a predestinációban. Hogy ennek ellenére bejáratos vagyok a Richert-házba? Megtűrnek, mert Hunckler abbéval szoros barátság fűz össze: egy szakmában dolgozunk.

— Hogyan?

— Én az elzászi protestantizmus történetét kutatom s lehet, hogy egyszer megírom az Elzászi Eretnekek Életét az ő Elzászi Szentek Élete pendentjével . . .

— Ön tehát író?

— Nem merném mondani. Eddig legalább egy sort sem írtam. Én olvasó vagyok . . . Egy ideig képviselő voltam, — köztársasági, — de visszavonultam a politikától is, hogy olvashassak . . . Nekem házastársam a könyv, aki csak akkor beszél, ha kinyitom a száját, és gyereke, akivel nem vallok szegyet, ha arra unszoló, hogy mondjon valami okosat. Ötezerkétszáz könyvem van . . .

S oldalról ismét fölneéz Cézárra, még nagyobb büszkeséggel, mint mikor a colmari borok fejbekölintő erejét dicsérte. Cézár meglepetve áll meg, könnyű szédülése is elszáll:

— Ötezerkétszáz könyve? Ön az előbb — engedel-mével — avval dicsekedett, hogy műveletlen...

— Hogy műveletlenek *vagyunk*... Tartom polgár-társaimmal a testvériséget... Hogy olvastam egyet-mást, — Hugo Victort is, — ez nálam sajnálatos eltévelyedés, s csak Ön előtt merem megemlíteni. A testvérek előtt ve-szedelmes lenne avval dicsekednem, hogy én *más* vagyok, mint ők... Még megköveznének: így is külön hírében állok... Ha egyébként látni óhajtja a könyvtáramat, jöj-jön el hozzám bármikor... Legtöbbnyire otthon vagyok: elterpeszkedem egy karosszékekben, fölteszem az okulárét, a mellényemen kinyitom a legalsó gombot és olvasok... Van egy pár feliratos kövem is, ha érdeklí az archeo-lógia...

— Megvallom, ahhoz keveset értek... De nekem...

A toronyóra megint megdöndül: Cézár arcán a tü-relmetlenség merev vonásai ütnek ki.

— Siessen, siessen, — nyújtja kezét Chauffour úr, — tudom, hogy a néni szereti a pontos megjelenést az asztalnál... Én csak afféle felületes barát vagyok... De az öcsém valamikor gyakran járt a házba ebédre is... Node ez a régi história bizonyára nem érdeklí... Hát jöjjön el: igen jó pálinkám van, a szivarom köze-pes... Tudja, nálunk a dohánylevelet... No jó, men-jen, siessen, látom, fél, hogy kikap...

*

Ignace Chauffour háza épp olyan, mint a többi colmari ház: az első emelet kissé kiugrik a földszint felett s három ablaka van, a második még jobban ki-ugrik s ablaka már csak kettő, a harmadik legjobban kiugrik, — csak a gondviselés tartja a levegőben, — s összesen egy ablak díszíti, míg a padlásormot mind-össze egy kerek lyuk töri át. A kékre festett, boltozatos kapu közepén külön ajtócska nyílik, — ha a házmester meghallja a kalapácsdöngetést, — s egyet kell lefelé lépni az utcáról a kapualjba, amely sárgára viaszozott

deszkával van padlózva. A falnak néhány repedt-kopott feliratos kő támaszkodik, roskatagon, mint a sírjából kiásott halott. Az udvari nyíláson át kopár kis kertbe látni, amelyben néhány csenevész fa lógatja tavalyról maradt, aszott leveleit. Oldalt nyikorgó falépcső visz föl az emeletre, s a lépcsőház sötét falain bekeretezett mithológiai metszetek emlékeztetnek a csíntalan görög istenekre. A lépcsőket foszladozó szőnyeg borítja: könnyű megbotlani a szétváló fonalakban, azért bölcsebb, ha a látogató inkább a földre szegzi szemét, mint a magas istenekre.

Cézár már ismeri a nyikorgó lépcsőket, a foszladozó szőnyeget s ismeri odabenn a nagy, mindig félhomályos utcai szobát is, melynek falait sárgásan csillogó, bőrkötéses könyvek rengetege borítja. Néhányat kölcsön is kért közülök, s most esténként azokkal a veszedelmes írókkal alszik el, akiknek eddig csak nevét hallotta: Fourier-val, Saint-Simon-nal, Louis Blanc-al, Proudhon-nal... Utoljára a Voyage en Icarie hullott ki kezéből — néhány lapja számárfület is kapott s a néni nehézkötésű bibliájával, s Hunckler abbé összes műveivel kellett egy éjjelen át lenyomatni, hogy Chauffour úr meg ne nehezteljen.

Chauffour úr könyvei kissé megzavarták Cézárt. Noha tanításait nagyrészt fantazmagóriának ítélte, s Icaria kommunista lakosait nem vette komolyabban, mint a Perzsa levelek trogloditáit, mégis benne hagytak egy elnyomott érzést: azt, hogy az a harc, amelyet az ő nemzete harcolt, nem az emberiség egyetemes érdekeiért s nem általános érvényű eszmék zászlaja alatt folyt, hanem speciális nemzeti érdekekért s csupán egy maroknyi nép érzületére ható jelszavakkal, — hacsak egy nemzet szabadságküzdelse, pars pro toto, nem jelképezi az egész emberiség szabadságának magasabb eszméjét, — továbbá, hogy a magyar forradalom inkább közjogi, mint szociális kérdések körül forgott, s még a jobbagyfelszabadítás is inkább egy szabadságeszme, mint egy szociális érdek megvalósulása volt...

Ezek a kételyek fölmerültek, de nyomban el is kellett merülniök, — hiszen, ha elhatalmasodnak, öszszetörrik azt az amúgyis törékeny belső képet, amelyet Cézár önmagáról hordott lelkében s elveszik értelmét a szenvedéseknek, amelyeket csak a száműzött szabadsághős szerepének állandó érzése s az elbukott eszmék előbb-utóbb bekövetkező győzelmébe vetett hit tesz elviselhetővé. Jobb nem túlságosan sokat töprengeni ezeken a dolgokon, mert az ember lába még csakugyan beléakad a málló futószőnyegbe: igazán vehetne már Chauffour úr másikat, hiszen pénze van elég. De mostanában valóságos járvány a takarékoság: mindenki attól fél, hogy holnap nem lesz betevő falatja, azaz szalonnás borjúszelete és rajnai potykája. A bort mostanában úri asztaloknál is vízzel keverik, Bernard bácsi nagy elkeseredésére, aki a császárságtól várja e rossz szokás megszüntetését.

Ignace Chauffour ezúttal nem egyedül fogadja Cézárt: az öccse, Victor is ott ül a magas, domborműves fajánszkályha előtt, melynek tetején fehér urna csillog; ott ül talpig gyászban, simára fésült fekete hajjal, lefelé kefélt fekete bajusszal, s arcán némely gyászolók mogorva sértettségével, akik úgy érzik, hogy a sors igazságtalanul okozott kárt nekik, — s ott ül öccsének apósa, Kestner úr is, a festékgyáros, szintén gyászban a lányáért, de nyugodt, szinte derűs arccal, mint aki tudja már, hogy amíg az ember elér a maga sírjához, sok idegen sír mellett kell elhaladnia. Öreges és önző bölcsesége azonban korai: Kestner úr még alig ötven éves, lebegő, rötös pofaszakállában nincs egyetlen ősz szál sem, nagy, csupasz fejének bőre üdén piros, s szürke szeme elevenen csillog a tar homlok alatt.

— Ignace már beszélt önről, — rohanja meg nyomban belépése után Cézárt s hatalmas kezébe fogva a pap kezét, alaposan megropogtatja. — Egy új Sieyès abbé, amint hallom! Egy új Lacordaire, egy új Lamennais!

— Ó, dehogy... — szabadkozik Cézár e túlzott jelzők elől, s hirtelen az a bizonytalanná tevő érzés

fogja el, hogy amint a rokoni körben nem volt eléggé konzervatív, akként ebben a különös társaságban, — amelyről annyi rosszat hallott, s amelytől annyi jót várt, — nem lesz eléggé forradalmár.

— Csak semmi szerénykedés, báró úr! — s Kestner úr széles és szíves mosollyal előmutatja nagy, sárga fogait. — Ignace beszélt nekünk az ön nézeteiről... Mellesleg: nem szabadkőműves? No, mért? Előfordult már, hogy pap volt a páholyban! A szabadkőművesség is vallás: liturgiája van, hagyományai, zenéje... Ismeri a Varázsfuvolát? O Izisz és Ozirisz...

Az utolsó szavakat hatalmas, bömbölő hangon énekli, mintegy introitusként egy celebrálandó szabadkőműves miséhez, amíg vejenek egy türelmetlen mozdulata s arcrángása el nem hallgattatja.

— Hallom, nem nagyon jól érzi magát ebben az unalmas fészekben, — csap át a gyáros más témára, szüntelen tevékenységi vágyában a beszéd hasznot nem hajtó, de evvel szemben semmibe sem kerülő tevékenységét gyakorolva. — No, nem csodálom. A színházban volt? Ripacsok. Jár az irodalmi társaság felolvasásaira? Barmok. Táncolt már a préfet lányaival? Libák. Franciaországban egyetlen város van: Páris. A többi falu. Van néhány százezerlakosú falu: Lyon, Marseille, Bordeaux... de mégis csak falvak. Nem a külsejükre: a lakosaik belsejére... Colmarban az egyetlen elviselhető ember Ignace (egy barátságos püffentés Ignace hátába)... Jómagam fél Colmarért nem laknék itt... Ha Párisban jár, majd eljön egyszer hozzánk, mi? A Bourbon-palota közelében lakunk, várjon, fölírom a címet... A feleségem boldog lesz, a lányom is... A lányom imádja az üldözötteket: olasz, lengyel, román barátai vannak... Magyar menekültje még nincs.

— Boldogan állok rendelkezésre, — mosolyogja Cézár, s teli tüdővel szívja magába Ignace Chauffour házának könyvszagú levegőjét, amely, mint a hegyeké, szabadnak s balzsamosnak érződik a colmari patricius-szalonok megrekedt por- és tömjénszaga után. Kestner

úr, az új ismerős, nem: az új barát olyan, mint a fennsíkok szele, forgó, kavargó, harsogó és magával ragadó. A véresszájúnak híresztelt, hallgatag Victor mint egy fekete ciprus, mely bólogat a szélben vagy rosszalón rázza sötét fejét. S ő maga, mint a vándor, aki fölszabadultan, könnyű testtel s szívében néma ujjongással jár a magasságban, a bérceken, ahonnan távoli kis folt a város, s láthatatlanok a rokonok, az ismerősök, az asztal, amely mellett pontosan meg kell jelennie étkezés-időben, s az oltár, amely előtt elfúló szóval miséznie kell hajnalonta...

— Azért ne higye, hogy mifelénk kizárólag korlátolt emberek élnek, — harsog megint új irányban Kestner úr, a hegyi szél. — A korlátoltság inkább csak a papság által befolyásolt rétegek tulajdona... bocsánat, talán nem sértem az ön egyházas érzelmeit?

— Ó, kérem... — legyint Cézár s csaknem elpirul, hogy papi ruha van rajta, mintha egy kénytelen fülletésen pirulna, — de egy csöpp sértettség azért nyomottá teszi hangját: mint aki meg van sértve, hogy rajtakapták hazugságán.

— Ertem én önt... — mondja Kestner úr, egy pillanatra csendesebben, s talán csakugyan ért valamit Cézár visszás hangjából, — de, mondom, nézze csak: Haut-Rhin engem választott képviselőnek, engem, a demokráciát és republikánust... Az emberek többsége mégis csak érti az idők szavát: sajnos, a polgárság a legkevésbé... Az én választóim többsége munkás: persze nem szociálisták... És miért szavaz rám kérem Haut-Rhin ipari munkássága? Mert én is értem az idők szavát... Az én gyáraimban, — kérem, Elzász egész festékszükségletét én látom el, — az én gyáraimban, mondom, már rég megvalósítottam a tizenkétórás munkaidőt... Az én gyáraimban, kérem, nyolc éven aluli gyermek nem vállalhat munkát... Én, kérem, tizenkét-személyes kórházat állítottam a központi telepen és lakótelepeket építettem a munkásaimnak: mérsékelt lakbért vonok le a hetibérükből, aki akarja, kedvező részlet-

fizetésre meg is veheti a házat... Ilyen nincs több egész Franciaországban!

— Szép... igazán szép... — mondja Cézár teljes közgazdasági tájékozatlansággal. Imponál neki ez a jókedvű és önelégült nagy darab ember s szinte félve faggatja: — És ha gyárai Németországban volnának, akkor is megtenné mindezt a munkásaiért?

— Kérem, én német származású vagyok, de szívvel-lélekkel francia, — feleli Kestner kissé megzavarodva, mert nem érti, mire való a pap kérdése. — Énnekem semmi közöm a német munkásokhoz, én nem vagyok holmi világmegváltó, Marx, vagy mittudom én, én kérem francia polgár vagyok és...

— Ön tehát emberbarát, — vág közbe Cézár nekihehvülve, — de ember alatt elsősorban a franciákat érti...

— Uram, csak az lehet emberbarát, aki nem néz nagyon messzire... Az emberszeretet, mint minden szeretet, a távolsággal veszti intenzitását...

— Furcsa... Chateaubriandnál az embergyűlölők-ről olvastam: csak az gyűlöli az embereket, aki nem lát elég messzire...

— Hagyja azt a Chateaubriand-t! — tör ki Kestner váratlan haraggal, — az a legsötétebb klerikális író, akit valaha ismertem...

— Node... olvasta a Renét?

— Dehogyan olvastam, dehogyan olvastam! Egy sorát se olvastam: csak nem olvasom egy vén Bourbon-lakáj ostobaságait? Itt van a mi Victor Hugonk, itt van Rousseau, Voltaire, Diderot: van nekünk mit olvasni!

— Node... hogy ismerte...

— Öt magát ismertem személyesen! Elbizakodott, gőgös vénember volt. Nagy író: mondták a reakciósök! Az ám: a császárság bérence!

— Nohát azért el kell ismerni, hogy a maga módján... — próbálja a házigazda helyreállítani a békeséget s hamar az italosszekrényhez megy, hogy egy kis pálinkával segítse jószándékát.

— Semmit se ismerek el! — kiált vörösen Kestner, míg veje nyugtalanító nyugalommal sodorgatja sötét bajuszát. — Az író feladata az, hogy a társadalmi haladást szolgálja! A haladás eszméjének adjon költői formát! Aki reakciós, az nem író... legalább az én szememben, — teszi hozzá egy árnyalattal csöndesebben, miután megivott egy pohárka konyakot.

Egy fél percig csönd van: az üvegpocharak csendülése hallatszik, amint visszahelyezik őket az ezüstitálcára.

— No, igaz, vagy nem igaz? — harsogja ismét vidáman Kestner úr, és gyöngéden megveregeti az ifjú pap vállát.

— Hogyne... — feleli Cézár bizonytalanul, s arra gondol, hogy még mindig jobb, ha Chateaubriand-nal szemben Victor Hugora hivatkoznak, mintha Victor Hugoval szemben Hunckler abbéra.

— Én beelátok önbe, — mondja Kestner úr okosan, — ön lelkében nem ad nekem egészen igazat... Colmar megártott önnek: node, majd Párisban helyrejön. Ne gondolkozzék sokat: ott világosság van, világosság, báró úr, ott jól fogja érezni magát... S mi szívesen látjuk mindenkor...

II. FEJEZET.

Csöndes esti szél babrál langyos ujjakkal a Champs Elysées fái közt. A gázlángok remegve fonják egymásba sárga fényüket, mint ahogy a Szajna hullámai remegnek össze a csillagfényben, s a fénygirland beláthatatlan messzeségbe kígyózik. A széles úttesten kocsik hömpölyögnek a távoli diadalív felé, olyan tömegben, hogy szinte úgy látszik, mintha a fehérharisnyás lovak egyhelyben dobognának s az út szaladna alattuk. A fasorokban a gyalogosan sétálók zsvajva zsong, s a széksorok közönsége lorgnonozza az elgördülő fogatokat. A transzparenses színházak pénztárai előtt tülekednek a láto-

gatók, a zenés kávéházakból, melyek előtt ingyen hallgatók százai ácsorognak, dől a világosság és az énekesek visongása: „Poléon, nous l'aurons!”

„Poléon, nous l'aurons“... visszhangozza egy vékonyka női hang valamelyik hintó mélyéből, de dalát csak a körülötte szorongó férfiak hallják a zshivajban, mely kellemes bódulatba ringatja az amúgy is kótyagos társaságot.

— Brimbelette, ma chérie... — dugja nagy arcát az egyik férfi a cseresznyeszínűre festett, duzzadt szájhoz, s magyarul is mond néhány becéző szót: — Te utolsó szajha, te...

Brimbelette édesen nevet, cuppanós csókot ad a nagy, barna arcra s megráncigálja a ritkás, barna szakállat, amely rendetlenül növi össze a dudoros állat s rőt foltokban üt ki a két állkapcán. Aztán a másik oldalra fordul, oda is vet egy gyors csókot s lábát fölhajítja a mellette szorongó gavallér ölébe.

Cézár combján érzi a ruganyos és hűvös hús egy darabját s vérét fölsajdítja az anyagnak és formának kóstelója: az egész után való éhség végigborzong testén. Kábult fejét oldalt ejti a nőcske tüllfelhőből duzzadó keble felé, de arcán hirtelen bajusz csiklandását s dohányszagú csókot érez, aztán harsogó kacagást hall.

— Csirkefogó, — dörmögi és letörli képéről újdonsült barátja, Bangya János csókját, aki sokáig nevet rázkódva s a kis ülésen szorongó két ifjú térdét is megcsapkodja, hogy felhívja figyelmüket a jólsikerült tréfára.

Az ifjak egyike, Csernátony Lajos, szívesen segít nevetni, kiejtve szemzugából monokliját, s kimutatva hosszú, hegyes fogait, — horgas orra tövén kedves ráncok támadnak a nevetés fintorától. A másik ifjú, Szarvady Frigyes, szórakozottan mosolyog s égő, fekete szemét titkon Brimbelette fölvetett lábának kibújó bokájára süti. Néha fölemeli sárgakesztyűs kezét a sétabot aranygombjáról, melyen két keze keresztbetéve pihen, s szájához emeli, hogy apró ásítását elleplezze:

de lehet, hogy ez az apró ásítás nem unalom, nem is álmodás, csak idegesség jele.

Hogyan került Cézár ebbe a társaságba? Maga is zavarba jönne a felelettel, ha megkérdeznék.

Az is csak ködös álomnak rémlik, ahogy Colmarból megszökött. Egy telet, egy tavaszt és egy nyarat húzott ki a rokoni körben; s most úgy emlékszik erre a kilenc hónapra vissza, mint valami terhes, unalmas betegségre, amely fájdalmat nem okoz, de avval, hogy ágyhoz köti az embert, minden fájdalomnál jobban elgyötri s elcsigázza. Ősszel még az eső is zuhogni kezdett, az ég állandóan szürke volt, a lejtős utcákon harsogva hömpölygött alá a sárga víz, s ha az eső kis időre elállt, gyilkos hideg köd töltötte meg a levegőt. Rettenetesen voltak a nyirkos, hajnali misék! A szentélyben ázott ruhák gőze keveredett a tömjénfüsttel, s a sekrestyében a következő misére öltöző fekete káplán falrengető krákogásai hallatszottak s köpései éktelenítették a kőpadlót. S még rettenetesebbek voltak az otthoni órák! Bernard bácsi, mint minden ősszel, hosszadalmas hurutot kapott, s elvárta, hogy öccse naponta néhány órát felolvasson az ágya mellett. Bernard bácsi ágya alatt egy újságpapírral letakart edény állott, amelyet negyedóránként, — nagy kinnal föltápáskodva, — előhúzott, s hosszú, küzdelmes harákolás után beléköpött. Ő közben különböző szentek életét recitálta, de a csodák és látomások érzéketlenül hagyták, — úgy érezte, hogy a reneteg köpés, ami lezajlik szeme előtt, mind őt éri, mind egyenesen az ő lelkébe repül.

Egy este összecsomagolt, — s másnap reggel gyorsan búcsút vett a vérig sértett rokonoktól, akik már megszokták, hogy eggyel többen vannak s most bánatalomnak vették, hogy a leszakadó családtag hibájából megszokott életmódjukon ismét változtatni kényszerülnek. Berthe néni méltóságosan duzzogott, amíg a kocsi elő nem állt, Bernard bácsi és Henriette követték példáját, de amikor a kövezeten dörögni hallották a közeledő ke-

rekeket, valamennyien nyakába estek és elsiratták, mint egy vesztébe rohanó, rossz fiút.

S aztán egyszerre csak itt állt Párisban. Ősz volt és langyos napsütésben fürdött a város. Először csak a kavargó síneket látta, a pályaudvar üvegtetejét, s a szürke, hórihorgas külvárosi házakat, de mikor kocsija befordult a boulevardokon, a paloták közé, a csillogó üzletek közé, a zsúfolt kávéházak közé, egyszerre elkapta az a borzongás, amelyet a kisváros csöndje után a nagyváros zajába csöppenő utas érez. Tulajdonképen semmit se látott, de a köd, amelyben Páris kavargott előtte, tele volt fények, örömök s szenzációk ígéretével. Amint letette csomagjait abban a másodrendű szállóban, amelyet a kocsis ajánlott neki, hazulról hozott s Colmarban épségben megmaradt bankóit tapogatva rohant ki az utcára, ismerkedni az idegen várossal, mint egy idegen s gyönyörű nővel, akiről mindenki tudja, hogy pénzért mindenre kapható.

Először Teleki Lászlóhoz rohant, akinek tudta a címét: rue de la Paix 11, — de a lakásban idegenek laktak s barátságatlanul közölték vele, hogy a gróf már egy félesztendeje a Hotel du Danemarkba költözött. Ez a szálló afféle maison meublée volt s Cézár nehezen akadt rá: ám itt meg a patron adta tudtára, hogy vendégük elutazott Montmorencyba s nem is jön vissza... Ez nagy csalódás volt számára: eleve képzelődött erről a találkozásról, s remélte, hogy Teleki néha-néha időt szakít majd, hogy megismertesse vele Párist. Amint a lépcsőn elbúsultan és csalódottan lefelé ballagott, riadtan eszmélt rá, hogy most magának kell megállnia a lábán e roppant, titokzatos városban s mikor kilépett a kapun, egyszerre megdermesztette a házak, emberek, omnibuszok és gázlámpák áthatolhatatlan idegensége. Bátorsága megcsökkent: a város, amelyet első lelkesült-ségében könnyen megkapható utcalánynak látott, most fátyolos, hideg dámának tűnt föl előtte. Estjét szomorúan és magányosan töltötte egy kávéházban, amelyet nyilván inkább délután látogattak, mert rajta kívül alig

néhány vendég olvasta a kerek asztalok mellett a lapokat s az álmos pincérek éjfél előtt kinézték.

Néhány nap mulva Párisban is megeredt az eső, a boulevardok makadámján tócsák feketéltek, a fiákerok bőrfedeléről csurgott a víz, az esernyők selyme csillogott, a fölhúzott szoknyák alól fehér harisnyák villogtak ki, itt-ott már foltosan a fölcsapódó sártól, az omnibuszok ablaküvege homályos lett a csepergő esőtől, az újságosbódék tetejéről visszapattanó vízcseppek fröcskölték szét, s a szalmával fölhintett Jouffroy-passage üveg-teteje alatt tömegek szorongtak, lucsokká tiporva a szalmát s únottan bámulva a kirakatokat.

Cézár is az üvegtető alá menekült egy ízben a zápor elől s ott történt, hogy egyszerre egy nagy, súlyos tenyér csapott vállára: a kelő kenyérhez hasonló, puffadt testű, tésztaszín arcú Bangya János állt mögötte. Hirtelen nem is tudták, honnan ismerik egymást, Pozsonyból, ahol Bangya német lapszerkesztő volt, vagy a háborúból, amelyben állítólag ezredességig vitte. Bangya aztán megnevezett valami hivatalt, ahol Cézár sohasem járt, hogy ott találkoztak: s Cézár nem firtatta a dolgot, örült, hogy magyarra talált, hozzá hasonló sorsú menekültre, aki ismeri Párist s ismeri a többi refugiét. Még aznap este találkoztak egy énekes kávéházban, később egy nő is csatlakozott hozzájuk, ugyanaz, aki most a kocsiban ficánkol, mint hal a hordóban, még később szeparéba vonultak, pezsgőt ittak s végül Cézár, — megismerve Páris örömeit, — kifizette a számlát, a pezsgőt és a nőt.

Az eső, mintha az Ég belefáradt volna, hogy tévelygő fiát sirassa, ismét elállt. Bangya ismerte Páris minden zugát és mindennapra tudott valami szórakozást. Elválhatatlanok lettek. Az új barát azt állította, hogy valami könyomatos a van, s minden perce drága, ennek ellenére minden perce könnyen megvásárolható volt: mert közös szórakozásaik számláját ezentúl is Cézár fizette. De örömet fizette: pénze volt bőven, s ha elfogy, kap hazulról újat. Csakhamar s mintegy észrevétlenül

fölbukkantak Bangya újságíró-barátai is, a monoklis kis Csernátöny és a még kisebb és még elegánsabb Szarvady, akik úgy úszkáltak körül a nagy darab embert, mint világitótornyot a kis hajók. Most már csoportosan jártak a barrierek lármás munkásmulatóiba, ahol hat sous volt a belépődíj, — fogyasztás esetén az árba számítva, — hogy végignézzék a táncorgiákat, melyek nem egyszer pofozkodással és székdobálással végződtek, együtt látogatták Venus Vulgivaga palotáit és vityillóit, „csak körülnézünk“ kiáltással s négyesben ereszkedtek le a Quartier-Latin pincekocsmáiba, melyeknek nyirkos asztalai körül rosszarcú alakok itták a savanyú lőrét: ők is itták a kék borból s Cézár egy pillanatra fájdalommal emlékezett Bernard bácsi szekrényben tartott boraira.

Most pedig a Mabelle utolsó őszi táncestélyére igyekeznek, amelyet napok óta hirdetnek az újságok és a minden utcasarkon kiragasztott sárga plakátok, s Cézár boldogan feszít új, fekete frakkjában, új laktopánjában s gyönyörű új cilinderében: az abbéöltönyt egy bőrrönd fenekére gyömöszölte, a bőrröndöt föltette a szekrény tetejére és kalapskatulyákat állított elébe, hogy ne is lássa.

A Mabelle! Cézár képzeletében valami külön paradicsom ez a kert az elysiumi mezőkön. Már a belépődíj is öt frank, — amit a fogyasztásból nem vonnak le, — s a legolcsóbb bor is tízszer olyan drága, mint másutt. A bejáratnál rendőrök tartják fenn a rendet, s a pénztárosnő csapzott hajjal tépdesi a jegyeket és pergeti a bankókból visszajáró pénzt. A látogatónak először valami folyosón kell áthaladnia, amelyet mindenféle színű üvegek festenek tarkára, s a folyosón túl kitárul a kert: nyírott gyep, őszi virágok, csenevész fák, amelyek mind színes lámpák beteg fényében fürödnek, — szinte nem is valóságos ez a növényzet, hanem mintha egy külvárosi színpad hamis színekben festett és ügyetlenül megvilágított kulisszái közé néznénk. A kert közepén idomtalan épület, előtte kioszk, amelyben muzsikusok dü-

höngenek, mint ketrecbe zárt fenevadak, s körül deszkázott terep a táncosoknak.

Cézárt némi csalódással tölti el az, amit lát; az ízléstelen korinthusi vázák, amelyek a gypágyások sarkait ékítik, s a spanyolfalak, amelyekre messzefutó fasorok vannak mázolva, nem tudják fölcsigázott képzeletét kielégíteni, s lelkében a boldogság szigetének illuzióját kelteni. De sokkal éhesebb az öröme, semhogy engedné magán elhatalmasodni ízlésének ellenkedését s a látvány közönségességeért könnyű vigaszt lel a hangok szépségében: a harsogó zenében, a korlát mögött táncoló tömeg szédült dobogásában s a tánctól föl kavart párok sikongó, izgatott zsidongásában.

Bangya előretolja hatalmas öklét, kifeszíti kemény könyökét s a tömegben utat söpör társaságának, hogy megbámulhassák a táncolókat. Kalapban s röpködő mantillában táncolnak a hölgyek, kezükön összegyűrdik és bepizkolódik a glaszékesztyű, arcukon fakóvá mossa a festéket az izzadság és egy-egy letépett fodor, kibomlott cipőzsinór tudja csak néhány percre megállítani táncdühüket. Az urak föl húzott vállal és eltartott kisujjal vezetik a dámákat, az ő homlokuk is fénylik a verejtéktől, a kalapot hátralökik fejükön, s szívretett kézzel hajolnak meg, amikor táncosnőjüket másnak engedik át. Egyik-másik úr gonosz fintort vág az elragadott táncosnő után, s csak akkor ölti föl ismét bűvölő mosolyát, amikor ő kéri el mástól hölgyét.

— Brimbelette, akarsz táncolni? — kérdi Bangya a sovány, nagyszájú, fitos lányt, kinek fején cseresznyeszínű kalap van két fehér virággal és csontos vállán skarlátszínű mantilla, és Brimbelette szép, barna szemében megcsillog a Mabelle minden fénye.

— Hogy a fenébe ne! — mondja kicsillogtatva hegyes fogait s helyben forgolódni kezd, vállát ringatva, mutatván, hogy milyen veszett kedve van.

— Velem, úgy-e, édes? — kínálgatja magát a monoklis Csernátony.

— Eredj a... evvel a bécarre-al!

S belekapaszkodik Cézárba, aki szinte elpirul a megtiszteltetéstől.

— Becasse! Jól ki vagy tanulva! — röhög Bangya, s nagy tenyerével megcsapkodja a lány sovány lapockáit.

— Ha én három hüvelykkel magasabb volnék . . . — sóhajtja Szarvady, s apró, finom kezét maga elé emeli, mintegy, hogy teste arányainak liliputiságát mérlegelje.

De Cézár már át is ugrott a korláton s Brimbelette egy perc mulva karjai közt ficáncol és eltűnnek a galopp forgatagában.

A három magáramaradt gavallér összenéz.

— Az áldóját! Úgyes gyerek, — mormolja Bangya, sanda pillantását széles mosolyra cserélve.

— Fölfuvalkodott mágnás, — mondja Csernátony s gúnyosan elvonva száját, megigazítja monokliját.

— Buta goj, — fejezi be az ítéletmondást Szarvady, inkább magában beszélve s megőrizve vonásai diplomatikus merevségét; aztán előredőlő felsőtesttel aranygombú botjára támaszkodik.

Mikor a táncosok ismét fölbukkannak, mindkettőjük arca kihevült, Cézár fehér nyakkendőjén piros festéknyomok látszanak, s Brimbelette fürtjei fölött félrecsúszott a cseresznyeszínű kalap a két fehér virággal.

— Inni akarok! — kiáltja Brimbelette s két kis melle megfeszül a selyem alatt, mintha egész teste kiterjedne belső forróságától. — Vigyetek inni, pichons!

Bangya bunkós ökle megint munkába lép, egy utazósapkás németet, aki éppen jegyzőkönyvébe írja a franciák táncdühéről szóló aforizmáit, csaknem föltaszít s kacskaringós magyar szitkokkal illeti azokat, akiknek lábára taposott és akik emiatt méltatlankodni mernek. Nemsokára ott ülnek a szalonban, spanyolfallal körülkerített asztaluknál s nyakalják a pezsgőt, amely szinte magától csurog poharukba.

Éjfél felé Cézár úgy érzi, hogy teste egészen könnyű lett s a legkisebb szél meg tudná lebegtetni, mint a feje fölött kékesen égő gázlángot; s hogy Brimbelette lába, melyet kedvenc mozdulatával az ő ölébe vetett, iszonyú

nehéz s a vad tánc után némi illata van; s hogy társai teljesen arcot cseréltek, körvonalaik bizonytalanul változnak, s egyszer Csernátynak van két orra, máskor Szarvadynak négy szeme, majd pedig Bangya öklei szaporodnak meg, mint egy keleti istenség karjai.

— Barátom, Cézár, — kiáltja Bangya János siralmas hangon s tízujjú tenyerét az asztalra csapja, — ne hidd, hogy én olyan ember vagyok... mert ha voltam is policejágent, most nem vagyok policejágent... Édes egy testvérem, ne hidd, hogy én olyan ember vagyok...

— Á, mi az, mi vagy te... te semmiember... — böfögi Csernátony s karjával széles köröket ír a levegőbe, — ha enyim lenne az a föld, ami az apámé volt... mi vagy te... majd én megmutatnám... én meg... én... én...

— Buta gojok... — motyogja Szarvady, féllábát az asztalra rakva, s félkézzel Brimbelette combját simogatva, — ha kicsit isznak, mindjárt részegek... Mi a te apád, no? Buta hétszilvafás... Tudta talán úgy a talmudot, mint az öreg Hirschl, az én apám... No, látod, számár... Semmit se tudtok, csak inni, szavalni...

— Igyunk! — csap ököllel az asztalra Bangya s elkeseredetten, rekedten üvölti, hogy a spanyolfal túloldalán rémulten rezzennek össze az idegenek: — Lesz még egyszer ünnep a világon!...

— Igyunk! — visszhangozza Cézár is remegő szájjal s iszik és újra iszik... — Gyere Brimbelette, ülj ide az ölembe, így... Még közelebb, így, így... Mik vagyok ti, mi vagyok én?... Nyomorultak... Szerettem egy lányt... Szerettem egy országot... Most nem szeretek senkit... Ne nyafogj Brimbelette, csak téged... Téged szeretlek, mennyit akarsz, százat?...

— Kétszázat... — nyafogja Brimbelette, az alkohol páráin át is megőrizve egy világos sugarat kis libaeszében.

Cézár, mikor már nem is kereste, végre megtalálta Teleki Lászlót. Szarvadytól tudta meg, hogy visszajött Montmorencyből s a Hotel de la Normandie-ban lakik. Azonnal rohant a szállóba, lihegve tudakozódott a portásnál, de Teleki nem volt otthon, Czartoryski herceghez ment. Másodízben azt mondták, fürdőben van, harmadízben végre otthon találta. S most itt áll előtte Teleki László, a legvonzóbb s legfölényesebb férfi, akit valaha ismert: itt áll hosszú házikabátban, papucsban, borzas fejjel, fekete hajában egy fehér pihével a vánkósából, kezében hosszú pipával, mely kialudt, s hideg dohányszutyok bűzét árasztja.

— Te vagy az? Isten hozott! No, eggyel megint többen vagyunk . . . — dadogja a gróf meglepetve.

— Én vagyok! — kiáltja Cézár elfúló lelkesedéssel s könnybelábadó szemmel, s egy mosolyra vár, egy ölelésre, mely tanusítsa, hogy Teleki László is fontosnak és örvendetesnek ítéli, hogy éppen ő az és nem valaki más.

De Teleki, mintha nem tudna többé mosolyogni: arca sovány s mégis puha, s öregesen fölparcellázott, orra mellé két ideges vonalú ránc vágódott, mely lefut a száj szögletéig s ott még két külön kis keserű vonással szaporodik, alsó ajka fáradtan lebiggyed s néha meg-rándul, hogy dohánytól sárga fogai féloldalt kivicsorognak, szemében hajszott, izgatott tűz ég, mint az elvadult kutyáében, aki nem tudja, megfusson-e, vagy rávesse magát a szembenállóra.

Cézár egy pillantással fölfogja az arc értelmét: olyan régen látta Telekit s akkor olyan másnak látta, hogy ez az új arc szinte durván csapódik belső látása elé. Hát lehet, hogy egy ország bukása elbuktat egy ilyen pompás embert is? Hogy a nép ügyével annyira azonos lehessen az egyén, hogy az ügy sorvadása elsorvassza az ő testét-lelkét is? Szinte szégyelni kezdi magát azért a néhány hétért, amelyet Bangyáékkal dorbézolt át — s azok a pajtások most olyan alacsonynak s közönségesnek tűnnek föl e más világból való, igazi férfi színe előtt!

— Eggyel megint többen vagyunk... — ismétli kesernyésen Teleki László, de Cézár már nem meri ismétlni lelkendező kiáltását: én vagyok! Most már érzi, hogy ő csak egy a sok közül, akivel a bujdosók szomorú tábora megszaporodott...

— Ülünk le, — mondja aztán egy fokkal melegebben Teleki és nagyúri gesztussal helyet mutat a szálló gazdáltcserélő, seízű bútorai közt; s mindjárt elárulja, hogy főképp önmagát kínálta a leüléssel. — Olyan fáradt vagyok és beteg... A fejem fáj folytonosan... Itt hátul... Alig alszom... S különben is... Node, mi van veled: hogyan? honnan?

Cézárnak ez a langy, fáradt melegség is jólesik, mint a didergőnek a füstölő, frissen fűtött kályha közele, — nagy részletességgel elmondja menekülését hazulról, a colmari hónapokat s párisi heteit; a csúnyább részleteket sem hallgatva el, mint valami töredelmes életgyónásban. Teleki elgondolkozva hallgatja, — néha-néha tán oda sem figyel, — csak mikor a párisi barátok kerülnek sorra, csap nagyokat térdére.

— De Isten szerelmére! Hogy kerültél te ebbe a bandába? Páris tele van kitűnő magyarokkal, magad-fajta úriemberekkel, s te nyakig belekeveredsz a mocsárba!...

— De kérlek, mért mondod ezt? Mind nagyon jó cimborák...

— Jó cimborák! Inni, kártyázni, nőszni! Mit fáj ezeknek az ország sorsa?

Cézár elpirul: magát kell védelmeznie.

— Hidd el, a keserűség viszi lefelé az embert... Felejteni... Aztán ők is ugyanolyan bujdosók, mint te, vagy én...

Teleki most már hosszú léptekkel szeli a szobát, hálóköntösének szárnya röpköd lába körül s dadogó nyelvén botladoznak a szavak:

— Hát fi-fi-figyelj ide: Bangya gyanus kalandor, aki a bécsi rendőrség ügynöke volt, s lehet, hogy ma is az, csupán az emigráció terveinek kikémlelése végett él kö-

zöttünk, — Csernátonyt, azt a svihákat nemrég zártuk ki az emigrációból, mert bizalmas dolgainkat állandóan közölte a magyar hivatalos lappal, többszöri tilalmunk ellenére, Szarvady . . .

— Ūristen, hát ez az emigráció? — kiált Cézár fölhaborodva. — Hát Szarvady mit tett?

— Itt élt a közelemben, kedves emberem volt, — feleli Teleki újra visszaesve székébe s hirtelen letöréssel, — s itthagyt . . . s ma nem állunk beszélőlabon . . . még csak nem is köszönünk egymásnak . . .

A gróf sárga arcára sértett s tehetetlen kétségbeesés vet árnyékot, valami olyan mély bánalom emléke, hogy Cézár nem is meri tovább firtatni a dolgot.

— De hát ez az emigráció, ez az emigráció? — kérdi csalódottan s szégyenletében szeretné pofonütni magát, — kalandorok leszünk valamennyien?

— Már aki! Az aljnép! Vagy . . . lehet, hogy igazad van: előbb-utóbb kalandorok leszünk valamennyien.

S váratlanul föl pattan s ordítva megveri a pipaszárral az aranycirádás kis szalonzasztalt, amelyen francia újságok hevernek.

— Én megbolondulok! Megbolondulok! Minden hiába! Senki se törődik velünk! Senki sem ismer minket! Nincs egy nép, egy ember, aki felénk nyujtsa a kezét! Elbuktunk, meghaltunk, el fog felejteni bennünket az egész világ! Beleolvadunk a nagy német vagy szláv özönbe: a magyarságnak el kell tűnnie a föld színéről . . . Mit tehetünk mi ez ellen: egy maroknyi szedett-vedett ember? Emigránsok: kalandorok?

Cézár dermedten nézi a pipaszárat, mely foszlányokra csapdossa az idegen újságokat: a nagy papírlapokat, melyeknek betütengerében mindenről van szó, politikáról, divatról, színésznőkről, rablógyilkosokról, terményárakról és megnyíló vasútvonalakról: csak a távoli kis nép sorsáról semmi! És ha nagynéha van is: ki olvassa, kit érdekel az a dunamenti egzotikus ország? De Teleki már megint a karosszékben ül, különösképp lecsillapodva az izgatott üvöltés után, s szinte szégyenkezve mondja:

— Bocsáss meg, lelkem, néha már magam sem tudom... Nagyon szenvedek lelkileg s ez tönkretesz... Mindennap szétfoszlik egy reményem: s holnap megint új kél, hogy ismét csalódjak benne... Az európai viszonyok össze-vissza vannak bonyolódva, nekünk résen kell lennünk... Talán mégis adódhat egy kedvező pillanat a mi számunkra is... De attól félek, én nem érem meg a szabadulás napját; nem látom meg soha Kánaán földjét... S ki tudja, tudunk-e mi itt valamit tenni? Otthon kéne valami megmozdulás...

— Fegyveres fölkelés? — veti közbe Cézár s rezignáltan gondol a bukás után únottan s fáradtan szétbomló seregekre.

— Nem, nem! Most még nem! Magunkban gyöngék vagyunk, nem szabad kockáztatni... Meg kell várnunk, amíg valamelyik európai állam Ausztriával háborúba keveredik, s akkor támadni a reakcióra...

— Idegen segítséggel? De te mondod, hogy senki se törődik velünk! Senki sem ismer minket!

Teleki egy percig dermedten néz maga elé, aztán kfnosan elmosolyodik:

— Én mondtam? Bizony, így is van... Látod-e? Hiába minden...

S egyszerre, mintha mindent elfelejtett volna, ami összezilálja lelkét, vitorán fölpattan, s szivarért fut a másik szobába.

— No látod, meg se kínállak... Ilyen rossz házigazda lettem! Hát bizony, ez a szivar nem valami előkelő... Magam inkább pipázok: az olcsóbb... Otthon bajok vannak, kevés pénzt kapok... És te, te hogy állsz?

— Hát... a pénzem legnagyobb része elfogyott... Kicsit talán könnyelmű is voltam... de minden nap várom, hogy kapjak hazulról... Mert elsején nem tudom, miből fizetem a házbért, ha nem...

Teleki összevonja szemöldökét:

— Lelkem, vigyázz... Tudod-e, mi az a cabinet noir? Az nemcsak a leveleket fogja el, hanem a pénz-

küldeményeket is... Aztán egy szép nap itt maradsz krajcár nélkül... és te is a nyakamra jössz, pedig a kassza üres...

Cézár elsápad s úgy érzi, mintha valakit meg akart volna simogatni, az pedig ökölrel mellbevágja.

— De hogy gondolod?... Hogy én pénzt koldulok...

— Nonono, csak úgy mondom.. Te nem tudod, micsoda dolgokat kell nekem itt elintéznem, mi mindennel járnak a nyakamra... Most gyűjtöttem valakinek íven kilencvenöt frankot... valaki téli ruhát kér, más meg, hogy állást szerezzek neki... Egy Bándy nevű emigráns megszöktette egy kocsmáros feleségét, a zsvány! Hát a kocsmáros nem hozzám jön, hogy én szerezzem vissza az asszonyt? Írtam is Pulszkynak, — mert Londonba szöktek, — persze, Pulszky meg azt írja, hogy vegyek a feleségének kesztyűt. Most ehhez föl kell hajtanom egy hölgyismerőt, mert mit értek én a női kesztyűkhöz? De akkor a hölgyismerős meghív teára... és így a végtelenségig! Holott énnekem cikket kellene írnom az Evenement-ba, az Opinion-ba, a Presse-be...

Legyint száraz kezével s némi büszkeséggel les Cézárra, bámulja-e ezt a roppant elfoglaltságot? De Cézár még nem tért egészen magához előbbi bántódottságából, s Teleki látva homloka felhőit, egészen ki akarja engedni.

— És hol van az a kéjlek, amelynek a bérével elsején adós maradsz? Persze, a Mabilie közelében, mi?

— Rue Matignon... — vallja Cézár, — de csak két kis szoba...

— Szóval a szomszédban... Ha lesz egy szabad órád, meglátogatlak egyszer, volna veled némi beszélgetni valóm. Tudod, nagy terveink vannak... Most még semmit sem mondhatok... S elő kell készülni minden eshetőségre. Kossuthot megszöktetjük Kis-Ázsiából, órá szükség van... De ezt csak magunk közt mondom... Vele nem értek ugyan mindenben egyet, ő a régi Magyarország és én vagyok az új! De erről ne szólj senkinek... Rövidesen fölveszünk a titkos magyar klubba,

majd megtudsz mindent... S keress más társaságot! Itt van Andrássy Gyula, a Károlyiak, Gorove István, Szemere, Kiss Niki... s iparkodj megismerkedni franciákkal... Minden összeköttetést hasznosítani lehet...

— Ismerek egy képviselőt: Charles Kestner... — rebegi Cézár boldogan, hogy egyszerre titkok és rejtélyek közé léphetett, amelyek annál izgatóbbak, mert a nagymester még nem vette le szeméről a kötést s a sötétben hagyja egy ideig tévelyegni. Lám, Telekiben nem csalódott: s hogy izgatott és földúlt, ki vehetné rossz néven? És neki általában több szabad, mint más, közönséges embernek, s mindenképen: ő csak csodálni és szeretni tudja! Teleki az az ember, akinek száján, mint a tűz csap ki a lélek: ha egy pillanatra hunyókál, a másikon már föllobog, s ha egy percre elcsügged, a következőben vakítva világít be távoli égboltokat... Milyen más barátság ez, mint a Bangyáéké! Mért is nem ment ki rögtön Montmorencyba?

— Brávó! Kestner kitűnő baloldali politikus... — hallja a dadogó és robogó s neki oly kedves, meleg hangot. — Vagy ha nem is kitűnő, nem jelentéktelen... Nem egészen jelentéktelen... A jövő embere... Ismerem a Páholyból... Jársz hozzájuk?

— Meghívott, de...

— Hát menj! Menj! Még ma! Nekünk szükségünk van összeköttetésekre minden oldalon...

— Amint megjön a pénzem... A társasági élethez pénz kell...

— Nos hát, amint megjön a pénzed... De hát addig is szívesen kölcsönöz neked bárki: Gorove, Andrássy...

— Kérni? Azt nem...

— Jó, jó... Hát menj édes lelkem, engem várnak, már el is késtem, és jöjj el újra... és óvakodj fiam a szpicliktől és szélhámosoktól...

De a pénz nem érkezett meg.

Ehelyett Bernard bácsi utána küldött Cézárnak egy hazulról írt levelet, amelyben anyja szemrehányásokkal illeti, amiért elhagyta a családi kört s óva inti a romlott Páris veszélyeitől. Eduard megírta, hogy anyagi dolgok nem a legjobban állnak s minthogy a küldött pénzt öccse több ízben nem kapta meg, s a magával vitt összeg bizonyára még elég lesz egy darabig, addig nem is küldenek újat, amíg a postai szállítás biztosítva nincs. Atyja egyszerűen csókoltatta.

Cézár hosszan nézte anyja erélyes, nagy szarkaláb-jait, s Eduard dülöngő, vastag írását, s atyja finoman rajzolt, lefelé futó vonalait. Most nem hatották meg az ismerős betűk, mint máskor, idegen arcokat látott mögöttük, amelyeknek megítélését nem befolyásolják érzelmi kapcsolatok. Az anyja szavai mögött Berthe néni szaglászó, hegyes orra bukkant föl, Eduard soraiból Bernard bácsi összehúzott szemöldöke borzolódtott elő, eddig nem értett hasonlóságokat értetve meg.

Dühödten összegyúrta a levelet, — aztán bűnbánóan kisimogatta.

— Most mi lesz? — gondolta tehetetlenül. — Üljek le a Madeleine lépcsőjére és a tenyeremet nyujtogassam? Mi mással tudok én itt pénzt keresni? Vagy alapítsak én is könyomatost? Talán egyházi hírekkel... Vagy maradjak a kaptafánál? Menjek megint papolni? Úzzem a mesterségemet?

Szédülten járkált föl-alá, ablaktól-ajtóig és vissza, azokkal a ritmikus léptekkel, amelyeket Telekitől látott, s amelyek szinte maguk is gondolkodni látszottak, — de ő nem gondolt semmire, csak várta a fejében zsongó határozatlan zűrzavar tisztulását. A végén csakugyan akadt egy gondolata:

— Ma nem ebédelek, — határozta el bizonyos ünnepelességgel s ez a gondolat majdnem gyönyörűséges volt: belekóstolni a száműzött élet nyomorúságába, szenvedni a hazáért.

— Ma nem ebédelek, — ismételte magában nyomatékosan, s szemébe könnyek szöktek a meghatottságtól. Evvel egyben megbosszulja magát az otthoniakon, akik nem küldenek pénzt s a cabinet noiron, amely elfogja a küldeményeket.

— S szakítok a pajtásokkal, — szötte tovább életprogramját vezekelve, — s szakítok Brimbelette-tel . . .

Ez volt a legnehezebb.

Brimbelettet délutánra várta s már pontosan ismerte a bekövetkezendő jelenetet, amely mindig egyformán folyt le. Brimbelette megrántja odakint a csöngőt, mire beteg döngicsélés hallatszik az előszobában. A háziasszony morc arccal kimegy és elfordított fejjel, mint aki nem vesz tudomást a belépő személyről, morogva viszonzza Brimbelette túlzottan nyájas köszönését. Most Brimbelette óvatosan kocogtat, belép hozzá, s nagy, piros száját gyerekesen csücsörítve, egy picit csókot ad. Aztán Cézár nyakába ugrik, arcát hozzádörzsöli az övéhez, s mindig ugyanazon a gügyögő-hízeltgő hangon megkérdezi: „Szeretsz még? még sokáig? vagy már nem?“, mire ő csókok kíséretében biztosítja örök, vagy legalábbis tartós szerelméről. A lány most egészen hozzászorítja testét testéhez, megharapdálja fülét és nyakát, megcsókdossa fületövét, s aztán otthagyja a fölzajdult fiatalembert s bocsánatot kér, hogy csak éppen megigazítja a spanyolfal mögött a harisnyakötőjét. De ekkorra Cézár már elvesztette fejét, a spanyolfal csakhamar fölborul, ruhadarabok röpködnek a legkülönbözőbb sarkokba, s a porszagú szőnyeg, a recsegő diván, avagy a vetetlen ágy lesz tanuja Cézár bűnbeesésének . . .

Igen, ez mindig így történt, s nehéz is volt elképzelni, hogy ezután ne így legyen. De Cézár arra gondolt, hogy a jelenet időnként folytatódott: Brimbelette pénzt kért. Csak időnként: Brimbelette finomlelkű nő volt és nyilván magának is rosszul esett, hogy pénzt kell kérnie, de a levegőből végtére nem lehet megélni. Egyszer, — csak tréfából, — azt mondta, hogy nem ad: Brimbelette

kunyerált, pityergett, aztán látva, hogy semmi se használ, hirtelen eltorzult arccal durva szitkot köpött felé. Cézár gyorsan kezébe nyomta a pénzt s azt mondta, hogy többet ne jöjjön el. De Brimbelette másnap, mintha misem történt volna, beállított és kezdődött újra az egész. És most talán megint kell látnia azt az arcot, hallani azt a hirtelen elrekedő, nyers, idegen hangot? Cézár elhatározta, hogy elmegy hazulról, hogy Brimbelette ne találja otthon, — igen, el kell menekülnie előle, végetvetni az eddig élt életnek. Talán legjobb lesz, ha más lakást is keres.

Elment s csak késő éjszaka vetődött haza. Későn ebédelt, — nem tudta megtartani nagy elhatározását, mert olyan éhséget érzett, hogy azt hitte, belehal, — már csak állott, megmaradt ételeket kapott s ez megfeküdte gyomrát. Aztán folyton az járt az eszében, hogy Brimbelette most várja odahaza, a divánon ülve, felhúzott lábbal s felhúzott orral, sértődötten, ő pedig bujdoskol előle, elkerüli, mert nincsen pénze . . . Már-már megindult hazafelé, de végül is, utolsó erejével ellenállva a kísértésnek, föl pattant egy omnibuszra, amely egy távoli külváros felé dőcögött, s csak a város végén szállt le róla . . . Roskatag, apró házak álltak itt, kapujuk alól bűzös, híg, fekete szennyvíz csordogált az utcára, mint valami eltaposott óriási hernyó vére . . . Itt már nem volt gázvilágítás, egymástól nagy messzeségben égett csak egy-egy olajlámpa, fénykörükben parányi legyek játszottak viharos cikázással . . . A kietlen csöndben nem hallatszott más, csak egy szeretkező macska kéjes jajveszékélése . . . Az utcával egyszinten lévő ablakokon be lehetett látni a nyomorúságosan megvilágított szobákba: a bizonytalan fényben gyökerlevest vacsorázó, zubbonyos munkások, golyvás, szikkadtmellű nők, vagy pedig teherben lévő, nagyhasú asszonyok, félmeztelen gyerekek, sápkóros arcú lányok gomolyogtak . . . Cézár riadtan ténfergett a

szennyos utcákon s valami irtózatoss, lidércnyomásszerű érzése volt, hogy tulajdonképen ő idetartozik, mindig is itt élt, s minden más, ami emlékezetét terheli, csak zavaros, száguldva pergő álm... Egy kapu alól meztelen kar nyúlt ki felé, s egy vastag szájj, — a Brimbelettéhez hasonló, — valamit suttogott, érthetetlen argot-ban ... Cézár egy lépést tett a hang felé, aztán hirtelen megrázta magát, s futni kezdett a város irányában, mintha villogó késű apacsok üldöznék ...

*

— Hohó, cimbora, megállj csak!

Az Elysée kőkockáin baktató Cézár egy hatalmas kéz markolását érzi vállán, s mielőtt megfordulhatna, másik vállára is ránehezedik a szőrös, súlyos ököl párja.

— Ki vagyok? — kérdi egy vékony női hangot utánzó, borízű hang.

— A kéz Ézsaué, de a hang Bangya Jánosé, — mondja Cézár kesernyésen, látva, hogy meglepték s nincs menekvés.

— Jobb szeretnél egy kislányt a nyakadban, mi? — harsog Bangya János, — mert csakugyan ő az, — s még mindig vasmarokkal fogja Cézárt.

— Ördögöt! Eressz már el!

A nagy ember végre megereszti ujjai szorítását:

— Hát illik ez, így faképnél hagyni a barátaidat?

Cézár megfordul, s azt látja, hogy Bangya oldala mellett a kis Csernátony s a még kisebb Szarvady is ott lődörög, mint nagy Laokoon-apa mellett két kicsi fia: s mindhármukat az elválaszthatatlan barátság kígyója fűzi össze.

— A báró úr megúnta a mi plebejus társaságunkat s megtért főrangú barátai körébe, — gúnyoroszkodik Csernátony sértődötten.

— Vagy visszahúzódott a magányosságba, mint az egyiptomi puszták remetéi, — csúsznak ki a hidegen metsző szavak Szarvady mozdulatlan arcából.

— Ezek mind megéreztek, hogy ellenségük lettem, — gondolja Cézár, egy pillanatra megtorpanva a gúnyos szavak kereszttüzeiben, — vagy már kikémlelték Telekinél tett látogatásomat?

De a szűrös szemek csufondáros pillantása mögött valami kis fájdalmas ködöt is vél látni.

— Eriggyetek már, — szól hirtelen lélekváltozással, — szegény vagyok, mint ti, ma reggel még nem volt egy árva frankom se... Most jövök az irgalom hegyéről, ahol kölcsönt vettem a gyűrűmre...

S elibük nyújtja kezét, melynek gyűrűsujján fehér karika jelzi a zálogba tett gyűrű helyét.

Csakugyan, a gúnynak már nyoma sincs a többiek hangjában, ahogy mind egyszerre kiabálnak:

— Hát mért nem szólsz nekem... nekem... nekem... Mi mind rendelkezésedre állunk...

Cézár szíve meleg lesz ennyi baráti készség láttán; de óvakodik kísérletet tenni, hogy valóban megnyílnak-e a baráti bugyellárisok, s ha igen, több frank van-e bennük, mint a magáéban. Egy elhárító mozdulatot tesz, amibe a cimborák hamar belenyugosznak.

— És most mihez fogsz? Mihez értesz?

— Tudok misézni, gyóntatni, keresztelni, esketni és utolsó kenetet föladni.

— Ha halálomon leszek, téged hivatlak — csapkodja meg hátát Bangya nagy tenyere, — a keresztelést és esketést már más papra bíztam.

— De gyónni valód azért akadna egy kevés? — kérdi Cézár fanyarul.

— Gondolkoznom kellene, mikor vétkeztem utoljára...

— Nem, ez nem tréfa, — mondja Szarvady botja aranyfejével nyomkodva állát, — van nekem egy isme-

rösöm, a St. Eustach plébánosa... néha elbeszélgetek vele az egyházatyákról és egyházdoktorokról... Tőle kaptam kölcsön Szent Terézia műveit spanyolul, amelyeket esténként olvasgatok... Ő panaszkodott, hogy kevés a pap, nem kap a püspöktől elég káplánt... A minőségről nem is beszélve...

— Nem, nem! — kiált föl Cézár — nem akarok többé reverendát venni magamra!

— Miért nem? Jó alakod van hozzá... — kottyán közbe Csernátony.

— Ne bolondozz! — szól Cézár ingerülten. — Nem akarok pap lenni: nem hiszek Istenben.

Szarvady kutatva emeli rá égő, fekete szemét. Egy pillanatig farkasszemet néznek, s Cézár szinte belepirul abba, amit mondott. Aztán a kis ember vállat von:

— Nem hiszel! A lényeg az, hogy mások higgyenek.

— És én hazudjak nekik? Ebből elég volt. Nem bírom. S mindentől eltekintve, hazudni nem úri dolog.

— Nem úri dolog? Hát éhen halni úri dolog? Öreg csavargók teszik. Vagy a Szajnába ugrani. úri dolog? Bajbaesett varrólányok szokása...

— Apage Satanas! — emeli föl kezét Cézár védekezve. — Távozz tőlem sátán! Ne kísérts!

— Ahogy akarsz, — mondja Szarvady kényelmetlenül, — én mindenesetre szólok az öregnek, hogy ha jelentkeznél, fogadjon bizalommal.

Cézár csak a fejét rázza makacsul, de Bangya kérésbeesetten emeli föl vaskos karját.

— Barátom, Cézár, hát elhagyod a világi életet? — harsog és nyílt utcán barátja nyakába esik. — Erre iszunk egyet! Üljük meg a tort! Ma én fizetek!

III. FEJEZET.

A St. Eustach-templom egyike azoknak a régi párisi templomoknak, amelyek az egyházzal szemben barátságatlan idők folyamán legjobban megkoptak. Azonkívül néhány év előtt tűz is pusztított belsejében, s az oldalhajók meszes-piszkos építőállványokkal vannak megrakva, amelyekben a korai misék befejeztével nem éppen gregorián dallamokat fütyürésző festőmunkások zörgetik napestig festékes csöbreiket. A templom előtt Páris legnagyobb piaca terül el, mocskos bódékkal és még mocskosabb kirakó-helyekkel, melyek hepehupás síkját rothadó hulladékok bűzös halmai, vagy egymásra dobált üres káposztás-hordók, gyékénykosarak és deszkaládák dombjai tarkítják. A piac a templom szent lépcsőjére is fölmerészkedett, — elhódítván egy darabot a lélek birodalmából a gyomor számára, — s a templomszolga már rég letett a küzdelemről a zöldség-hulladék, baromfitoll és eltaposott gyümölcs naprólnapra megújuló támadása ellen, ami a lépcsőket állandóan szennyezi. A piac köveibe, sőt még a templom faliba is beivódott a saláták, kalarábék, retkek, hagymák, káposzták, répák, gyömbérgyökerek s egyéb zöldségfélék vad és nyers aromája, amelyet a baromfi-ürülék száraz ammóniák-szaga, a mészárszékek véres nyershús-párája, a pékek friss kenyerének meleg kemence-illata, a szezon gyümölcsseinek tömegzamata, a tejfelesköcsögök friss savanyúsága, a halashordók vizes, síkos bűze s még ezer más szag keresztez. Amikor Cézár először jelent meg egy hajnali misén a fénnel és porral telt szentélyben, a csetlő-botló ministránsfiúk mögött, csaknem vissza kellett fordulnia, olyan elviselhetetlennek érezte a templomba betért kofák szoknyáiból feléje csapó szaghullámokat.

Aztán megszokta. Megszokta az alvást is új szobájában, — a parókia-épületben, — mert az első napokban

jóformán semmit sem aludt, részint a poloskák miatt, részint az éjszaka különös zajai következtében, melyek ebben a városrészben otthonosak. Éjfél tájban, mikor a nagyvárosi élet zaja lassan elcsendesül, a templom körüli szűk, görbe, nappal is sötét utcácskákban tompa dörgéssel megindulnak a kétkerekű szekerek, melyek az élelmiszert szállítják a pályaudvar felől. Egyszerre száz és száz szekér dübörög végig a rossz kövezeten, mintha az éhes föld gyomra korogna az éjszakában. A kísérteties dörgés, amelynek egyhangú zenéjéhez a nehézzárású normand lovak hatalmas patáinak csattogása veri a taktust, eltart hajnalig. Amikor aztán lassan pirkadni kezd, s az ágyán nyugtalanul forgó idegen, agyoncsapván a falon egy utolsó poloskát, elszenderül, ájult, ólmos álmából rövidesen új zajra ébred. A nagykereskedők, akik a termelőtől átvették az árut, árverezni kezdek a fél borjakat, kasnyi libát, hordónyi halat s megymást. A kofák szorongva állják körül az emelvényeket, amelyeken a nagykereskedő emberei, — egyszerre húsz-harminc helyen, — stentori hangon üvöltik ki az árakat s iszonyú zsidongással, rekedt női hangok versengő rikácsolásával, egy görög dráma megrendítő jajongásával licitálnak. A rakodómunkások széles, puha kalappal a fejükön, dagadó izmu karjukon fölgyűrt mocsos ingben, szüntelenül ontják az új és új élelmicikkeket, mintha Páris hatalmas kanálisnyíláshoz hasonló szájába öntenék az aznapi táplálékot s a kofák szüntelen rivalgása egyre izgatottabb, szaporább és hangosabb lesz. Végre a St. Eustach harangja megkondul, a piac éleshangú jelzőcsengőit is megrázzák és a kofák a frissen vásárolt áruval, a tömegben két könyökkel tülekedve megrohanják helyüket, hogy az érkező szakácsnék és háziasszonyok kegyéért, ha lehet, még az előbbinél is nagyobb sivalkodással versengjenek. Egyrészük pedig kis kocsiját maga előtt tolva, megindul a most még hallgatag utcákon és ott ébreszti föl a város népét kiáltozásával: „Pois vierts, pois vierts! Haricots tendres, haricots! Merlans à frire, à frire! Poissons de

Seine! La Valence, la Valence!“ S éles hangjuk elvegyül az üstfoltozók és ablakosok kiáltásaival: „Au vitrier! au vitrier!“ „Voilà le rrrrrrracomodeur des fontaines!“

S míg a gyomornak ez az orgiája tombol a piacokon és utcákon, bent a templom homályból kiragyogó világosságában Cézár alázattal éneklí a Pater Noster gyönyörű versét, melyet most ért csak meg igazán, a szavak titkos mélyéig, egy egyetemes sóhajból kikristályosodott belső értelméig: panem nostrum quotidianum . . . da nobis hodie . . . a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma . . . s szeme könnyben csillog, mert most nem a misekönyv előírt imáját darálja, hanem a maga mindennapi kenyeréért fohászkodik. S valahol, öntudata mélyén, érzi ilyenkor, hogy Isten jelen van s hogy Isten van: csak ő nem tud hinni benne...

*

Cézár viszonya különösen alakult Istenhez. Minthogy sorsa egyre zajosabb, mozgalmasabb események közé sodorta, energiáit fölemésztette a külső életben való részvétele. Kifelé élt s így Isten sohasem jelent meg számára, — mert Isten csak a lélekben élők előtt jelenik meg. A papi kötetmek úntatták s fárasztották, gépiessé tették benne a hit kötelességét, s éppen, mert muszáj volt, nem is akart hinni. Így végül már nem is harcolt magában Isten ellen, — annyira nem maradt benne Isten, annyira meghalt szívében, hogy képtelenség lett volna bármit tenni ellene, vagy mellette, mint ahogy nem tud küzdeni betegsége ellen az, aki meggyógyult, vagy nem tud küzdeni az élet ellen az, aki meghalt.

De most, hogy miséző papja lett a St. Eustach templomnak, — miután már azt hitte, örökre levette a papi ruhát, — hitetlensége megszűnt csak negatívum lenni. Most lassú sajdulással fájni kezdett, hogy nem hisz; úgy érezte, megbántja hitetlenségével azt, akiben nem hisz, s megbántja avval is, hogy szolgálja, holott nem hisze benne. Szívében a nemlét alakot öltött, a semmi helyébe valami bizonytalan létű, homá-

lyos derengés telepedett meg, s Cézár úgy képzelte, hogy fájdalma a megtagadott Krisztus fájdalma, akit életével megbántott s akit most is bánt egyre avval, hogy tagadja. És ez a fájdalomérzés egyre élesebb lett, mert szívében egyre jobban érezte, hogy van, s értelmével egyre makacsabban tudta, hogy nincs.

Fájdalom volt számára a misézés, az ima, holott lelke nem volt száraz; de sötét nedvei nem az istenszeretetből, hanem az önmagával vívott küzdelemből fakadtak. Fájdalom volt számára idegen vétkeket hallgatni s penitenciát róni ki, amikor úgy hitte, ő maga a legnagyobb bűnös, akinek nincs joga ítélkezni. Fájdalom volt számára még a haldoklók vigasztalása is, csalásnak érezte, hogy egy olyan világ boldogságával biztatja az élettől búcsúzókat, ami nincs, ahelyett hogy ezt mondaná: „örvendezél, mert a boldog semmibe szabadulsz ennek a világnak boldogtalanságából...”

S amíg a szentélyben mondta az előírt imákat az előírt mozdulatok kíséretében, legalább egyedül volt, egyedül Istennel, akinek jelenléte a hitetlen számára a legnagyobb magányosság. Hanem, amikor lehajtott fővel visszatért a sekrestyébe, ahol a következő misére készülők cifra káromkodásokkal szidta a mennybeli szenteket, mert nehezen talált bele a karing ujjába, vagy a vén sekrestyés fejéhez vágott éktelen szidalmakat, aki hasán kissé szorosabbra kötötte az övet, — akkor egyszerre végigborzongott tudatán, hogy ezek a durva és minden lelkiség iránt érzéketlen farizeusok egytestvérek vele. Egytestvérek a képmutatásban, — mintha torzító tükörbe nézett volna, paptársai mintegy önmaga visszás lényének karikaturáiként hatottak rá. S már egyszerűen az, hogy bennük kívülről látta önmagát, elviselhetetlenül kényelmetlen érzést okozott minden érintkezés alkalmával.

— Mivel vagyok én különb náluk? — gondolta nem egyszer. — Avval, hogy szégyelem az állapotomat? Hogy dugdosom igazi arcomat, mint egy szégyenbélyeget, mint egy csúnya sebet? Ők legalább bátran és nyiltan,

öntudatosan és emelt fővel csálnak, — úgy úzik a mesterségüket, mint ahogyan esznek, isznak és lélekeznek...

Maga a plébános testes, kevésszavú öregember volt, akinek csak akkor oldódott meg a nyelve, ha patrológiáról, martirológiáról, hagiografiáról, skolasztikus filozófiáról volt szó, — emlékezetéből akkor ijesztő bőséggel zuhogott a hosszú életén át fölfalt anyag, amellyel az éhenhagyott test rovására szellemét táplálta. Cézár tudása morzsa volt e malomkönyi tudás-kenyér mellett, — ő meg se próbálta a közeledést feletteséhez, s csodálta Szarvadyt, a plébános vitatársát, aki viszont olyan élvezettel portyázott az Egyház roppant multjában, mint ahogy az utazó bolyong valami egzotikus, idegen vidéken.

A káplánok közül az idősebbik vörös dróthajú, vörös szempillájú s nagyon fehérbőrű ember volt, halkan és hadarva beszélt, s beszéd közben szemét lesütötte, úgy hogy szem helyett állandóan vékony, piros, kék erecskével átfutott szemhéját lehetett látni. Nőkkel nem szívesen állt szóba, öreg anyókákkal szemben is zavarba jött, s félénken, földresütött szemmel, kurta szóval felelgetett jámbor kérdéseikre, mint egy kamasz. A közös ebéd után rendesen sétálni ment: egy ideig a templom előtt járkált nagy, sebes léptekkel, — bő reve-rendája csakúgy röpködött hosszú lába körül, — a breviáriumot lógatta háta mögött összefont ujjai közt, s vékony orrával a piaci hulladékok felé szimatolt. Aztán hirtelen befordult valamelyik zeg-zugos utcán, egy-egy elzörgő kocsni elől félénken a falhoz lapulva s eltűnt: késő estig nem lehetett látni.

A másikba jóval több vidorság szorult: szeretett jól enni, inni, még nem volt harminc éves, de már pocakja domborodni kezdett, s kerek arcában, melyre átterjedt borotvált állának kékesfekete színe, barna kis szeme fölragyogott, ha a plébános, elfeledkezve az egyház-atyákról, kivételesen egy jó borsos párisi adomát adott elő. Kurta ujjait fekete szőr borította s miközben a breviáriumot lapozta, egy gyors mozdulattal mindig meg-

nyálazta az ujját. Ettől a könyv piszkos füleket kapott, akár csak a könyv gazdája, akinek ruhája is tele volt zsíros pecsétekkel.

— Van egy új reverendám is, — szokta mondani Cézárnak, — de azt csak olyankor veszem föl, ha hölgyekhez megyek... Szeretem a nőket, az egyetlen, amiért érdemes élni...

Minden mondat után nevetgélt egy keveset, akár volt oka rá, akár nem, s Cézárt többször is invitálta, hogy menjenek együtt a hölgyekhez. Cézár utálta a kis embert s nem ment vele.

— Önt szentté fogják avatni, — mondta ilyenkor gúnyosan s kissé sértetten a kis káplán. — Én viszont előbb-utóbb kanonok leszek... — s nevetve hozzátette: — *chacun à son gout*...

Cézár mégsem ment vele. Elege volt Brimbeletteből, — akit különben utoljára Szarvady karján látott a Boulevard des Italiens forgatagában, — s utálkozott még olcsóbban jutni szerelemhez. Öröme telt aszkézisében, — valami, ami elválasztja társaitól. Néha megfordult egy-egy nő után az utcán, — de csak azok után, akik se jobbra, se balra nem tekintve sürgős léptekkel mentek előre, s látnivaló volt, hogy csöndes szobákban, zongora mellett, könyvek között s kis körben élnek, az utcán csak kénytelen-ségből úsznak át s hazaérve megrázzák magukat, mint a vízből kilépő kiskutya. Eszébe jutott a colmari Kestner meghívása, s amit Colmarban mondott:

— A lányom imádja az üldözötteket... s magyar menekültje még nincsen.

Ha elmenne hozzájuk! Milyen lehet a Kestner kisaszszony, aki imádja az üldözötteket? Bizonyára szép, valószínűleg nem a papájára hasonlít... Szép, finom, gyöngéd, a keze fehér s lágy tapintású, s csak egy pillanatra lehet megszorítani... Vágyódni lehet utána, de érinteni nem... Úlni lehet mellette, s csöndesen beszélgetni, néhanéha hallgatni is, — ami több a beszédnél, — s ilyenkor érezni azt a rejtelmes, jóleső női sugárzást, ami mindig csak sugár marad, langyos, világos és tiszta... Jó lenne

mégegyszer tisztának lenni, érintetlennek, lemosni azt a sok szennyet, amiben meghempergett eddigi életében! Úgy vágyott Cézár erre az elérhetetlen állapotra, mint sokgyermekes anyák, vagy megviselt kokottok sóhajtanak néha régi szűzességük után.

De nem ment el Kestnerékhez, nem akarta papi ruhában mutatni magát. Néha keserűen gondolt arra, hogy so-hase fog elmenni hozzájuk, — itt fog megvénülni a káposztaillatú templomban, haláláig készülődve erre a látogatásra. Telekihez sem ment többé: senkivel se érintkezett. Bujt az emberek előtt.

Egy este, — nem bírva tovább a társtalanságot, a magányosságot, a keserűség befelé terjedő gennyedését, — benyitott a vöröshajú, fehérbőrű káplán szobájába. Az ott ült az asztal mellett s kártyát rakott ki. Cézár belépésére meglepetten húzta föl szemöldökét s miközben Cézár az asztalhoz ülve szaggatottan mondott néhány szót, egyre nézte, átható, sugárzó tekintettel. Úgy látszik, semmit se hallott abból, amit Cézár mondott, mert arca merev és mozdulatlan maradt s egyetlen megjegyzést se tett.

— Talán alkalmatlan vagyok? — kérdezte végül Cézár zavartan, mert társa hallgatása szinte félelmetes volt. S fölállt, hogy visszavonuljon.

— Nem, dehogy... maradjon... — felelte a káplán s hirtelen megragadva Cézár kezét, egészen az arcához hajolt és mormogott valamit.

Cézár dermedten nézett vele farkasszemet egy percre, aztán kirántotta kezét a másik lány tenyéréből és fanyar fintorral kiment a szobából.

*

— Entrez! Szabad!

Kié ez a kemény, határozott kopogás? Ebben a házban csöndesen s habozva szokták megkocogtatni egymás ajtaját, s azt is csak nagynéha, ha szükségük van egymásra. Az ajtó lassan nyílik, a rés óvatosan tágul s végül is Schmidegg Kálmán áll Cézár előtt*

— Te! Te vagy az? Itt?

Kálmán szemében is valami hasonló kérdés van: de nem mondja ki, s egy pillanatnyi habozás után megölelik s megcsókolják egymást.

— Itt vagyok, — mondja végre Kálmán, — nem bírtam ki tovább.

Hogy mit: nem kell mondania. A kicsiny és aránytalanul magas szobában egyszerre fekete köd terjed szét: mindketten Magyarországra gondolnak.

— De téged, pajtás, nehezebb megtalálni, mint egy eldugott gombostűt, — szól Kálmán egy kis hallgatás után s felső ajka fölhúzódik nagy fogaira, ami nála a mosoly jele, — még Teleki se tudott rólad... Egyszóval valami nincs rendben, mi?

Cézár válasz nélkül konyítja le fejét: hogyan tudná így hirtelen elmondani azt a roppant zür-zavart, amiben ő él? S hogy szabaduljon e káosz nyomasztó gondolatától, olyan mozdulatot tesz, mint aki hinárból kászálódik ki.

— Te mindig akkor bukkansz föl az életemben, amikor veszteségben vagyok... Hanem beszéljünk inkább rólad... Mi van otthon?

Kálmán arca ismét elkomorodik.

— Temető.

Egy kis ideig hallgatnak. Cézár bort tesz az asztalra s a csöndben hallani, amint a vörösbor kibugyog az üveg száján. Kálmán gyorsan iszik s halk szóval hamar megkérdi:

— Elfogyott a pénzed, mi? S hazulról?

Cézár kényelmetlenül nézi körmét.

— Semmit sem kapok...

— Én otthon pénzzé tettem mindenemet... Nem akarok többé hazamenni... Itt veszek valami kis házat, a pénzt bankba teszem... Párisi rentier leszek... Természetesen teljes mértékben rendelkezésemre állok...

Cézár várta ezt az ajánlatot, de nemet int, s igyekszik másra terelni a szót:

— Nem akarsz többé hazamenni? . . . Hát semmi remény?

— Nekem semmi reményem. A sebeim nem gyógyulnak. Az oldalamban golyó van, egyre gennyed. Előbb-utóbb elpatkolok. Én már itt halok meg, mielőtt . . . Legelőbb addig nem akarom látni, ami otthon van.

— Történt újabban valami?

— Semmi, — tör ki Kálmán, kigyúló vörös foltokkal az arcán, — s épp a csöndet nem lehet kibírni odahaza! A legjobbakat legyilkolták, az óvatosak meghúzzák magukat, a lakájok udvarolni mennek Bécsbe! A magyar ember úgy surran a pesti utcán, mintha tilosban járna, csak a katonák, a rendőrök, a spiclik hangosak . . . A falvakban is folytonos a kutatás-zaklatás . . . Senki nem mer egy hangos szót szólni, az aratók nem merik a maguk nótáját dalolni . . . A hivatalokban svábok, morvák, csehek, lengyelek basáskodnak, a megyefőnöktől az utolsó zsandárig mindenki idegen, a magyar szó pusztába kiáltott szó a fülükben . . . Ha hárman összejövünk egy pohár borra, másnap már becitálnak; mindenütt összeesküvést szaglásznek . . .

— Hát mért nem esküdtök össze? — kiált Cézár, izgalmában a roskatag asztalra csapva, — hiszen itt csak a lázadás segít!

Kálmán óvatosan körülnéz, a rendőrállam polgárának megszokott gyanakvásával és gyors suttogással feleli:

— Már minden elő van készítve. Negyvenezer embert tudunk talpraállítani: ha itt lesz az alkalmas idő. De óvatosak vagyunk: előbb biztosítani akarjuk azt, hogy európai állam a mi harcunkba bele ne avatkozzék . . .

Cézár egy pillanatig mereven nézi barátját, hogy vajjon nem zavarodott-e meg. De a következő pillanatban őt is elkapja a láz.

— És ha idejekorán leleplezik? — kérdi maga is suttogva.

— Nem lehet. A tagok nem ismerik egymást. Láthatatlan kormány tartja kezében a szálakat. Az egész mozgalom az idő szimbólumában tagozódik. Az egyes vidékek szerint az ország tizenkét hónapra oszlik, minden hónap négy hétre megyék szerint, minden hét kellő számú napra járások szerint, s minden nap kellő számú órára községek szerint. Az óra percei az egyes tagok, akikről csak az óra tud, az órákról csak a nap, a napokról csak a hét és így tovább... A hónapok az évvel kulcsos írással érintkeznek, de a leveleket nyomban elégetik: óvatosnak kell lenni! Most majd megszervezzük az emigrációt is: persze az egészről szót se senkinek!

Egyszerre elhallgatnak s égő szemmel néznek a szoba homályába, amelyben titokzatos tervek, a két-ségbeesettek lázas reményei, a hazájuktól messzeszakkadt álmodozó vágyai ködlenek bizonytalan gomolygással. Hallgatnak sokáig, s olyan magányosnak érzik most magukat, hogy egyikük sem tudja, a haza sorsáért, vagy a maga árvaságáért viszket könny a szemében.

Kálmán mégis előbb tudja elhessenteni ellágyulását.

— Egyszerre nincs pénzed s beálltál dervisnek, hogy éhen ne halj, — kanyarodik vissza első témájukhoz s fürkészve néz Cézár szemébe, pillantását várva.

— Úgy van.

— No... nem valami úri dolog.

— De mért? Úzöm azt a mesterséget, amihez értek. Dolgozom a kenyeremért, épp úgy, mint akik fotografálnak, vagy gyereket nevelnek, vagy kereskednek a mieink közül.

— Kicsit másként. Épp úgy, mint aki hamiskártyázással, vagy szédelgéssel keresi a kenyerét. A te helyedben inkább kölcsönkértem volna. Hisz előbb-utóbb majd kapsz pénzt hazulról...

— Kérni nem: akkor már inkább kiülök a templomlépcsőre koldulni, legalább nem tudom, ki az, aki az adományával megaláz.

— Így viszont tudod: az Úristennel fizetteted meg, hogy hazudsz neki.

— Mit tegyek hát? Őljem meg magam? A vége úgyis az lesz. Legjobb lett volna, ha otthagynom a fogam a háborúban...

— Hát: egy haszontalan emberrel kevesebb volna most... De ha már nem voltunk elég okosak meghalni, legalább élünk okosan... Amit te csinálsz, sült ostobaság.

— Hát mit lehetne tenni? ... — kérdi Cézár egészen elernyedve.

— Mit? Nekem van pénzem elég. Itt van a tárcám: látod? Végy ki belőle, amennyire szükséged van s hagyd itt ezt a ronda házat, de rögtön... Életemben ilyen piszkot nem láttam. Nézd a kezemet: csupa rozsdá lett, ahogy megrántottam a csengőt... Hát az mi ott a falon? Poloska?

— Nem... Nem fogadhatom el... — hebegi Cézár egészen összetörve. De ellenállása már csak mutatja magát erősnek: mint a madárijesztő, amelyet egy erős szélroham le tud dönteni. Kálmán sürgetése utoljára rohamozza meg a gyengülő ellenkezést:

— Nézd pajtás, ha nálam marad a pénz, én elverem. Ha átveszed egy részét, az legalább biztos helyen van, majd jól fog neked esni, amikor a hazaiból visszaadod. Én természetesen senkinek se szólok a kölcsönről: ez a kettőnk bizalmas, baráti ügye.. Tehát elfogadod? Nemet nem felelhetsz, mert agyonváglak, az Istenedet!

Cézár pirosan dűnnyög valamit, s a pénzt szégyenlősen löki a fiókba, hogy ne is lássa.

És most itt fogja hagyni ezt a csúf, kietlen szobát, amelyben egy harmadrendű szállodának és egy szerzetesi cellának hangulata keveredik? Itt fogja hagyni a hosszú, sötét folyosót, melynek végében örökkön mécs pislákol egy fölismerhetetlenül összeropedezett kép előtt, s melynek téglapadlója kongva kíséri a másodkáplán nehézkes lépteit, s titokzatosan neszez az öregebbik ferdesarkú félcipője alatt? Itt fogja hagyni Szent Eustachiusnak, a mártirnak, zöldség- és nyershús-

szagú templomát, meszes állványzaival s ponyvával letakart mellékoltáraival, fényeivel és árnyaival, melyek szinte meglebegték az orgona zendülésére? Itt fogja hagyni a gyóntatószéket, hol a kicsinyek spájzból kilopott almáról, a kamaszok parázna gondolatokról, s a felnőttek házasságtörésekről és erőszakosságokról suttogtak a rácson át? Itt fogja hagyni Jean Chaperon huszonhatéves vasúti pénztárost, született Lyonban és Marie Bourgeois tizennyolcéves hajadont, született Párisban, akiket háromszor hirdetett ki a szószékről s akiket most már más fog összeadni? Csaknem megfájdul a szíve arra a gondolatra, hogy el kell hagynia ezt a kis világot, amelytől eddig annyira irtózkodt, — aztán megrázkódik s lekapja a fogasról nagy abbé-kalapját.

— Gyerünk hát gyorsan! Tüstént! — hadarja izgatottan s kifelé tuszkolja barátját az ajtón. — Az Istent nem lehet csak úgy faképnél hagyni, tőle szökni kell, előle menekülni kell, amikor egy pillanatra behúnyja a szemét.

IV. FEJEZET.

— Ne tördeljen, kisasszony, az Isten szerelmére, egyszerre kérem az akkordokat! ... Egy, kettő, három, egy, kettő, három... Piano, piano, piano!

A zongoránál egy tizenhét-tizennyolc éves lány vergődik, szép nyakát kissé meghajtva a kotta felé, s vékony ujjáival fürgén keresgélve a fehér és fekete billentyűket. Néha a mester, — piciny, szemüveges emberke, fején nagy, világító kopaszsággal, melynek peremén hosszúra eresztett őszes haj csüng köröskörül, — megállítja tanítványát s négyszögletes körmű, száraz ujjáival maga is bele-belecsap a sárga billentyűkbe. A lány ilyenkor kezét keresztbe teszi ölében, fehér arcát a mester felé fordítja, s őzbarna szemét, — amely bizonytalanul réveteg s mégis figyelmesen szűrös, mint

az olyan rövidlátóké, akik nem viselnek szemüveget, — ráfüggeszti a mester karikává csücsörödő és perselynyílássá húzódó szájára. Aztán visszafordítja tekintetét a kottára s tovább játszik, a maga kedve szerint, tördelve és fortissimo, mintha a bölcs tanácsokat nem is hallotta volna.

A mester legyint, sóhajt, megrázza üstökét s lemondón elvonja száját. Művészi önérzetében kissé sértve érzi magát, de a frankokra gondol, amiket a leckeórákért kap, aztán széles csípőjű, nagykeblű nejére, akinek a frankokat át fogja szolgáltatni s aki mindegyiket megköpdösi, mielőtt a harisnyaszárba hullatná.

— Gondolja, hogy ez a gyerek megtanul valaha tisztességesen zongorázni? — kérdi Kestnerné férjét a másik szobában, ahová a nehéz, aranyrojtos bársonyfüggönyön át tompán érkeznek az akadozó futamok s a megtört akkordok. Regényét, melyet eddig fölfont szemöldökkel, elmerült arccal olvasott, ölébe ereszti s fájdalmas tekintettel néz férjére, mintha azt kérdezné, hogy néma gyermekük megszólal-e valaha?

— Hm? — ocsudik föl Kestner úr az újságból s a feketekávés csészéből kiissza, ami még benne volt.

— Semmi, — feleli a felesége kicsire húzott szájjal, s ismét felemeli olvasmányát sértetten.

A férj vállat von s ő is tovább olvassa a félbenhagyott cikket az Evenement-ban.

— Tim-titi-timtiriti-tim... — hangzik a mester dühös nyivákolása a szomszédból s a kemény kopogás is áthallatszik, amint ujjával veri a zongora fáját.

— Mi fontos magának? — veszi fel újra a szót Kestnerné s látszik, hogy közben nem a regényt olvasta, hanem a támadó szavakat kereste. — A politika! Az üzlet! Az ebéd! De a gyerek? Azt rám bízta! Enyém az egész felelősség! És éppen Mathilde! Az ő nyakasságával! S az ő korában!

S hirtelen elkapva az anyai buzgóságtól, félrelöki a regényt s föláll, hogy a lánya leckéje után nézzen. Így állva kisebbnek látszik, mint ülve, — rövid lábai

miatt, — de azért sok méltóság van hátravetett tartású testében, erélyes sasorrában s nagy, sötét szemében, amelyről szívesen húzza föl széppillájú, de kissé nehéz szemhéját, hogy még nagyobbnak lássék. Arcán könnyű pír dereng, ami némi fehér és némi piros festék művészi eldörzsöléséből származik. (Mikor nagyobbik lánya, Chauffourné, teherben volt, készült a nagyanyságra s elhagyta a pirosítást, de egy évvel a szerencsétlenség után levetette a gyászt s újra visszarakta öltözőasztalára a festékes tégelyeket.)

— Jó napot mester! Nos, halad valamit a kis tanítvány? — szól kellemes mosollyal s fölhúzott szemöldökkel a zongoratanárhoz, s mikor az régimódi galantériával aláhajol, hogy megcsókolja kezét, könnyedén rászól:

— Hagyja, hagyja!

A mester azonban hódolata nyilvánítását a világerő sem hagyná el, cuppanó csókkal illeti a finom kis kezét s csak azután felel:

— Ó, rendkívül muzikális! Csak kicsit önfejű: elhanyagolja az előírásokat... Szereti függetleníteni magát a megadott ritmustól... Mindig siet, mindig szalad, holott lassúbb tempóban kevesebbet ütne mellé...

— Igen, ő ilyen — mondja Kestnerné szomorúan és mélyértelműen, — szereti függetleníteni magát a megadott ritmustól... Ez önnek is nagy gond, hát még egy anyának, gondolhatja! De mit tegyek? Mióta Germaine nincs többé (a sötét szemekre ráereszkedik a nehéz szemhéj) ő az életem egyetlen értelme... Ha ő úgy tudna szeretni engem, mint én őt!

Mathilde, a „kis tanítvány“ kényelmetlen érzéssel forgatja a kotta lapjait s idegesen leüt néhány egymáshoz nem illő hangot. Végre is anyja felé fordítja hosszúkás, de finom orrát, amely körül néhány szeplőt hintett el a tavasz s halkán megszólal:

— Kérlek mama...

— Nos? — fordul egyszerre kiméltre az anya elérékenyült hangja. — Téged minden izgat? Kérlek! Békében hagylak! Isten vele, mester!

De azért nem hagyja magára a tanárt és tanítványt: ellenkezőleg, leül a zongorához, elhessentve Mathilde-ot.

— Látod, ezt így kell játszani... — mondja oktatón, s eljátssza a felütött darabot, ugyanolyan tördelésekkel s ugyanolyan önkényes tempóban, mint Mathilde.

— Elragadóan játszik, asszonyom! — lelkesedik a kis zongoratanár. — Nyilvános hangversenyen is sikere lenne...

— Ön túloz! — szerénykedik Kestnerné. — S mit gondol, Mathilde megtanul valaha zongorázni? Úgy szeretném, ha tudna zenélni! Az életben olyan kevés szépség van! Csak a zene, a zene... Nos, Isten önnel, tanár úr!

— A mama igazán utálatos tud lenni... — gondolja Mathilde, miközben újra elhelyezkedik a zongoraszéken, — megöl a szeretetével: nem is engem szeret, hanem magát az anya szerepében, különben nem gyötörne annyit...

— Az ön mamája elragadó asszony, — sóhajtja a tanár úr, s ismét hitvesére gondol, aki vattát dug a fülébe, ha ő odahaza játszani kezd rokkant zongoráján, majd vizes rongyot csavar alacsony homloka köré s miközben ő Chopin balladáit dörömböli, bekiált hozzá: „Elég, elég Maurice, mindjárt szétpattan a fejem!“.

— Hát ne mondja, hogy nem gondolok a lányára, — szól eközben a másik szobában Kestner úr visszatérő feleségéhez s összehajtogatva újságját, szivart dug barát-ságos ló-fogai közé. — A holnapi estélyre meghívtam egy magyar emigránst is... egy szép szál fiatalembert...

— Ugyan? — mondja Kestnerné s gondolatban végigsimítja férje tar fejét, de a gyakorlatban takarékoskodik ekkora elismeréssel. — S honnan? Hogyan? Mondja gyorsan! Egészen izgatott lettem!

— Meséltem magának a colmari papról... Nem emlékszik? Báró, pap és forradalmár! Magyar! Igaz, hogy most letette a reverendát: civilben találkoztam vele az omnibusz tetején...

— De mit keres maga az omnibusz tetején? — kérdi Kestnerné megütődve s lelkesültsége tüzéből hirtelen visszahull a gyanakvás jeges légkörébe. — Ott a kocsija...

— Hogy mit keresek? Hát istenem, levegőzni csak szabad...

— Az omnibusz tetején levegőzni? Valami kis nő után mászott föl bizonyosan...

— Hiszen tudja, hogy nőknek nem szabad a tetőn utazni... Nagy illetlenség volna fölmászni azon a meredek lépcsőn... És krinolinnal, hat-nyolc szoknyával?

— Nagyon is jól ért a szoknyákhoz, kedvesem...

Kestner urat egy pillanatra elhagyja hidegvére s kiveszi a szivart szájából, de mielőtt ideje lenne ellentmondani, felesége hirtelen másra tereli a szót:

— És mondja, csinos az a magyar báró?

— Nagyon csinos fiú! És nagyszerű modora van. Az anyja francia nő...

— A francia anyák tudnak gyermeket szülni és gyermeket nevelni... Tudja, nem bánnám, ha Mathilde egy báróhoz menne férjhez... Nem a címért, dehogy is... De az mégis más világ...

S az asszony újra fölemeli a regényt, George Sand valamelyik boldogtalan hősnőjének történetét, s arra gondol, hogy egy báró oldalán az ő élete is egészen más lett volna. Milyen? Isten tudja. Más.

*

Kestnerék palotája, (melyet egy tönkrement arisztokratától bérelnek, aki a házbérből él s egy szűk villácskában lakik St. Denisben) a Champs Elysées közelében fekszik, kéjelmetlenül csendes, dermedten előkelő kis utcában, amilyenek a nagyforgalmú luxus-útvonalak mellékutcái szoktak lenni. A palota csak egyemeletes, de sarokház, s két kapuja van, úgy, hogy az egyik kapun begördülő kocsik a másik kapun mehetnek ki: s

ez az arányokat a valóságosnál nagyobbaknak, fejedelmibbeknek mutatja. Egy kis kert is tartozik a házhoz, magas kőfallal elkerítve az utca profán népe elől: noha az utcácska mindig néptelen, az árusok itt nem kiabálják áruikat, az őrzékek nem járnak errefele éjjelente, legföljebb egy-egy ingujjra vetkőzött házmester teszi ki meleg napokon kis székét a kapu elé.

A tágas kapubejáratot vastartókban lobogó viaszfáklyák világítják meg s az érkező vendégeket térdharisnyás inas segíti le a kocsiról: a széplábú Alphonse büszkén viseli térdnadrágját, fehér harisnyái a kert egy bizonyos zugában kifeszített kötélén szoktak száradni. A kapubejárat alól a vendégek a hűvös és tágas lépcsőházba érnek. Középen márványszobor áll, mely a három gráciát ábrázolja: a gráciák kicsit zavartan s kicsit kacéran mosolyognak, mintegy bocsánatot kérve, hogy kénytelenek idegenek előtt is meztelenül mutatkozni. Az emeleten perron van s innen nyílnak a nagy szalón aranycirádás ajtói.

Az ajtókon át zszibongás hallatszik, amely a későn érkezőkre olyasféle izgató és sürgető hatással van, mint a fürdőkabinban vetkőzőre a hullámok közt lubickoló harsány zszivaja s a víz tompa locsogása. Csíkosztrikós úszómester helyett azonban itt egy második térdnadrágos inas fogadja a vendéget, hódolattal tárva ki a büszke ajtót, melynek súlyos kilincsét akárki nem is tudná megforgatni, s a vendég neve helyett bekiált egy érthetetlen és lehetetlen hangzású gúnynevet. A vendég belép: s fényesen kivilágított, nagy teremben leli magát, ahol frakkos urak és estélyiruhás hölgyek nyüzsögnek, társalognak, limonádét isznak, vagy unatkozva nézegetik a sötét, repedezett, aranyrámás képeket, melyek a tönkrement arisztokrata őseit ábrázolják, de jelenleg Kestnerék szolgálatában állnak, minthogy a nemtelen ivadék a bérleti szerződésben őseit is átengedte a bérelőnek használatra.

Cézár, — minthogy különös gonddal készülődött az estélyre, — meglehetősen későn száll ki a Schmidegg

Kálmántól kölcsönvett vadonatúj hintóból, és selyembélésű felöltőjét átadja Alphonse kezébe. A lépcsőn, lakktopánjára szegzett tekintettel, egydül megy föl, azzal az érzéssel, hogy rendkívül későn van, talán már oszladozik is a társaság s szíve lüktetni kezd. Fönn, mielőtt bejelentetné magát, még megcsodálja jószabású frakkját s vakító fehér mellényét egy nagy falitükörben, haloványsárga kesztyűjét lehúzza, egy pillantást vet körmére, s torkát halkán megreszeli, mintha szónoklatra készülné. Az ajtó kitarul, sárga fény csapja szembe, annyi embert lát maga előtt, hogy senkit se lát, gépiesen tesz néhány lépést előre s egy alacsony, markáns arcú hölgyet lát szembejönni, kivágott estélyi ruhában, sötét hajában diadémmal, meghajol előtte s nem tudja, illik-e megcsókolni a feléje nyujtott kezét.

— A férjem sokat beszélt önről... — hall Cézár egy csöppet rekedtes, egy csöppet éneklő, de egészben kellemes hangot. — Ön román, nem, magyar! A messze kelet fia! Mióta van Párisban? Párisba el kell jutni minden értékes szellemnek! Egy száműzetés árán is... És lássa: Ovidiust a ragyogó Rómából száműzték a Fekete-tenger partjára, önt a Fekete-tengertől kergették ide, a világ legragyogóbb városába! Ha nem tévedek!

— Ez vigasztal száműzetésemben, — mondja Cézár, máris elragadtatva Kestnerné közvetlen, s mégis patetikus lényétől, s egy pillanatra eszébe jutnak a colmari savanyú nők, mint a gazdagnak fényes ebédje közben az az idő, amikor száraz kenyéren és sajton tengődött, — ez vigasztal s hogy a világ legragyogóbb városának egyik legragyogóbb asszonyával ismerkedhetem meg.

— Milyen fiatal! — gondolja Kestnerné rokonszenvennel s szép fogait rácsillantja Cézárra, — s milyen vidéki!

— Ön sok mindenen mehetett keresztül, — mondja hangosan, hirtelen gondolatfordulattal, — bizonyára sok érdekeset tud mesélni... Jöjjön, bemutatom a lánynomnak... Mathilde szereti az olyan embereket, akik-

nek az élete nem volt síma... Talán, mert az övé nagyon is síma: az apja a tenyerén hordozza és én...

S íme, Cézár a következő percben Mathilde előtt áll, aki imádja az üldözötteket... Körülötte nyilván csupa üldözött: fiatal emberek, akiknek arcán ugyan semmi tragikus bélyeg nincs, de hát ide felejtteni jött mindegyik s ő maga is... Fölfordított cilinderét leteszi a széke lába mellé, s kesztyűjét beleejti. Ez tehát Mathilde: egy kicsit hosszabb az orra a kelleténél, de rózsaszín orrlyukainak vágása finom, s a bőre vakítón fehér, ha hozzáérne, talán folt maradna az ujja nyomán... A szája egyetlen vékony, nedves vonal, ha megcsókolják is hűvös... De ki csókolná meg? Ki merné? Szemét kissé összehúzza s egyenesen Cézár arcába néz... Egy gyors, kutató tekintet s a szem másfele rebben: de nézése ottmarad a férfi arcában, aki szinte érzi bőrén a tekintet hűvös érintését. Mindketten lesütik szemüket, hogy legalább egy-két pillanatig ne nézzenek egymásra. De mire szemük újra találkozik, Mathilde már megszokta az idegen férfi idegen jelenlétét, tudomásul vette testtartását, fejformáját, szeme, haja színét, arca vonalait, — az első szavakat megtanulta egy idegen nyelvből s már biztonságban érzi magát.

Kestnerné ismét nincsen ott, új vendéget fogad, egy erősen hajlott orrú, kopaszodó, csúnya férfit. Cézárnak szinte rosszul esik, hogy a háziasszony ugyanolyan barátságos evvel a férfiúval, mint vele volt.

— Ön bizonyára sok érdekeset tud mesélni... — szól Mathilde vékony s kedves csengésű, kíváncsi hangján. Az anyja is ugyanezt mondta: ez úgy látszik kialakult frázis emigránsok fogadására. A körben ülő urak nyilván már minden érdekeset elmeséltek, ami velük történt s minden szavuk egy-egy kapocs volt, amellyel hozzáfűzték magukat Mathilde-hoz, akinek emlékezete kalandjaikat, személyük viszontagságait őrzi. Óróra semmit sem tud, legfeljebb azt, amit Kestner úr Colmartól Párisig el nem felejtett és érdemesnek tartott elmondani felőle. De hiszen Kestner úr sem tud jóformán semmit.

— Vagy talán únja is már újra és újra elmondani a kalandjait... — mondja Mathilde bátorítón s Cézár most veszi észre, hogy hamvasbarna hajában fehér virágok vannak: s kissé szégyenkezve érzi, hogy a lány sokkal többet tud máris róla, mint ő a lányról.

— Kinek mondtam volna el? Senkise volt rá kíváncsi, — gondolja Cézár, — az emberek magukkal vannak elfoglalva...

— Mióta van Párisban? A nők kíváncsiak: alaposan megfaggathatták... — folytatja a lány kissé bosszusan, hogy a férfi még mindig nem szól, aztán másfelé néz: hát beszéljünk másról!

Egy kerekfejű, feketeszemű, széles állkapcsú fiatal-ember, román menekült, kapja el tekintetét s fehér, tömzsi fogakkal, melyek közt a nyál szivárványszínű fonalakat von, hamar mond valamit:

— Végeredményben már azért is érdemes némely életveszélyes kalandon átesni, hogy utólag minél többször elmondhassuk... Egy ifjan átélt életveszélyes kalandból az ember késő öregségéig megél... Az én legveszedelmesebb kalandom például az volt, amikor...

S hosszú elbeszélés következik szökéséről valami görög toronyból, puskalövésekkel, éjszakai csónakúttal, viharral, villámokkal, partravetődéssel, csempészhajóval, Marseille-jal, Páriszal.

— Ez semmi, — legyint egy lengyel emigráns, kecskeszakállas, izgékony emberke, aki a román elbeszélése alatt hanyagul s megvetéssel lóbázta keresztbe vetett topánkás lábát. — Én halálra voltam ítélve s két gyertya mellett virrasztottam az utolsó este. A gyertyával fölgyújtottam a fekhelyemet, a felfordulásban megszöktem s parasztok közt éltem egy esztendeig. Bakancsban és kaftánban jártam. Egy szobában laktam egy apával, egy anyával, egy nagyanyával, öt gyermekkel, két disznóval, egy kecskével s egy tucát baromfival... A kemencében szárogatott tehénlepénnyel fűtöttünk, az élelmünk meleg víz volt sóval és krumplival, az italunk...

— Elég, megszakad a szívem, — mondja Mathilde, mert köztudomású, hogy a lengyel évenként tizenkétezer frankot kap hazuról s a nagy koplalás óta kizárólag a legdrágább párisi vendéglőben étkezik s mióta a kaftánt levetette, a legjobb párisi szabónál csináltatja ruháit s az anyáért és nagyanyáért az Opera Comique egyik fiatal és csinos kóristanőjével kárpótolja magát.

— Nohát, nem akarom én sem elhallgatni legborzalmasabb kalandomat, — szólal meg végre Cézár s egy pár pillanatig élvezi a várakozást, amelyet misztikus hallgatása keltett. — Én nem viharzó tengeren menekültem, nem is lobogó tűzvész fényénél, hanem hintón, csendes téli hóesésben... A lovak nyakán csengetyű volt, a csengetyűk zenéjét hallgattam egész úton...

A férfiak némi gúnyjal mosolyognak a kaland jámbor kezdetén, de Cézár ismét arcán érzi Mathilde tekintetének hűvös lebegését s tudja, hogy valami meglepőt kell mondania.

— Azt elfelejtettem említeni, hogy a hintónak a bakján ültem, vadásznak öltözve. Az arcom barnára volt kenve, a hajamat koromfeketére festettem... A reggelihez aznap egy fél fokhagymát ettem, a nagyobb élethűség kedvéért...

— Az semmi, — mondja a kis lengyel, — tudja mennyi fokhagymát ettem én egy éven át? Egy egész veteményeskertnyi fokhagymát megeítem...

A fiatalok nevetnek, de Mathilde leinti a kis embert:

— Hallgasson, magáról már mindent tudunk...

Cézárnak egyrészt jólesik, hogy Mathilde az ő meséjére kíváncsi, másrészt rosszul esik, hogy az emberkéről már mindent tud. Hányszor lehetek már együtt? Miről és mennyit beszélhettek? Mióta ismerik egymást? Eh, ördög vigye, csak nem féltékenykedik egy idegen lány miatt. Az orra kissé hosszabb a kelleténél, amellet rövidlátó, — de a hajában fehér virágok vannak s ruhájának csipkéi alatt fiatal kis keble sejtelmesen süllyed s emelkedik...

Most mindenki Cézárra néz s ő föllobbanva kezd

egy víg berlini kaland elbeszélésébe, de Kestnerné ebben a pillanatban elhagyja a csúnya embert, aki óvatosan eszik valamit egy pici tányérról s a fiatalokhoz siet.

— Maguk még nem kaptak teát? — érdeklődik gondosan. A fiatalemberek robogva s versengve csinálnak helyet számára, s ő látva, hogy minden arc piros a beszéd hevétől, maga is felvont szemöldökkel s az elröppent szavak mögött oszladozó friss áramban fürödve mosolyog.

— Örülök, hogy jól érzik magukat... — mondja s tekintetével megsimogatja Cézár szőke haját, s kezével lánya kezét, — csak mulattassák az én kicsikémet... Mikor egyedül van, mindig olyan komoly...

— Küldj ide tortát, szendvicset, süteményt, sokat, — oszlatja szét Mathilde anyja érzélgését, s kicsit megvonja vállát.

— Mindjárt hozzák aranyom... Báró úr, bizonyára gyakran lesz önhöz szerencsénk... Hozzánk sok híres ember jár, de azok csúnyák és öregek... Elkel egy kis szépség és fiatalság...

S futva ráemeli szemét a nehéz szemhéjak alól Cézárra, aki majdnem elpirul.

— Nézze: az a nagyorrú, akivel az imént beszélgettem, Arago... A fiatal: Emmanuel... Majd bemutatom neki, őt nagyon érdekli a magyar ügy. Az a feketeszakállas, sovány, akinek olyan szeme van, mint egy bikának, Favre, a híres szónok... Hallott róla, nem?

— Nem... — feleli Cézár szégyenkezve, — még nem vagyok eléggé ismerős Párisban...

— Jöjjön hozzánk gyakran: nálunk megfordul egész Páris... Az a hosszúhajú a sarokban, aki olyan mérgesen beszél, az Quinet professzor, a Collège de France tanára, az a hórihorgas Schoelcher, a szociálista... Nagyon furcsa ember... S lássa ott ül a férjem mellett Victor Hugo, az, aki most loccsantotta a szőnyegre a teát... Mindjárt megszidom... No megyek is vissza az öregekhez, nem zavarom magukat, majd jöjjön oda ön is, hadd mutassam be...

Cézár megbűvölten mered a sarokba, ahol sugárzó nők és tekintélyes férfiak közt Victor Hugo ül, az ország bálványa, húsos, borotvált arccal, kissé álmosnak látszó, szűk szemmel s kócos, nagy hajjal s a kezében tartott csészéből lassú kortyolással teát iszik, közben-közben viczorogva harapván szendvicsébe: mint egy vaskos, nagy fiú, aki most ébredt föl és éhesen falja reggelijét. Hogy ő odamenjen hozzá, megmondja a nevét, melyet a mester értelmetlen karattyolásnak fog hallani! Pedig egy napot adna életéből minden szaváért, — s micsoda emlék volna Victor Hugóval beszélni Magyarországról, vagy Franciaországról, vagy a mester ábrándjáról: az európai egyesült államokról! De társalogna-e vele ilyen komoly dolgokról: hátha a bevételeiről és kiadásairól beszélne s hogy mennyi embert kell eltartania, vagy régi bútorokról és kínai porcellánokról, amelyeket vásárolni akar, vagy színdarabokról, amiket szeretne külföldön eladni? És ha odamegy hozzá, itt kell hagynia Mathilde-ot, falánk és megpróbált férfiak zsákmányául, akik szavaikat ismét belévetik, mint apró horgokat, amikkel közelebb rántják magukhoz és jelenlétükkel beléisszák magukat emlékezetébe, mint sokszor játszott dallam... Maradnia kell: s hallatni a maga dallamát! Most még vad, idegen, barbár dallam, de talán egyszer kedves lesz a lány fülének. Talán legkedvesebb, mint ahogyan az ő szívében is furcsa zsongással visszhangzik Mathilde ideges lánynevetése és fölényes-gyáva szava... Igaz, hogy Hedvig szebb, — vagy a szépség összemérhetetlen egy más szépséggel?

— Szamár vagyok, — gondolja, — lehet, hogy nem is jövök ide többé... Ábrándozok, mint egy diák... Vén szamár vagyok... Egyáltalában nem érdekel ez a lány... Holnapra elfelejtem...

Az inas hatalmas tálcával lép hozzájuk s mindnyájan nekiesnek a gúlába rakott s már megfogyatkozott süteményeknek s a megkezdett tortáknak, — Mathilde csodálatos mennyiségű mandulácskókat és rumos fánkot és csokoládés peracet és bécsi patkót rak ki magának s

gyors rágcsálással, egyiket a másik után tünteti el. A szavak elakadnak, ritkulnak, apró szünetek állnak be: mindenki eszik. Cézár is.

— Jól érzem magam, — gondolja végeredményben — hátha még egy kis bort is adnának . . . Kestnerné biztalt, hamarosan el fogok jönni megint . . .

S Mathildera néz, akinek szájaszélén egy csöppnyi süteménymorzsa lebeg, — mindjárt le fog esni, — s megállapítja magában, hogy az a csúf kis morzsa fehér arcát különösen széppé és kedvessé teszi.

*

A kis szalonban (ahol a zongora áll, mely hosszú, mint egy ágy, s zsongó dallamok alusznak benne) az ablakok tárva vannak, a napellenző-ernyők kiütve. Pedig a nap már elmerült a háztetők görbe hegylánca s a magas kémények erdeje mögött, mint egy vörös macska, amely előbb még ott gömbölyítette hátát a tetőn s most hirtelen nincs sehol, — nesztelen talpával elsompolygott, vagy óvatosan kinyúlva, az udvar kövére ugrott.

A nap már nincs az égen s mégis világos van, csak a tárgyak lettek egy árnyalattal sötétebbek a szobában s a kottafejeket mossá össze egy rejtelmes árnyék. De minek is látni a kottát? Mathilde ujjai maguktól bolyongva is megtalálják a hangokat, s most kedvére tördelheti az akkordokat, önkényesen választhatja a tempót, s az eltorzított kis Schubert-dalban szabadjára engedheti a maga lelkének formátlan melódiáit. Nem gondol semmire, és mégis gondol valamire, ami rejtőzve, ködösen s megfoghatatlanul közeledik, vagy inkább ő megy feléje, s egyszer, évek mulva, vagy hónapok mulva, de talán már egy hét mulva találkozniok kell . . . Valami lesz, ami olyan lesz, mint az ébredés nehéz álom után, s akkor majd egyszerre minden megváltozik körülötte, az életében, a jövőjében s megváltozik a multjában is, ami a ma . . . Szinte félelmetes így tudni előre, hogy valami

lesz: s nem tudni, hogy mi lesz... Ha nagyon erősen gondolkozna, talán megvilágosodna előtte kissé ez a titokzatos fenyegetés, vagy ígélet, — de nem tud nagyon erősen gondolkozni... Szerelem? Halál? Mi az a halál? Valami elképzelhetetlen... S mi az a szerelem? Ő még nem volt szerelmes sohasem. Az olvasmányai kétféle szerelemről beszélnek... Holdvilágos sétákról, cukros csókokról, virágillatú szavakról — milyen unalmas! És durva testiségről, a vér gyönyöreiről, — milyen ijesztő! Nem, ő nem lesz szerelmes sohasem... Kibe is lenne? Ujjai a mély regisztereken ütnek le néhány akkordot, ami olyan, mintha egy férfihang szólna valahonnan... De ki? Nem gondol senkire s mégis gondol valakire... Valakire, aki messze van, vagy egyáltalában nincs is... Teste nincsen, de mégis, a válla fáj, a keze elnehezedik, olyan közel érzi magához... Teste nincs, de mégis ki tudná érte nyújtani karját, arcához simítani arcát, mellére vonni mellét... A szagát érzi, a lélekzését hallja: ott áll a háta mögött...

— Ki az? — sikoltja Mathilde néma hanggal s ujjait elkapva a billentyűkről, megfordul. Senki sincs a szobában. A sarokban egyre sötétebb lesz s a csillogó, nagy kínai vázák színes figurái, istenek, katonák, ferdeszemű nők s bambuszos akrobaták, szinte megmozdulnak.

— Senki... — feleli magának a lány gondolatban, és sírni volna kedve. A zongora fedelét lecsukja s ráhajtja homlokát a síma fára. Aztán lépteket hall, — igazi lépteket, — s gyorsan kinyitja megint. Mikor az ajtó megnyílik, valami futamot gyakorol szorgalmasan.

— Mathilde, — szól be az anyja, csak fejét dugva be az ajtónyíláson, — öltözz, szívem, egy óra múlva indulnunk kell Langdale-ékhoz...

— Hagyj még egy kicsit... — mondja nyügösen Mathilde s hangjának panaszló árnyalata azt fejezi ki, hogy az embert sohasem hagyják gyakorolni, s mogorva árnyalata azt, hogy az ember sohasem lehet egyedül gondolataival.

— Kérlek, csak mondom, — vonul vissza az anya sértetten, s behúzza maga után az ajtót, de nyomban újra kinyitja, föllobbanva: — te miattad nem fogunk elkészni... egész délelőtt gyakorolhatsz, van elég időd, neveléses... Légy szíves tekintettel lenni az öregebekre is, különösen ha azok a szüleid...

Mathilde becsukja a zongorát, abba hagyja a skálázást és nem felel semmit.

— Az emberrel mindig mások rendelkeznek... — gondolja elkeseredetten, — a legszebb perceimet tönkre teszik... Igazán, legjobb lenne, ha férjhez mennék!

Kestnerné még vár egy percig a feleletre, aztán látva, hogy nincs szükség további civódásra, erélyes léptekkel távozik.

— Gyerünk öltözni, — sóhajtja Mathilde és firkészve körülnéz a sötétedő szobában. — Milyen unalmas estély lesz! Lady Langdale egész este politikáról fog beszélni, s mindenki kénytelen lesz meghallgatni nézeteit. Az is lehet, hogy a végén bibliát fogunk olvasni... Cézár biztosan ott lesz... (és meggondolva magát)... s ha ott lesz? bánom is én...

Az öltözőben, ahol négy gyertya ég a nagy tükör oldalán, mint egy szerényebb oltár mellett, már várja Juliette, hogy felöltöztesse s megfésülje úrnőjét. Juliette, kinek piros arcát barna szemölcsök teszik kacérrá, avval a kéjjel vetköztet, amivel egy kosarasnénike vizsgálja meg áruját, s avval a kéjjel öltöztet, amivel egy kislány csinosítja ki kóchajú babáját. Az estély, amelyen nem lesz jelen, valóságos lázzal tölti el. Egy teljes órát szentelt az előkészületeknek: a gonddal összeválogatott alsószoknyák egy kis kerevetre terítve várják a pillanatot, amikor Mathilde karcsú derekára borulhatnak; a gyöngyszínű selyemharisnya üresen lóg egy szék karján; a fehér atlaszcipő papiroson áll a sarokban; a fűző az öltözőasztalon hever, a virágok mellett, amelyek a frizurát fogják ékesíteni; a sokfodró estélyi ruha egy fejetlen-kartalan babára van húzva, hogy össze ne gyűrődjék.

— Juliette, semmi kedvem ma estélyre menni, — közli Mathilde bizalmasan a szobalánnyal, s únottan túri, hogy az kibontsa háziruhájából, mígnem egy szál ingben áll a tükör előtt.

Az ing ujja könyökig ér s Juliette futó csókot vet a két kis hegyes könyökre, aztán letérdel a lány elé, hogy fölhúzza lábára a selyemharisnyát.

— Hogy lehet az? Sok szép fiatalember lesz ott bizonyosan, a kisasszony kedvére válogathat... Nekem be kell érnem Alphonse-zal, pedig már únom, mint a meghalást...

— Nem érdekelnek a fiatalemberek, — szól Mathilde fanyalogva s magát nézi a tükörben.

— Hogy lehet az, kisasszony, én szinte szédülök, mikor a tálcákat hordom az estélyeken... ennyi szép fiatalember közt... Nekem legjobban tetszik az Arago úr és a magyar úr...

— Buta vagy Juliette, Arago úr vén majom és a magyar úr... Vigyázz, szorít...

Juliette közben megkezdte a fűző körülményes befűzését s a fontos művelet alatt mindketten elhallgatnak. De végre ez is megvan és a szobalány a nehéz lószőr-alsóval közelít, amely legalulra kerül.

— Juliette, tudod te, mi az a szerelem? — kérdi Mathilde a lószőrsocknya alól, amely épp keresztül vonul a fején.

— Ó kisasszony, hogyan tudnám, — feleli Juliette s piros arca még pirosabb lesz, — nem vagyok én már szűz...

— Szent Isten, azt nem kérdeztem... És mondj valamit, mit jelent az, szerelmesnek lenni?

— Kisasszony kérem, azt nem mondhatom el...

S pirosan zuhogtat Mathildera egy batiszt-, majd egy tarlatán-jupont.

— De csak mondd... bátran elmondhatsz mindent...

Juliette kicsit nevet, mintha csiklandoznák s hal-

kabba fogva hangját, szaggatott szavakkal mesélni kezd Alphonse éji látogatásairól kis szobájában.

— Ne mondd tovább, — suttogja Mathilde, maga is pirosan, miközben az utolsó csipkés muszlin-alszoknyát köti Juliette a derekára.

De fésülködés közben égő szemmel megszólal:

— És aztán? . . .

Juliette pedig titokzatos suttogással beszámol arról, hogy mi van aztán.

Kestnerné pontosan egy óra múlva megjelenik az ajtóban, suhogva, ragyogón, s fölvont szemöldökkel beszél:

— Készen vagy?

S csodálattal nézi Mathilde csillogó szemét s piros arcát és megenyhülve nyakon csókolja:

— Milyen szép vagy, drágám . . . Ma este gyönyörű leszel . . .

*

Cézár eleinte csak a hétfői estélyeken járt el Kestnerékhez, s éjfél után a többi vendéggel egyetemben távozott. Később még maradt egy keveset, a család bizalmasabb barátaival, egyig-kettőig, aztán néhányszor velük ebédelt, végül csaknem mindennapos lett a kívülről oly csendes, de belül családiasan zajló palotában. A lépcsőház három gráciáját éppoly jól ismerte, mint a szép-bokájú Alphonse-ot, s a sárgafogú, vigyorgó zongorát éppúgy, mint a szemérmes mosolyú Juliettet. Tudta, hogy meiyik széket nem szabad erősen megfogni, mert a támlája lejár, s tudta, hogy Mathilde rendetlen kottaállványán merrefelé keresse Chopint és merre Schubertot. Kestnerné kis selyempincsije már nem ugatta meg síró vakkantásaival, mikor üdvözlésre közeledett a ház asszonyához, a nappali szobában lakó ráncosarcú, vén papagály viszont mély, rekedt hangon köszöntötte pagoda-szerű kalitkájából: „Bon jour, monsieur!“ ha jött, s „Au revoir, monsieur!“ ha elment.

Mi kötötte őt úgy ehhez a házhoz? Követte Teleki tanácsát s ápolta az összeköttetést a francia republikánusokkal? Néha csakugyan belemelegedett a politizálásba s Kestner úrral órákig eldiskurált Európa jövőjéről. Kestner úr optimista volt, remélte, hogy az Orleans-pártiak, a Bourbon-pártiak és az elnök hívei végül is úgy összevesznek, hogy a hatalom magától a köztársaságiak kezébe hull, s akkor majd felvirrad a többi európai országnak is: mind átalakulhatnak köztársasággá. A köztársaságot tartotta annak a varázsszernek, ami minden jónak kútforrása, ami rombadönti a régi intézményeket s végkép lezárja a feudálizmus korát, de nem engedi, hogy a szélsőségesek rombadöntsék az új intézményeket s megsértsék az új világrendet: a kapitalizmust. S minthogy a magyar emigráció, — más indokokból, — szintén a köztársaságot akarta, Cézár és Kestner csak a részletkérdéseken vitatkoztak, a végcélban megegyeztek s így jóbarátok lettek. Csodaváró hittel lesték a percet, amelyben egyszerre minden megváltozik s ők boldogan sétálhatnak be az új paradicsom kapuján. A különbség az volt köztük, hogy Kestner gyakorló hívő volt: mint képviselő eljárta a nemzetgyűlésre szavazni és lármázni, mint szabadkőműves gondosan megírt s feleségének is bemutatott avatóbeszédeket tartott a népek szabadságáról a páholyában, s mint gazdag ember, támogatta a republikánus újságokat, amelyek cserébe följegyezték hangos parlamenti közbeszólásait. Cézár pedig alapjában már únta a politikát: néha alig tudta elnyomni ásitását Kestner úr fejtegetései közben. Ha legalább az események zajlása ragadta volna! De a magyar felkelés két esztendeje, hogy elbukott és még mindig nem történt semmi. Türelmetlenül várta, hogy történjék valami, de várakozása passzív volt: éppúgy, mint emigránstársaié, akik akár bőségben éltek a hazulról kapott pénzekből, akár keservesen tengődtek nehezen megkeresett garasaikból, semmi mást nem tudtak, mint várni. Teleki, a legizgékonyabb és legtevékenyebb közöttük, már nem volt Párisban, székhelyét át-

tette Svájcba, s ott sorvadt és bomlott a fellobbanó remény és a letört reménytelenség váltólázában. A többiek jó pajtások voltak, — csak Szemere Bertalan morogta meg a hozzátévedőt családi betegségekre és roppant irodalmi elfoglaltságára hivatkozva, — de részben teljesen táblabírói nézeteket vallottak és pipázva várták vissza a régi jó világot, részben lomhaságból és félnétség-ből nem merték új világszemléletüket a gyakorlatban érvényesíteni. A fiatalabb arisztokraták nagyrészt úgy csínáltak, mintha szabadságos katonatisztek volnának: éltek világukat, tobzódtak Páris gyönyöreiben és áltatták magukat, hogy ha majd a haza hívni fogja őket, újra felkötik a kardot. Így hát Teleki távozásával Cézár mintha elvesztett volna egy kapcsot hazájával: hiányzott az a személy, akinek érdeklődésén keresztül az ő érdeklődését is le tudta volna kötni teljesen a magyar jövő.

De ha nem a politika húzta úgy a Kestner-házba, s nem a házigazda személye, mi volt az egyre melegebb barátság alapja? Kestnerné anyai gondoskodása indította meg, amelyre az idegenben, árvaságában ugyancsak rászorult? Kestnernének sohasem volt fiúgyermek, s nem élvezhette azt a fájdalmas örömet, amit Cézár anyja élvezett: hogy lásson felnőni egy méhéből szakadt s mégis egyre idegenebb, titokzatosabb életet. A lánygyermek más: a lány sohasem szakad el teljesen az anyjától és felnővén mégis szinte vetélytársa lesz, — a fiú nagyon elszakad és épp ezért lehetséges, hogy egy kicsit titkos szeretővé, bálványképpé nőjjön. Cézárban, — az anyáskodás álarca alatt, — ezt a titkos szeretőt becézte Kestnerné, aki még nem volt öreg, (mert még nem adta meg magát az öregedésnek), de már nem volt fiatal sem. Cézár pedig engedte becézni magát: szüksége volt erre a félig testi, félig lelki melegségre, amely a testen át szűrődött lelkivé s a lelken át sem vesztette el testiségét. Néha Kestnerné egy-egy pillantása, egy-egy kézfogása, véletlen érintése majdnem kellemetlen volt számára, mert szinte tudatossá tette kettejük viszonyát, amely csak öntudatlanul maradhatott fenn. De azért

kereste, akarta ezeket a pillantásokat, ezeket a szokásosnál pillanatnyival hosszabb s erősebb kézfogásokat, hogy érezhese a rejtetten fennálló kapcsolatot. A gyakori látogatások során Cézár sok mindent elmondott magáról, s Kestnerné előtt a fiatalember multja már nem volt titok. Részvétellel s némileg a szenvedélyes regényolvasó kíváncsiságával hallgatott meg minden morzsát a regényes életből, — s egyszer, amikor Cézár egy félig öntudatlanul átélt nyári délutánon egész belső életét föl tárta előtte, küzdelmét az Istennel és az emberrel, a hazával és a szerelemmel, s bukásait, bizonytalanságait, kételyeit s várákozásait mintegy lelki harakirival föl nyitotta az asszony számára: az úgy érezte, hogy elárasztja az idegen élet meleg hullámmása egész testét-lelkét, s hogy egy nagy szerelmi élmény emlékével gazdagabb. Boldogtalanná tette, hogy Cézár boldogtalan, s boldog lett volna, ha egy pillanatnyi boldogságot szerezhet neki. Sohasem csalta meg az urát, — túlságos vágy élt benne a szellemi élet után s ez elterelte figyelmét testi vágyairól, — de most megcsalta volna. Ám érezte, hogy az ő számára ez már járhatatlan út, elkövetheetlen bűn, — hogy késő van.

Cézár persze minderről alig tudott és azt hitte, hogy ő Mathilde kedvéért jár a házhoz. Hedvignek tett fogadalmáról nem feledkezett meg, — noha kínosan mosolygott, ha az a gyermek és idétlen színjáték a beckói parkban eszébe jutott, — nem feledkezett meg azután sem, hogy Hedvig férjhez ment Lederer Mórichoz. És úgy hitte, lényegében nem törte meg fogadalmát: szeretkezett, de sohasem szeretett. Sohasem szeretett mást s most már Hedviget sem szerette... S mikor ezt végkép megállapította magában, — egy tavaszi éjszakán hirtelen ébredéssel, hűvös izzadásban, kalapáló szívvel ülvén föl ágyán, — olyan ürességet érzett lelkében, hogy már szinte fájt... Fájt az ür, a semmi, mint egy levágott tag... Csonkának érezte magát, az életét félben hagyottnak, mint egy feladott versenyt... Rájött, hogy túlságosan nagy köröket futott, amelyeket nem bírt szusszal

végig... Az Istent, a nemzetet próbálta körülfutni, holtott jobb lett volna a maga kis életének körét futnia... Jobb lett volna kevéssel beérni: ma boldog lehetne... s talán még nem késő: akármennyit is élt át, még fiatal, alig huszonhét esztendő... S ami kiszikkadt lelkéből: a szerelem, még új életre kaphat...

— Mathilde, Mathilde, — sóhajtotta azon az éjjel, s tudta, hogy ez nem a szerelmi vágy sóhajtása, hanem a vágyé a szerelem után...

*

Nyár van, a füledt napok, családi kirándulások és erő szerelem idénye, — s Kestnerék már elutaztak volna a tenger mellé, vagy a hegyekbe, ha a családfőt a parlament ülészése Párisban nem tartja. Kestnerné, példás hitvesként, kitart mellette a száraz nappalok és nyomasztó éjjelek ellenére, — jóllehet férje többízben s talán némi hátsógondolatokkal is sürgette, hogy távozzon a forró és poros fővárosból. De Kestnernének is vannak titkos gondolatai: ő megelégszik egy-egy kirándulással a környékre, Meudonba, ahol szerelmes diákok faragják tele a fák vén törzsét szívekkel, Montmorencyba, ahol lármás szamaras-emberek versengve dícsérik fülesük csöndes járását, megfontolt kocogását, bár az utas mindegyik számár nyergében ugyanarra a hegyre ér, Fontainebleaubá, amelynek hatalmas erdejében néha egy-egy őzet is látni s amelynek fehér szikláján sütkérező viperák ijesztik halálra az útikönyvvel kőborló idegent. Cézár, a ház barátja, szolgálatkészen kíséri a hölgyeket mindenfelé, — s a hölgyek talán ezt a kíséretet becsülik többre a tenger hűs hullámainál, — megváltja a vasúti jegyeket, gondoskodik kocsiról, s elijeszti a lármás szamaras-embereket éppúgy, mint a néma viperákat.

Mára a fontainebleau-i erdőt választotta Kestnerné a kirándulás színhelyéül: kora délelött óta bolyonganak a pirossal jelölt utakon, a roppant tölgyek közt, melyek

lehasadt ágak nagy forradásaival bámészkodnak rájuk s görbe, görcsös karjaikat áldólag terjesztik fölübük, a kövér, síma, fehérbőrű gyertyánok oszlopai közt, melyeknek repedéseiben hangyahadseregek rohannak erre-arra céltalanul, a sudár, lányos nyírfák közt, melyeknek levélsimbókjain átragyog a kék ég, közeledő tisztást ígérve. S mikor kiérnek a tisztásra, Kestnerné a föld langyos nedveitől illatos fűre teríti selyemkendőjét, egyik sarkára maga ül, a másakra Mathilde, kis kosarából előszedi a horgolást, Mathilde meg a hímzést, Cézár pedig szemben velük a fűbe dől s nyomban olvasni kezd.

E bús árnyékvilágban sok mindent kell szeretned,
Hogy tudjad végül is, legjobban mit szeretsz . . .

— Milyen igaz . . . — sóhajtja félhangon Kestnerné s míg vékony szemöldöke fölfelé vonódik sötét szeme fölött, felsőajkát szomorkás-édes mosollyal előredudorítja, fölfordított kis fészekké. Horgolását egy percre ölébe ereszti, a villogó tűk megállanak ujjai közt, s elnéz a fák fénnel s homállyal teli sűrűjébe. Aztán alig észrevehető szippantással, mely kissé meglebbenti fél orrcimpáját, lecsüggeszti fejét és újra horgolni kezd.

Mathilde kis kosarában kutat a színes selyemgombolyagok közt s hosszas megfontolás után egy vörös fonalat választva, megnyálazott ujjával megsodorja a szál végét s belefűzi a hímzőtübe. Ő nem gondol semmire: kék madarakat és rózsaszín virágokat hímez egy nagy fehér kendőbe, s az az egyhangúan ismétlődő mozdulat, mellyel tűjét a selyembe szúrja és újból kihúzza, valami lassan imbolygó, tétova gondolatmenetet helyettesít. Mi ennek a gondolatmenetnek tárgya? Semmi és mégis valami, olyan valami, amit a költők szavakba öltenek, rímbe varrnak. Őt nem lepik meg, nem is indítják meg a versek, amelyeket Cézár fölolvasszámukra: az ő érzései azonosak a vers szavaival, az ő lelkének dallamát csak követi a vers sorainak csörge-dezése. E bús árnyékvilágban sok mindent kell szeret-

ned, (duruzsolja benne egy hang, de az a különös, hogy ez a hang csak Cézár ajkán szólal meg hangosan), hogy tudjad végül is, legjobban mit szeretsz . . .

Milyen szép hangja van Cézárnak, s milyen szép, hogy egy hajfürt a homlokába lóg! Mathilde csak lopva néz föl a hímzéséről, s akkor se Cézárra, de azért ha máshova néz is, egy szemvillanással már fölfogta a hajfürtöt, s most ott érzi az ujja alatt, becézi, s belévarrja a mintába, — vagy csak egy szál selyem az? Mindegy: mégis a Cézár haja, aki gyanutlanul olvassa a verseket, egyiket a másik után s nem sejtí, hogy valaki közben fosztogatja, lopott, gyors pillantásokkal. S azt sem sejtí, hogy az anya réveteg tekintete körülbelül ugyanúgy száll rá pilleként, vagy mássza meg hangyaként, — több tudással és épp ezért több elfojtottsággal.

Távol, a fák közt csattogva kiált föl egy madár, csízek csipognak a közelben s egy rigó unalmában füttyülni kezd. A langyos levegőben bódult rovarok keríngenek, egyetlen hallhatatlan zsongássá olvasztva zümmögésüket s a zöld fű sűrűjében, melynek tövén tavalyi sárga fű töpped, láthatatlanul futkosnak a föld apró bogarai.

— Node mára elég volt, — mondja Kestnerné, mikor Cézár a vers végére ér, — ideje, hogy induljunk, a vasút ötkor megy Páris felé.

Am horgolását nem teszi le, szorgalmas ujjakkal tovább bogozza a csipkemintát, s Mathilde új rózsaszín virágba kezd egy kéktollú madár farka mögött, mintha valami csodára várnának, ami addig esik meg, amíg abba nem hagyják elmerült foglalatosságukat.

Cézár engedelmeskedik a parancsnak s nem olvas tovább, de ő is fekvé marad a fűben, forgatja könyvét s a pergő lapok halk zizegése összeolvad a röpöködő rovarok fojtott zümmögésével. S egyszerre meghallja a zsongó csöndet s őt is meglepi valami különös várakozás: valaminek történnie kell most, vagy a következő percben, valami meglepőnek s hihetetlennek, valami-

nek, ami talán csak egy szó lesz, de mégis új életének kezdete.

De nem történik semmi.

A nők összesodorják kézimunkájukat s kosarukba vetik: most már bizonyos, hogy nem történik semmi. Lődörögve, fáradtan indulnak el az ösvényen, lábuk alatt ropog a tavalyi haraszt, s az egyenetlen járás közben kezük, karjuk néha összeér. Bágyadtan a levegőtől és fénytől, amit egész nap testükbe gyűjtöttek az erdőn, némán mennek hármásban az úton, az összeboruló, súlyos lombok alatt.

*

Szeptemberben kezdtek hazaszállingózni a nyaralók s kezdtek abbamaradozni a kirándulások. Cézár megint kevesebbet volt Kestnerékkal, a társadalmi formások nem engedték meg az egésznapos együttlétet, ami a nyár folyamán, kiruccanásaikon természetes volt.

Különben is a Kestner-házban veszedelmessé vált a légkör. Mindennaposak voltak a perpatvarok, apró összetűzések férj és feleség között, anya és lánya között, sőt apa és lánya közt is előfordult nézeteltérés, ami a tökéletes felfordulás jele volt, mert Kestner úr általában imádta Mathildeot. De minthogy mindegyikük tele volt olyan nyugtalanságokkal, amelyek túlmentek az értelem és megfontolás határán, szükségkép idegéletük öltött élénkebb, sőt viharosabb formát.

Kestner urat a politika nyugtalanította: „büdösnek érezte a levegőt“, mint majdnem sekszpirien mondogatni szokta. Az elnök készült valamire s a parlament, amelynek pártkeretei fölbomlottak, s amely személyes vitákkal, marakodásokkal, rossz viccekkel töltötte az időt a helyzet tisztázása helyett, gyenge volt az elnökkel szemben. Az egyik vaudeville-színházban „államcsínyt“ játszottak, mint a gyermekek játsszák a papát-mamát, mielőtt csakugyan papák és mamák lesznek. És senki sem tudta, a játékból mikor lesz valóság: mindenki vá-

gyai szerint jósolgatott, közelinek, vagy távolinak látva a diktatúrát.

Kestnernét idegesítette, hogy a férje ideges, azonkívül megvoltak a maga asszonyi problémái. A lányával való vetélkedés, az öregségbe való észrevétlen áthajózás, nemiségének utolsó föllobbanása — mindezen gondolkoznia is lehetett volna, de mert csupa tilos gondolat volt, eszétsége ellenére nem gondolkodott a dolgokon, hanem viharzott, sírt, fejét fájdtotta, sértődésekre leste az alkalmat s csapkodta az ajtót, hogy a vitrinekben megcsendültek az ezüsttárgyak és porcellánfigurák.

Mathildeot viszont földúlták szüleinek asztalfeletti összeszólalkozásai, s anyját e napokban elviselhetetlennek érezte. Néha meg volt győződve róla, hogy csak őt verte meg az Isten ilyen rettenetes anyával, máskor — visszahatásként — bűnbánatot érzett, hogy nem szereti eléggé anyját, aki a legjobb anya a világon s titokban órákat sírt emiatt. Sokat gondolt Cézárra is és haragudott magára gondolatai miatt, riadtan küszködött a lehetőség ellen, hogy szerelmes legyen, — mint a szűz vergődik és verekszik, halálos félelemmel, mikor el akarják venni szüzességét.

E napokban Alphonse szakított Juliette-tel, a szakácsné felmondott, majd visszavonta felmondását, a házmester részeg állapotban félholtra verte a feleségét, az egyik konyhalány terhessége láthatóvá vált s emiatt kitették a szűrét.

Cézár egyszer úgy érezte, hogy csak mernie kell s Mathilde igent mond, máskor meg azt hitte, hogy lehetetlen vágyakat táplál, lehetetlen, hogy egy szép, előkelő, gazdag és igényes teremtes felesége legyen egy koldus mágnásnak, egy hazátlan kalandornak, egy kigrott papnak. Fél éjszakákon át tanácskozott Schmidegg Kálmánnal, akinek sebei sajogtak s láza volt, de mégis meghallgatta Cézárt, vigasztalta, s bátorította, mert tudta, hogy az is sebes és lázas és talán éppúgy belepusztul titkos ütődésébe, mint ő a maga nyílt, gennyedő sérüléseibe. Cézár nem is gondolt rá, hogy Kálmánt ki-

meríti töprengéseivel s éjszakai gyónásaival, figyelmen kívül nézett maga elé, ha barátja néha-néha a hazai állapotokra terelte a szót, s nem felelt, ha a franciaországi dolgokról érdeklődött nála, mint a világban forgolódnó embernél. Magával volt elfoglalva, olyan mértékben, hogy szinte megsiketült minden távolabbi hanggal szemben, — szeretett valakit, s kicsit gyűlölt mindenki mást, hogy Mathilde iránti szerelmének teljéből egy morzsa se hulljon másfele.

V. FEJEZET.

A francia republikánusok sötét aggodalommal néztek a közeledő napoleoni államcsíny elé, mely a rend nevében akarta elsöpörni a fennálló rendet, — a különböző országok levertt forradalmainak emigránsai azonban, akik Londonban központi bizottságot is alakítottak, némi reménységgel várták a bekövetkezendő fölfordulást. Mazzini, akit egyébként minden londoni utcagyerek ismert, nagy karbonári-köpenyegébe burkolózva, titokzatosan surrant végig a rakpartokon, az öreg Czartoryszki herceg egyre gyakrabban küldözte megbizottait Londonba, hogy titkos megbeszéléseken vegyenek részt, a németek számításokba merültek, a románok álmokat szőttek, az oroszok sóhajtozva vártak, a francia emigránsok pedig, — Ledru Rollinnal az élükön — mint a pók a lesben, figyelték, hogy mikor futhatnak át a csatornán: ahogy nemrégén még Napoleon Lajos leleskedett mélyenülő, hideg szemével Anglia földjéről Franciaország felé.

A legendás magyar forradalom legendás vezérét, Kossuthot, — akit a hivatalos hatalmak szívesebben láttak a ciliciai hegyek közt, egy poloskás, szemetes török faluban búsongani, mint a nyugati városok szószékein ágálni, — az emigránsok izgalommal várták ezekben a viharelőtti napokban Ázsiából. Egy angol lord, egy lengyel gróf és egy magyar aranyműves mester sietve adták

össze a pénzt megszöktetésére s a lovak már útra készen álltak, hogy a szökevény hátukra pattanjon, a görög hajó már a parton rostokolt, hogy kirepítse az óceánra. De a regényes szöktetés váratlanul fölöslegessé vált: az amerikai szenátus ünnepélyes gesztussal vendégül hívta a nagy magyar szabadságharcost, hadihajót bocsátott rendelkezésére s az európai hatalmak örömmel látták, hogy ekkép Kossuth a ciliciai hegyek helyett az északamerikai városok föllobogózott tanácsstermeinek s kíváncsi néppel telt piacainak lesz foglya: s jó néhány hónapig megsza-
badulnak a veszedelmes izgatótól.

Annyira félték Kossuth lázító hatalmától, hogy — mint valami ragályhordozót, — sehol sem engedték partra lépni, ahol a hadihajó horgonyt vetett; s az egyszerű nép beérte annyival, hogy örömtüzeket gyújtott a partokon s a kikötőkbe gyűlve ujjongó kiáltásokkal üdvözölte az érkező és induló hajót. Gibraltárban ért először európai földet Kossuth lába, ahol az angol várparancsnok mély hódolattal s remek ebéddel fogadta, — s innen már angol gőzös vitte Southamptonba, ahol megkezdődött a fogadtatások, ebédek, kölcsönös szónoklatok, hangos ünneplések végtelen sorozata. A forró magyar szavak virtuóza elragadta a hűvös angolokat is, nagy beszédeit ujjongva hallgatták s csaknem ráadásokat követeltek, — s Kossuthot lázba hozta, megihlette a tömeg látványa, Londonban éppúgy, mint Debrecenben. Egy pár hétig Kossuth volt London legnépszerűbb embere. A boltokban Kossuth-kalapot, Kossuth-nyakkendőt, Kossuth-esernyőt árultak s az utcán Kossuth életrajzát kínálgatták garasos füzetekben az árusok. A forradalmi emigránsok már-már attól félték, hogy elvesztik Kossuthot, akit reggeltől-estig polgármesterek s miniszterek foglaltak le maguknak, — talán épp azért, hogy elszakítsák az emigrációtól, — de Kossuthnak éjszakái is voltak: s eze-
ket száműzött társainak szentelte.

A párisi titkos magyar társulat, — amelynek Mednyánszky Cézár már régóta tagja volt, — őt is elküldte Londonba a tanácskozásokon való részvétel s a társulat

akarátának hangsúlyozása céljából. A társulat, — amely szemben a nyomorgó londoni emigrációval, a párisi emigráns arisztokraták és fél-arisztokraták nézeteit képviselte, — ellene szegült Kossuth korlátlan hatalmának, félt a maga szakállára üzött politikai tevékenységétől, s egyelőre passzív álláspontot fogalt el Kossuth terveivel szemben. Kossuth éppen ezért a társulat feloszlását sürgette, minthogy, — mint minden nagy ember, — azt hitte, hogy egyedül az ő személye az, amellyel az ügy áll vagy bukik s ez az ügy most egy nép élete, vagy halála volt. Saját személyében így azt a felsőbb rendeltetést tisztelte s követelte, hogy mások is tiszteljék, amelyben feltétlenül hitt s amely annyi csalódás és megpróbáltatás után mindig új erőre gyujtotta, hogy megpróbálja a lehetlent, — mint ahogy a szentnek is a személyében érzett megszállottság, kegyelmi állapot ad bátorságot, hogy csodát *merjen* tenni. Kossuth feltétlen engedelmességet követelt mindenkitől s kijelentette, hogy a cselekvés joga egyedül az övé, terveit viszont senkinek sem fogja elárulni, azért ne is kérdezősködjék senki sokat, hanem végezze a rábízott teendőket.

Cézár, akit London zűrzavaros, lármás forgataga éppúgy megszállította, mint Párisé, mikor először ment végig boulevardjain, elfogódottan ült Kossuth szállásán s az az ellenszenv, amit a párisiak kicsinylése és rosszmájúsága keltett benne előzetesen Kossuth iránt, most, a nagy ember jelenlétében, elillant, mint a kámfor. Nem tudta, mi rendítette meg őt lelke mélyéig, amikor Kossuthal szemtől-szembe állt: az a dac és elszántság, amelyet az idegen szándékokban való csalódás és az idegen befolyások ellen való védekezés írt erre a különben szelíd és inkább lágy arcra, s amely megöregítette a kormányzó szép fejét, — vagy az a kesernyés óvatosság és makacs fenség, amellyel Kossuth az összegyűlt emigránsokkal tárgyalt s amely azt érezttette, hogy szavai mögött még egész sora van a gondolatoknak, amelyeket nem mondhat ki, s hogy ő, aki nem egyszer idejekorán mondott ki súlyos szavakat, megtanult hallgatni és várni.

Mikor Kossuth kimondta a végszót: „aki nincs velem, az ellenem van“, Cézár tudta, hogy semmikép nem lehet az ellen az ember ellen, aki talán csakugyan tud még csodát tenni, mert hisz a csodában — s elfogadta Kossuth megbízását, hogy Párisban a republikánus baloldali követekkel tartsa fön­n az összeköttetést. Annál könnyebben tehet­te ezt, mert mindazok, akik Kossuth-tól bármiféle megbízást kaptak, még ha addig ellene acsarkodtak is, azonnal melléje álltak, s még könnyebben tehet­te azért, mert az ő útja a republikánus köve­tekhez Kestnerék szalónján keresztül vitt s ezt akkor is buzgón és teljes lélekkel látogatta volna, ha politika nincs is a világon.

*

A függöny összecsap s a zenekarból zsongó utolsó taktusokat hirtelen legázolja az össze­verődő tenyerek durva harsogása. A földszint közönsége feláll s a szűk széksorok közt nagy zajjal kifelé tülekszik, hogy a folyosókon füstöljön egy keveset, — a limonádés-lányok s az estilapok árusai viszont ugyanekkor zshivajogva be­rohannak a megnyíló ajtókon. A rivalda fényében barátságos vigyorral, szívére tett kézzel hajlong Rigoletto a mantuai herceg oldalán, akire nem sokkal előbb még a legszörnyűbb átkokat szórta; mellettük a meggyalá­zott Gilda szűzies mosollyal dobálja csókjait a még egyre ujjongó karzat felé.

— Hogy tetszett magának a második felvonás? — kér­di Kestnerné Cézárt, hátrafordulva székén, s dús ha­jának illata és telt, meztelen vállának melege megcsapja a fiatalember arcát. — Csodálatos zene... vagy magá­nak más a véleménye?

— Csodálatos... — mondja bizonytalanul Cézár, akinek csak kavargó hangzuhatag s értelmetlen szín­padi handabanda maradt meg fejében az egész második felvonásból. Annyit mindenesetre megértett, hogy Gilda szerelmes a mantuai hercegbe s viszont a mantuai her­ceg Gildába s hogy érzelmeiknek különböző áriákban

adtak kifejezést. A cselekmény további menetére kevésbé figyelt, — arra gondolt, hogy ha ő volna a mantuai herceg s Mathilde lenne Gilda . . . S Mathildeot nézte a páholy félhomályában, aki az elülső sorban ült anyja mellett, a párkányon keresztbetéve kezét s csillogó szemmel figyelve a színpadot: majdnem mozdulatlanul az egész felvonás alatt, mintha ez a szenvedélyes déli zene s ezek a szenvedélyes érzések idegenek volnának számára, — vagy nagyon is ismerősök s éppen fölindulását akarná leplezni mozdulatlanságával.

— Ne legyen már olyan udvarias . . . ha nem tetszik, megmondhatja, — feddi Kestnerné kissé bosszusan Cézárt, akitől több lelkesedést várt, hasonlóan a maga felajzottságához.

— Kérem én nem értek hozzá, de őszintén . . .

— Nekem határozottan tetszik, — vág Cézár szavába Victor Chauffour, a páholy sarkából, ellentmondást nem tűrő hangon. — Jól van ábrázolva a mantuai herceg elvetemültsége, aki hatalmával visszaélve szerencsétlenségbe dönti alattvalóit. Ennek a Verdinek igen helyes nézetei vannak, szavamra . . .

— Ugyan, ezek nem zenei szempontok, — hallja Kestnerné fölényes és titkoltan ellenséges hangját (az asszony nem szereti vejét, ezt Cézár is tudja s osztja Kestnerné érzéseit) — ami nekem tetszik, az a gazdag, színes hangszerelés, ez egészen új, s a szenvedélyek zenei kifejezése a legérzékibb dallamokban . . . Észrevette, hogy visszatérő melódiák fejeznek ki egy-egy szenvedélyt?

Kérdését csak úgy általánosságban veti a páholy háttérébe, ahol a két férfi ül, — feketefrakkosan, mert az olasz színházba mindig gálában mennek a párisiak, — s minthogy egyikőtől se kap választ, élénken kezdi magyarázni:

— Például, amikor az első felvonásban Rigoletto a lányával találkozik s Gilda faggatja: lallalla-laalla — s aztán ugyanez, mikor . . .

Victor elfordította fejét, komikusnak érzi anyósát, aki nehéz szemhéját leeresztve, fejét álmatagon ingatva próbálja utánozni az énekesnőt; s minthogy Kestnernét — viszonzva érzéseit — egy cseppet sem szereti, nem tudja neki megbocsátani, hogy nevetséges.

— Tudják, hogy Rómában a mantuai herceg angol kormányzóvá vedlett? — kérdi szárazon, hogy véget vessen Kestnerné kellemetlen dudorászásának. — A pápa pártját fogta a hercegnek, csak úgy engedélyezte a staggione előadását, ha a gonosz intrikus protestáns lesz s Gilda a végén nem hal meg...

— Jaj, ne mondja el előre, mi lesz! — emeli rá szemét Mathilde s Victor nyomban elhallgat s olyan gyöngéd mosollyal fordul a kis sógornő felé, ami csaknem simogatás, csaknem egy lehelletnyi csók.

— Csacsika, — mondja s csakugyan kinyújtja kezét s megsimogatja Mathilde haját, aki közömbösen rázza le fejéről a rokoni kezét.

Cézárnak szívébe hasít a gyöngéd mosoly éppúgy, mint a gyöngéd simogatás, — szeretné kihúzni a sógor alól a széket, hogy kalimpáló lábbal a földre pottyanjon, vagy megráncigálni fülét, vagy akármilyen módon nevetségessé tenni ellenségét s felbőszítik a rokoni előjogok, amelyek sokkal közelebb engedik Mathildehoz, mint amennyire ő hónapok alatt jutott.

— A pápát persze azért emlegeti, hogy engem gúnyoljon, — gondolja elkeseredetten s túlzott érzékenységgel, — persze, mit is keres a pap a szoknya körül?... De a pápának igaza van: Gilda nem halhat meg, mert Gilda Mathilde és nekem protestánsnak kell lennem, mert...

S hirtelen egészen elsötétedik előtte a színház: Mathilde csak úgy lehet a felesége, ha ő protestáns lesz s erre most gondol először teljes világossággal. S az anyja, az apja még azt sem tudják, hogy letette a papi ruhát, hogy demisszionált. S mit szólnak majd, ha azt közli velük, hogy elhagyta a katolikus egyházat, amelyhez a keresztség, a bérmálás, a papi állás szentsége

köti? Szinte megizzad erre a gonolatra, s egy pillanatilag úgy érzi, hogy lehetetlenséget akar, hogy valami képtelen ötlet az egész: majdnem annyi, mintha ki akarna bújni a tulajdon bőréből. Különös emlékek csapnak föl benne, mint riadt madárszárnyak egy megbolygatott fészekben: amikor a győri püspökvárban Richárd kalandjait hallgatta dobogó szívvel s vérenek fölzajdulásában testet és életet szeretett volna cserélni a hús gyönyöreibe kóstoló pajtásával, — s amikor a kápolnai síkon zihálva, félájultan bukott be a kocsmába s magát látta a véres szalmán holtan elterülve... Hogy protestáns legyen! Annyi ez is, mint életet cserélni, mint holtan látni volt-magát... Mert katolikusnak lenni, hitetlenül és bűnbeesetten is, olyan életállapot, amelyből kilépni csak erőszakkal, öngyilkossághoz hasonló gesztussal lehet. Katolikusnak lenni annyi, mint alacsony-nak vagy magasnak, erősnek vagy gyengének, bölcsnek vagy ostobának lenni: átok vagy ajándék, amelyen változtatni senki sem tud. S ha ő el is veti magától az ajándékot, ha le is rázza az átkot, ha meg is öli magát, hogy új életre támadjon: az anyja ezt sohasem fogja megérteni és megengedni, az anyja, aki Istennek adta az ő életét, vissza nem veszi sohasem! El kellett szakadnia a hitétől, el a hazájától, — s most el kell szakadnia az anyjától is?

És mintha testének egy darabja szakadt volna le róla, a fájdalom fölébreszti gondolatai sötétjéből s látja, hogy a nézőtéren már ismét elfoglalta helyét mindenki, a karmester fölemelt pálcával áll a zenekar előtt; s előtte Kestnerné legyezi magát kivágott estélyi ruhában, s odébb Mathilde ül tüllfelhőkben s mosolyogva hallgatja Victort, aki föléhajolva fekete fejével, halk mormolással dongja körül, mint egy nagy fekete bögöly.

Ebben a percben a csillárt fölhúzzák, a nézőtérre homály borul s Victor feje ottmarad Mathilde válla közelében.

A színpadon is sötét van: éjszaka Mantova rosszhírű külvárosában, roskatag házak, züllött lebujok fölött.

Rigoletto, a bolond, ott setteng Gildával a kocsmá közelében, amelyből egyszerre fölcsattan a herceg éneke:

La donna è mobile . . .

Cézárnak széke peremébe kell fogóznia, hogy föl ne ugorjon, s erővel el ne rántsá Victort Mathilde közeléből. De megfékezett mozdulatlansága is olyan reszkető, hogy a szék megcsikordul alatta s az ének szépségébe feledkezett Kestnerné idegesen fordul hátra, legyezőjével Cézár combjára legyintve.

— De nem, — hull vissza Cézár tépelődései közé, — mért is lennék protestáns? Mathilde nem szeret és sohasem lesz a feleségem: minden csak képzelődés volt . . . Mikor kicsiny voltam, s nem vittek el a hintón szomszédolni, beültem a pókhálós kocsiszínben egy rozszant szánba, s azt hittem, hogy paripák röpítenek heted-hét országon át . . . Mert nagyon vágyódtam Mathilde szerelme után, elhittem magammal, hogy szeret . . . Nem, Victort szereti, s neki előjogai vannak . . . Mit is szeretne rajtam, egy kiugrott papon, akinek titkolni kell a multját, egy koldus mágnáson, akinek semmije sincs és a barátja kegyelméből él? Talán sajnál, mert jó, talán gyöngéd hozzám, mert nő, talán érdeklí a sorsom, mert kíváncsi . . . Talán azt is hitte, hogy szeret, amíg nem jelentkezett másvalaki, akinek több joga van a szerelemre . . . És én bizonyára nem vagyok méltó . . . Hogyan is? Én és férj? Én és apa?

La donna è mobile . . .

hallja a színpadról a csillogó, édes tenort s olyan keserűség önti el szívét, hogy könnyei végigperegnek arcán s áldja a jószerencsét, hogy sötét van s mindenki feszülten figyeli az előadást, a híres dalt, amelyet egész Páris énekel mostanában, s ő a vidám nótá mellett titkon letörölheti öklével kicsordult könnyét.

A kocsi hazavitte Kestneréket s Cézár is velük ment, mert nem messze lakott a Kestner-háztól. A palota kapujában elbúcsúztak, de éppen mert mind tele voltak zenével, a lélekre nehezedő dallamok édességével, a búcsúzás felületes, figyelmetlen és kurta volt s Cézár érzékeny képzelődésében egyenlő keserőséggel vette tudomásul, hogy Kestnerné is, Mathilde is elhidegült tőle. S nem tudta, melyiknek közönye fáj jobban... Maga is megijedt, amint érzékenységet így megoszolni látta... Mit jelent ez? Igyekezett megfojtani magában a fölmerülő kérdést s a gyűlölettel ütötte agyon, melyet Victor iránt érzett, akinek jogában áll átlépni a kapun s aki Mathilde-dal egy fedél alatt lakhatik...

Kestnerné észrevette Cézár levertségét és mondott egy barátságos szót:

— Azt mondanám, hogy jöjjön föl egy órára, de a férjemnek üzleti tárgyalásai voltak ma este s bizonyára fáradt... De holnap ebédre?

— Ó, örömmel...

De amint a becsukódó kapu előtt, a hideg novemberi éjszakában egyedül maradt, már meg is bánta, hogy ezt mondta, holott azt kellett volna mondania, hogy soha többé nem látják, nincs többé a Kestner-házban keresnivalója.

Nem volt kedve hazamenni, a zene és saját nyugtalansága túlságosan fölzaklatta, tudta, hogy nem fog egyhamar elaludni. A homályos és csöndes kis utcából, ahol csak a néma paloták kapuja mellett égett egy-egy sápadt gázláng, elindult az Elysée felé. Azt remélte, hogy az utca zshivaja elfojtja a belső lármát, amelyet akarátának parancsa nem tudott elcsitítani, de az Elysée már meglehetősen csöndes volt s a széles és végtelennek látszó úton még dermesztőbbnek s kietlenebbnek tűnt föl a csönd, mint a mellékutcákban. Cézár zajt szeretett volna, vagy legalább társaságot, a kivertségnek, a magányosságnak ellensúlyozásául, amelyet soha ilyen keservesen nem érzett, mint ezen az este.

Mathildeot elvesztette, mielőtt az övé lett volna... Ki maradt meg számára ezen a kerek világon? A szülei, a testvére... Távol vannak és érzéseik egyre messzebbre válnak egymástól... És László, aki fölényes, szép és idegen volt a családban... meghalt, megölték... És Hedvig, aki más felesége lett, miért? ki tudja? mennyire nem érdekli már! És Kálmán... Kálmán beteges, fanyar, ingerült és úgy néz rá, mint felnőtt a gyereke: mint a felnőtt, akit már úntat minden játék és nem ér rá olyan hiábavalóságokkal foglalkozni, mint amilyen az élet, mert siet, lohol a halál felé... Pénzt ad neki, mint a gyerekeknek, cukorra s megveti, hogy örömet lel a cukorban... Milyen lealázó; ha szabadulni tudna ebből a helyzetből! De hazulról jóformán semmit sem kap, a birtokért pörösködnek... s amilyen gyámoltalan az apja, még kitúrják a birtokából... És ő, a koldus, a semmivő, a semmihez sem értő, ő akar férj lenni, apa lenni, ember lenni! Milyen rettenetes, hogy mikor végre emberré érett, akkor fogy ki a kifogyhatatlan erszény, amelyből addig semmiségekre szórta a pénzt!

Keserűn és dideregve visszafordult a Faubourg St. Honoré felé, s fölnézett a Bourbon-palota nagy tömbjére, amelyben a herceg-elnök lakott, s amely koromfekete volt az éjszakában... Lám, Napoleon Lajos börtönben és száműzetésben töltötte el ifjúságát s most Franciaország ura... Ez a példa megvigasztalta egy pillanatra, de nyomban átérezte, hogy a maga sorsának hozzámérése ehhez a kivételes sorshoz nevetséges, s visszasüllyedt kábult szomorúságába. A Concorde-tér közelében fölébresztett egy bakon szundikáló bérkocsist, s fölszólította, hogy vigye végig a boulevardokon s valami kávéháznál, ahol világos van még, tegye le... Aztán fölgyűrt gallérral behúzódott a kocsi sarkába s közben szórakozottan, öntudatlanul fütyörészte a mantuai herceg kocsmái áriáját, üres nézéssel meredt a lába körül terjengő sötétségbe.

A Boulevard des Italiens-en, a Tortoni-kávéház előtt megállt a kopott bérkocsi. Cézár bement a kávé-

házba, a fehérkötényes, álmos pincértől feketekávét kért rummal, oldalt nézett egy tükörbe s meglátta Szarvady kicsi, fekete fejét, amely éppen kiemelkedett egy újság fehér lapjai közül. Nem örült a találkozásnak, — de már Szarvady is meglátta őt, s noha nyilván ő se vágyakozott túlságosan Cézár után, odajött hozzá mogorván s szúrós szemmel.

— Nos, úgy látom, a te sorsod jóra fordult... — mondta szaporán s leült kínálás nélkül Cézárral szemben. — Az egyháznak mindenesetre érzékeny veszteség, ám a világ s a félvilág...

— Hadd el ezt, — vágott szavába Cézár türelmetlenül, — rossz állapotban vagyok, a viszonyaim gyalázatosak...

— Szív-viszonyaid, pénz-viszonyaid, vagy...

Cézár idegesen legyintett:

— Minden...

Szarvady hallgatott egy ideig, s Cézár már bánta, hogy beleereszkedett ebbe a témába, de olyan csordultig volt bajjal, hogy a legelső részeg ember előtt is kibugygyant volna belőle a panasz.

— Pedig azt hittem, — mondta végül vontatottan Szarvady, — hogy hazulról kaptál pénzt, — s fürkészve nézte Cézárt.

Cézár legyintett:

— Kölcsönpénzből élek...

— Kár... — mormolta az emberke, s meggörbített mutatóujját lebiggyedt ajkára szorította, gondolkodva. Aztán élénk mozdulattal hátradőlt székén s a gúnyoros, de azért udvarias hangot fölényes, pártfogó hanggal cserélte föl. — Hallottál az ausztráliai aranymezőkről? Oda most sokan tódulnak a világ minden részéből... Akiket az óvilágban leterített a sors, most az újvilágban kelnek új birokra vele... Viktóriában vannak a leggazdagabb telepek: victoria annyi, mint győzelem...

— Mit akarsz mondani? hogy menjek Ausztráliába aranyat ásni?

— Az kicsit durva munka lenne a te finom papi

kezednek . . . Hanem ahol sok ember gyülekezik össze, ott megszaporodnak a szükségletek . . . Az új lakosoknak ruha kell, cipő kell, kalap kell, szerszám, orvosság, cifraság kell, ital is bizonyosan . . .

— Mi? hogy nyissak szatúcsboltot Viktóriában?

— Fenét. Hanem európai árut szállíthatnál a telepeseknek nagyban. Egy hajót megraksz, mondjuk, szövetheművel, itt olcsón veszed, ott drágán eladod és jössz vissza . . .

— Nem értek én ehhez. Aztán nincs is pénzem árura.

— Hitel is van a világon. Nekem van Londonban egy jó ismerősöm . . .

— Nem, ne fáradj velem: én nem vagyok kereskedő . . .

— Hát ha nincs kedved hozzá, én nem beszéllek rá.

— Nem, én már csak megvárom, amíg odahaza újból kitör a forradalom s akkor hazamegyek . . . — mormolta Cézár üres álmodozással.

Szarvady elbiggyesztette száját.

— Forradalom? arra várhatsz. Azt a pár mozgólódót, aki abba az Időjátékba keveredett, már összefogdosták . . .

Cézár megdobbanó szívvel nézett föl a komor archa.

— Mit mondasz?

Szarvady nem felelt mindjárt, s mikor megszólalt, hangja szinte meghatott volt, — látszott, hogy önmagának is nehéz életproblémája az, amit csak így félvállról odavetett:

— Azt mondom, hogy próbálj boldogulni idegenben, mert Magyarországot sohasem fogod látni többé . . . Vagy legalább is nagyon sokára . . .

Cézár, hogy sápadt rémületét elrejtse, hetvenkedve csapott az asztalra:

— Jövő karácsonyra mind otthon leszünk . . .

— Boldogok a hívők, mert övék a mennyek or-

szága, — felelte fanyar mosollyal Szarvady s elbúcsúzott.

Cézár még ült egy darabig a néptelcnedő kávéházban, összetörve, vigasztalanul s arra gondolt, hogy csakugyan legjobb volna szedni a sátorfáját s elvitorlázni Ausztráliába, a föld másik felére. Viktóriában sok az arany — és victoria annyi, mint győzelem . . .

*

Másnap mogorva arccal, s otthonias, szórakozott léptekkel állít be a kis Schmidegg-palotába.

— Itthon a gróf úr?

— A gróf úr mindig itthon van, — hajol meg a vén inas Cézár előtt s buzgón húzza le róla a kabátot, sejtelmes motyogással: — Ha mi egyszer elmegyünk hazulról, nem jövünk többet vissza.

— Mi? Aha! No mondja, hogy én vagyok itt.

Tehát olyan rosszul van Kálmán, hogy az öreg már a temetőbe készül vele? Igen, a halál az, amiben úr és szolga egyformák lesznek végre. A többi: képzelődés! Demokrácia, republika, szocializmus: szó, szó, szó . . .

— Mi van veled? — kérdi Cézár, köszönés nélkül lépve be barátja szobájába. — Megint láz? A teremtésit . . .

Kálmán egy karosszékben ül, vagy inkább fekszik a kandalló közelében, amelyben áttetsző parázsszá izzott fahasábok égnek, lába pléddel van betakarva, arca sovány, szeme alatt barna karikák, haja, szakálla fésületlen. Ujja közt egy darab cukrot szorongat és egy lompos uszkárt tanít szolgálni.

— Szolgálj! — mondja tikkadt hangon s fehér kezével emelgeti a cukordarabot a kutya orra előtt, aki sóváran próbál két lábra állni s ügyetlenül csetlő-botló ugrásokkal vicsoritja fogát a cukorra.

— Ül le, — fordítja aztán Cézárra tekintetét a házigazda s a cukrot kimerülten ejti az állat szájába. — Mi újság?

— Mi újság? — mondja Cézár hangosan s kissé támadón. — Hát azt beszélük, odahaza megint kevés a hely a tömlöcökben, fogdossák össze azokat, akik abban az Időkomédiában részt vettek...

— Elárulták? — jajdul föl Kálmán, mintha megütötték volna.

— Mert a forradalom nem játék, — folytatja Cézár nagy léptekkel föl-alá járva s Kálmán kérdését feleletre sem méltatva. — Ti, hóbortosok, a magatok szakállára kezdtek olyasmit, amit Kossuth maga nem vállal!

Kálmán piros arccal ül a nagy székbén, szótlanul, kihúzott derékkal. Az uszár nyugtalan, kerekre tágult szemmel, s mozgó nyakkal kíséri a vendég furcsa futkosását.

— És különben is! — kiált magát ingerelve Cézár. — Forradalom sohasem lesz többé! A nemzet meghalt, megszűnt. Mi senkik, semmik vagyunk. Kóbor kutyák. Magyarország sohasem fogjuk többet látni.

— Lesz még szőlő, lágy kenyér... — mondja a beteg.

— Magadat hitegetheted, — pattog Cézár kíméletlenül, — de másokat ne ránts magaddal... Neked van rá módod, hogy kijöjj a baj elől Párisba... Neked van pénz, vagyonod, befolyásod!

Kálmán kezdi érteni, miről van szó s kesernyésen elmosolyodik. Tudja, hogy fölösleges vitába bocsátkoznia s inkább semmit sem szól.

— Neked van pénzed a politikára, — folytatja Cézár. — Bár sohase tudtam volna meg, hogy politika is van a világon!

S Kálmán türelmetlen legyintése még jobban kihozza sodrából:

— Mi közöm nekem mindehhez? Mi közöm nekem másokhoz? Mi az a nemzet? Mi az az emberközösség? És kinek kell az a szabadság? És mi az, hogy szabadság? Én feláldoztam az egyéni életemet, feláldoztam az egyéni szabadságomat, miért, kiért? Én koldus lettem, szerencsétlen lettem, pályátlan, hontalan, hitetlen kutya lettem, aki

könyöradományból élösködik... És te is bűnös vagy ebben... mert én gyöngé voltam és te befolyásoltál, hogy nemzet, szabadság, így, úgy... S aztán, hogy szökjem meg, mentsem az életemet! Hát nem jobb lett volna, ha felakasztanak? Mint Lászlót? Ő legalább vértanu lett! Az anyám gyászt hord érte — én nem merem megírni neki, hogy levettem a papi ruhát... Van felesége, aki siratja... Van... eh, nyomorúság!

Kálmán jobbnak látja semmit se felelni erre a beteges kitörésre, — s Cézár, a pillanatra beálló csöndben mintegy meghallva saját szavát, maga is úgy érzi, hogy ostobán és gyerekesen viselkedik. Egy percig hallgatnak mindketten. Az uszár, megriadva a hangzavartól, előre nyújtott két lábára hajtja fejét s lehúnyja szemét.

— Tehát? — kérdi végül Kálmán szárazon s ő is lehúnyja szemét, mint a kutyája: durva, — gondolja fél-gondolattal — hogy ne kelljen hálát éreznie, gyűlöl, mert segítettem rajta...

— Tehát vedd tudomásul, hogy elég volt a gyámkodásodból, — feleli Cézár már tulajdon fülének is hamis, erőszakos hangon, — szüntesd be a segélyeidet s engedd meg, hogy a magam ura legyek... Férfi vagyok: dolgozni fogok, akármit...

— Gyerek vagy... — mormolja a barátja s megbocsátó szánalma elfojtja az ellenséges érzést, mely egy pillanatra föltámadt benne, mintegy védekezésül a bánalmak ellen.

— Nagy a világ — folytatja Cézár s titkos könnyek gyűlnek szívében, — ott van Auszrália, az új aranymezők... Oda most sokan tódulnak a világ minden részéről... Ott van még az én számomra is hely... Egy ásó, egy csákány, egy zsák... S ha a tíz körmömmel is...

Hangja remegni kezd, gondolatai összekavarodnak, mintha már az Óceánon ringatná a hajó, álmosító ringással, a messze világrész felé... S mintha a tenger szelei minden indulatot kimostak volna szívéből, nem marad benne más, mint áradó nagy keserűség, s a játékátvesztett gyermek emberfeletti fájdalma.

— Locsogás, locsogás, — mondja Kálmán gyöngéden, s Cézár elváltozott arcába nézve, szerető vallatással megkérdi: — Ne kerülgesd a kását: mondd meg már végre, mi baj?

Cézár olyan kegyetlen szoritást érez a mellében, hogy csak pillanatok mulva tud megszólalni:

— Mathilde nem szeret . . . — nyögi egy székre rogyganva, s ahogy tehetetlenül fölnéz Kálmán beteg arcára, kiélesedett orrára, már tudja, hogy durva volt és igazságtalan, s torkában érzi a részvét, a szégyen és fájdalom könnyeit.

*

Kestnerné csipkés hálópongyolában áll a tükör előtt.

Hatalmas velencei tükrét dús vonalgirlandokból kicsillanó apró üvegcsillagok fonják körül; a tükör négy sarkán halványkék és halványrózsaszín üvegvirágok bágyadt csokra pompázik.

Az asszony figyelmes, komoly, magának is idegenszerű arccal hajol előre. Megpróbál egy mosolyt, de mosolya magától eltűnik ajkáról: nem, most nem a hiúság, az áltatás, a könnyű percek ideje van. Most komolynak kell lenni, ridegnek, kegyetlennek.

Két kezével könnyedén megérinti dús haját halántéka felett, kissé megemeli, föltolja a hajkoronát s ritkás fehér szálakat lát a fekete alapon. Egy fehér szálát ujja közé csíp s megrántja, a bőr fölhúzódik koponyáján s fáj, de az ősz szál nem tépődik ki.

— Maradj, — gondolja az asszony, — eggyel több vagy kevesebb, mindegy . . .

Ujjait végighúzza homlokán. A homloka síma, csak a szemöldök ívével párhuzamosan, a halánték felé húzódik két finom, megtört vonal. Megpróbálja ujjával eltörölni őket, nem lehet, csak a bőr lesz még fehérebb egy pillanatig az ujja nyomán.

— Igen, — mondja majdnem hangosan Kestnerné, mintegy tudomásul véve a változtathatatlant s engedelmesen az idő akarata előtt.

A szemét kezdi nézni, még jobban előre hajolva. A szeme szép. Sötét irisze fölött csillog a szaruhártya. De a szemhéja barnásra színeződött s barna s kissé duzzadt karikák gyűrűznek a szeme alatt is. Benn a szemzugban kékes-feketés ez a halvány barnaság s a bőr gyűrődéseit apró ráncok törik meg. A járomcsont felé kisimul a bőr, de az arc nem friss. Most, hogy rizspor és festék nem lepeli, ványadtnak, elhasználtként tűnik föl, mint egy kelle-ténél tovább viselt fehérenemű. Pórusai s pelyhei látha-tókká válnak, az arcbőr mintha gyenge hullámokat vetne, s az orrtól a száj felé erős vonal húzódik, melyet ujjal végig lehet tapogatni. Az állon a pórusok még na-gyobbak s a pelyhek még erősebbek, s az áll és áll-kapocs között kicsit táskásan megereszkedett a bőr, mint a nagyon kinyílt virág szirmai kezdenek hervadás előtt lazulni s kitolódni körükből.

— Negyvenöt multam, — gondolja az asszony, — még egy év... aztán vége. Itt az öregség a küszöbön. Fogadni kell. Nem mondhatom, hogy nem vagyok itthon. Nem mondhatom, hogy migrénem van. Le kell mosni az arcról a festéket, sötétebb ruhát kell öltetni: úgy kell elébe menni...

Kissé hátrább vonja fejét a tükörtől: nyakát vizsgálja, amely legjobban elárulja az idő múlását. Ráncai, petyhüdt gyűrődései elég határozottak, korrigálhatatlanok. Mit használ, hogy mellének bőre szép s túlságosan is telt keblei feszülők? Mit használ, hogy válla tökéletesen síma, s karja tökéletesen fehér — noha hajlásában nagyon is átütnek a kék erek?

Elfordul a tükörtől. Leül egy székre, mert hirtelen egész testén kiüt a veríték s szíve hevesen kezd dobogni.

— Itt az öregség... — sóhajtja befelé s feje előre esik, mint egy nagyon öreg asszonyé. Két karját a szék karjára teszi s úgy ül hosszú ideig, mint aki elájult.

— Jaj, — mondja egy idő múlva lassan, érthetően ejtve ki a szót, mintha minden fájdalmát elmondta volna

ennyivel. S lehelve, panaszos nyögéssel fűz e súlyos szóhoz egy másikat: — Cézár . . .

Ekkor végigcsordulnak arcán a könnyek s hangtalanul, kezét sem emelve eltorzult arca, lebiggyedt ajka elé, sírni kezd. Csak a sírás lihegése ad hangot s később a csöndes szipogás, amely azt jelzi, hogy a könnyek apadnak.

Mikor kissé megkönnyült, mégegyszer belenéz a tükörbe, de csak futólag. Látja, hogy a szeme s a szeme tája kivörösödött s orrcimpái is pirosak. S tudja, hogy most csúnya, s nem akarja egy pillanatnál tovább látni magát. Az urára gondol, kopasz, pofaszakállas, barátságos, csúf fejére, s úgy képzei, hogy ez a fej az ő fejéhez hajlik. Megnyugvást érez, gyönyör vagy undor helyett.

— Most másvalaki lettem, mint aki eddig voltam, — tűnődik, miközben némi rizsporral eltünteti a sírás nyomait. — Most mindent világosan látok, ami tegnapig történt velem, mintha egy idegen asszony életét látnám, akinek minden titkát tudom s akihez még sincsen semmi közöm.

Majd ezt gondolja:

— Most kezdem élni az új életemet . . . Milyen lesz? Nem tudom. Semmit sem bántam meg abból, amit a régi-ben átéltem . . .

S öreges járással, kissé hajlottan bemegy Mathilde szobájába, aki még ágyban fekszik és csodálkozva néz anyjára.

— Beszélni akarok veled . . . — mondja az anyja öreges hangon s egy karosszéket kezd térde segítségével az ágy közelébe tolni.

— Nem, ide jöjjön mama, mellém . . . — kiált Mathilde elpirulva, melegen, s fölülve megcsapkodja párnáit és kezével kétszer is végigsimít gyűrődésein, hogy anyjának jó helye legyen.

Cézár egy darabig nem ment Kestnerékhez. Távolmaradása feltűnő volt: Kestnerné Alphonseot küldte hozzá, hogy nem beteg-e s kérte, hogy ellenkező esetben látogatná meg.

Cézár nem volt beteg, de nem volt egészséges sem. Néha egész napon át ágyban maradt, mert jóllehet fizikai ereje lett volna, nem volt elég belső ereje fölkelni. Minden mozgás, cselekvés elvesztette előtte értelmét, — nem látta be célját annak, hogy lábát kidugja a takaró alól a hidegbe, s öltözködéssel, tisztálkodással foglalkozzék. De azért gondolkodni sem tudott: apróságok kötötték le figyelmét, nézte a szemközti ház kéményeit, lesve, hogyan bodorog ki belőlük a sárga füst, hallgatta az utca fölcsapó neszt, a fászkocsiról aláhulló fahasábok dörgését, a vízárus kis hordótalyigájának nyikorgását s az elnyújtott kiáltást: eau, eau!

Néha elaludta a délutánt, néha álmatlanul fetrengte át az éjszakát.

Egyszer, — arra gondolván, hogy valami ismeretlen betegség támadta meg, — orvost hivatott. Az orvos holmi melegített érclapokkal akarta gyógyítani, erre kidobta.

Előfordult, hogy lustasága ellenhatásaként hirtelen tevékenységi láz fogta el; miután hátat fordított a világnak, most egyszerre mindent tudni akart. Elrohant az olvasóterembe a Passage de l'Operán, ahol a magyarok szoktak újságot olvasni s a rengeteg újságból tájékozódni kívánt az elmúlt hetek európai eseményeiről. Ott találta a hivatalos Magyar Hírlap egy régi számát is, amelyben azt olvasta, hogy az osztrák hadbírótság ötvenkilenc felségárulás bűnével vádolt és szökésben lévő egyén ellen vizsgálatot rendelt. Az ötvenkilenc egyén közt volt ő is. Az idéző végzés úgy szólt, hogy kilencven napon belül tartozik megjelenni a pesti cs. és k. haditörvényszék előtt, különben in contumaciam elítéltetik és az ítélet távollétében végrehajtatik.

Nevetett s arra gondolt, mi lenne, ha jelentkezne. A kilencven napból még volt hátra néhány hét: épp elég

ahhoz, hogy Pestre utazhassék. Aztán egész testében megborzongott, mint aki azon veszi észre magát, hogy a tréfából torkára tett borotva már fölkarcolta bőrét.

Kestnerné üzenete után egy percig sem gondolkozott rajta, mit fog mondani, mivel menti magát, ünnepiesen felöltözött s megjelent a kis palotában. Homályosan olyan érzése volt, hogy ez az utolsó látogatása a Kestner-házban, most minden tisztázódik s Mathildeot sohase látja többé. Ez a gondolat nem sujtotta le, inkább megkönnyítette, melankólikusan derüssé tette.

Kestnerné egyedül fogadta. Cézár azonnal észrevette, hogy valami megváltozott rajta; az arca festetlen volt, s szinte erőszakosan úgy fésültette magát, hogy néhány ősz hajszála látható legyen. Ez rosszul esett neki, lehütötte, — valami titkos testi vonzást zavart meg közöttük. Azután azt vette észre, hogy Mathilde nincs a szobában s aggódni kezdett:

— Beteg? — kérdezte megütődve s hallotta, hogy a hangja rekedt.

— Nem. Egyedül akartam magával maradni, Cézár. Mért kerüli a házunkat?

Cézár összefonta kezét, lesütötte szemét és sokáig nem felelt. Magában az első mondatot keresgélte, amelylyel megnyithatja kitörését: meg akarta mondani, hogy úgy érzi, nincs többé keresnivalója a házban. De Kestnerné megelőzte:

— Jó, ne mondjon semmit. Majd én megmondom. Eléggé nyílt és elfogulatlan emberek vagyunk, maga is, én is, hogy megmondhassuk egymásnak a gondolatainkat. Maga féltékeny. Úgy hiszi, Mathilde nem szereti többé, holott maga... Mit kerülgessem? Én anya vagyok, én láttam a maguk szerelmének fejlődését és merek beszélni róla. Maga nem mer nyilatkozni, mert aggályai vannak, túlérzékeny, fél a visszautasítástól... Mathilde természetesen nem nyilatkozhat s neki rossz természete van, zárkózott, gőgös velem szemben is... De én nyilatkozom: én megmondtam Mathildenak, hogy tudom, hogy maga szereti őt és most megmondhatom

magának is, hogy Mathilde szereti magát . . . No, így ál-lunk . . . És abból, hogy ezt én mondtam el most, lát-hatja, hogy én áldásomat adom . . . Az uram pedig azt akarja, amit én akarok . . .

Cézár egészen kábult volt. Most már végkép nem tudott szólni, lehajolt és csókolni kezdte az asszony két kezét, örülten, mint egy szerelmes. Kestnerné anvás mo-sollyal, gyöngéden ráhajtotta arcát Cézár szőke hajára s úgy, hogy az ne is tudjon róla, megcsókolta.

— Most jöjjön be hozzám, — mondta végül s meg-törölte szeme sarkát.

S úgy mentek be a lányhoz, mint két szerelmes, akik frissen vallottak egymásnak s a szülőhöz mennek hoz-zájárulását kérni. Mindhárman zavarban voltak. Néhány gyöngéd szó esett, Cézár homlokon csókolta Mathildeot s az hozzásimult melléhez.

Cézár ottmaradt ebédre, amely majdnem eljegyzési lakoma volt, fogadta Kestner hangos, kitörő gratulációit s ebéd után mindent megbeszéltek: hogy Cézár hivata-losan áttér a kálvinista vallásra, s hogy az Oratoire-ban lesz az esküvő.

Kestner, az örömapa, rózsás színekben látta a leg-közelebbi jövőt Franciaországban: s elmélete szerint Franciaország kellett, hogy megadja a politikai irányt egész Európának. „Ha Franciaország náthás, attól egész Európa tüsszent!“, idézte valakinek a mondását. Biz-tatta Cézárt, hogy néhány hónap még és hazatérhet: s vi-heti magával kis feleségét az ősi várkastélyba. S egyszer majd ő is elviszi a feleségét Keletre s teveháton bejárják a magyar pusztát.

Cézár ezen a boldog estén maga is hitt ezekben az álmokban, — hiszen az egész este álomnak látszott. Néha attól félt, hogy egyszerre csak fanyar szájjal, zavaros fejjel ébred föl ágyában s azt látja, hogy késő délután van s odakinn most sötétedik. Mikor tíz óra felé elvált Kestneréktől s kilépett a hideg utcára, még mindig nem érezte egészen ébernek magát: s az estebéd közben

elfogyasztott Chablis még növelte álmatag hangulatát. Az elnöki palota közelében hirtelen fény csapta meg szemét, az ablakok mind ki voltak világítva, hintók érkeztek s robogtak tova, s a ragyogó kapualjban szebbnél-szebb nők szálltak ki a kocsikból. Az elnök bált adott. Cézár megállt a kert rácsánál és sokáig nézte a csillogó képet mosolyogva, mint egy szép álmot. Várta, hogy mikor száll ki egy címeres hintóból ő maga, hogy lesegítse a kocsi lépcsőjén a báliruhás Mathildeot.

— Bolondság, — nevetett föl aztán s otthagyta a szép álmoképet. A palotából kiszűrődő zene hangjai kísérték egy darabig az egyre sötétebbé váló mellékutcákon.

1851 december első napja volt. Száraz, szélcsöndes nap: a hold jegesen ragyogott az égen.

VI. FEJEZET.

Cézár másnap későn ébredt. Rögtön eszébe jutott mindaz, ami előző nap történt s örömeiben hangosan kezdett dudorászni. Az utcán csend volt s a délelőtti óra ellenére téli sötétség. Gyertyát kellett gyújtani a szoba homályában s a gyertya lángja is vidáman nyúlt fölfelé. Cézár hangos huhogással mosdott az este előkészített hideg és kemény vízben s még mosdás közben is a tenyerébe nevetett. Tudott egy boltot, ahol télen is szép rózsákat lehetett kapni: már előre törte a fejét, milyen színű rózsákat küldjön Mathildenak.

— Pirosat, — gondolta, — pirosat, mint egy nagy szív... — de eszébe jutott, hogy egyszer Brimbelettenek vett az utcán néhány szál piros rózsát s erre megváltotta tervét. — Fehéret... fehér csokrot, mint egy kitért szárnyú galamb...

Gondosan öltözködött, egy szőrszálat kitépett az orrából s szisszent egyet. Aztán cigarettára gyújtott és sétapálcájával verdesve a korlátot, lefutott a lépcsőn.

A kapuban a házmester állt, fölgyürt gallérral s fekete házisapkáját tisztességtudón megemelte.

— Az ember sohasem tudhatja, mire virrad... — mondta rejtelmesen. — Mindig van valami nyugtalanság...

Cézár nem ügyelt a locsogásra, elindult a Champs Elysées felé. Éhes volt és reggelizni akart. A sarkon egy ló farát látta s egy katona hátát, majd a katona előtt egy tiszt lovagolt el lassú léptetéssel s úgy nézett oldalt, mintha egész sor lovas folytatta volna azt az egyet, akit Cézár látott.

Cézár nyugtalan lett és sietni kezdett: kíváncsi volt, micsoda parádé folyik ott. Feje fölött az emeleteken itt-ott kinyílt egy-egy ablak, kíváncsi nők hajoltak ki s ismét visszahúzódtak a hideg elől.

A Champs Elysées tele volt katonasággal. Vadászok álltak mozdulatlanul, unatkozva, lábhoz eresztett fegyverrel; s lovuk orrából szállt a pára, nyugtalankodó paták alatt csattogott a kövezet. Cézár a Concorde-térig sietett, ahol az obeliszek körül ágyúkat látott; a hidak is meg voltak szállva s a Szajna túlsó partja is, ahol a képviselőház szürke tömbje áll a szürke víz felett. A katonai sorfalak között nyugodtan döcögtek az omnibuszok, mint máskor s a gyalogjárókon emberek nyüzsögtek, mint máskor.

— Az Istenért, mi történt? — kérdezett meg végül Cézár egy pirosszalagos öreg urat. Az mosolyogva mutatott egy újságosbódé falára, amely tele volt ragasztva plakátokkal.

A frissen ragasztott plakátokat, melyeken átütött a nedves csiriz, már mindenki olvasta, csak néhány elkésett olvasó betűzte még őket előrehajolva, s legugolva, némán. Az egyik plakát azt adta hírül, hogy az elnök a nemzetgyűlést föloszlatta s ostromállapotot rendelt el, a másik a fenyegető anarchia ellen szerkesztett új alkotmány tervezetét mutatta be, első pontként azt közölve, hogy az államfő tíz évre kapja kezébe a hatalmat.

— Très-bien! — mondták az olvasók. — Ezt ügyesen csinálta... Vive Napoléon!

— Vive Napoléon! — kiáltották ugyanekkor a Concordeon álló katonák is, mert az elnök fényes tisztjei seregével most lovagolt el előttük. Néhány hang ezt kiáltotta: — Éljen a császár!

— Államcsiny! — süvíteit át Cézár agyán a gondolat s zür-zavarosan és még tisztázatlanul föltámadt benne mindaz, ami ebből következik. De egyelőre csak a polgárok ámuló szavait ismételte ő is: — Très-bien! Ezt ügyesen csinálta...

A rózsákról megfélekedezett, izgatottan keresett kocsit s végül talált is egyet. A Tortoni-kávéházba hajtatott. A boulevardokon erős rendőrzáratok cirkáltak, mindenütt vitatkozó csoportok gesztikuláltak, a boltosok átfutottak egymáshoz, a kávéházak zsúfolva voltak, zengett az utca a közvélemény szavától. A Tortoni-kávéházban is emberember hátán nyüzsgött, Cézárnak könyökkel kellett utat törnie, hogy eljusson ahhoz az asztalhoz, amelynél Szarvady ült francia barátaival. Az idegenek szúrós szemmel néztek rá, Szarvady is kissé feszélyezetten fogadta. Elmondta, hogy az éjjel egy csomó tábornokot és politikust a legnagyobb csöndben letartóztattak, ágyból húzták ki valamennyit s az éj csöndjében diszkrétan elszállították őket különböző börtönökbe. A plakátokat éjjel írták, éjjel szedték ki katonai felügyelet alatt s reggelre már a tejesek is ott találták a falakra ragasztva. Az országgyűlés háza katonai megszállás alatt van, a kirekesztett képviselők nagyrésze a tizedik kerület előljáróságán tanácskozik a teendőkről... Hogy mi lesz, tudni nem lehet... Újságok nincsenek, a nyomdákat mindenütt bezárta a rendőrség...

— S a menekültekkel mi lesz? — tudakolta Cézár izgatottan s próbálván elhelyezni saját kis sorsát a francia nép nagy sorsfordulatában. — Letartóztatnak? Kiutasítanak?

Szarvady vállat vont.

— Semmi se lesz. Ártalmatlan férgek vagyunk. Kisebb gondjuk is nagyobb, mint mi.

Cézárt sértette, hogy Szarvady semmi jelentőséget nem tulajdonít neki, aki elvégre a szélső baloldallal van összeköttetésben, s miközben komoran ette reggelijét, eszébe jutott, hogy esetleg Kestnert is letartóztatták. S Mathilde és az anyja... Aggodalmas arccal távozott s azon gondolkozott, betoppanhat-e ilyen korán Kestnerékhez... De a rendkívüli helyzetben fölmentettnek érezte magát az illemszabályok alól; miután végre megvásárolta a fehér rózsákat, megint kocsiba ült és némi kerülővel, — mert az elnöki palota környéke el volt zárva a forgalom elől, — megérkezett a Kestner-házhoz.

Ott nagy izgalom uralkodott: Kestner egy csomó képviselőtársával tanácskozott az ellenállásról. Cézár legtöbbjüket ismerte: a csúf Aragot, a simaarcú Floquet-t, a komor tekintetű Favret, s Hugo Victort, aki lázas sietséggel, ceruzával valami kiáltványt fogalmazott egy asztalon. Mindnyájan csodálkozva néztek a rózsacsokros fiatalemberre, aki zavartan álldogált csokrával, míg Kestnerné meg nem szabadította tőle. Aztán nagy lármával tovább vitatkoztak, mintha ott se volna az idegen. Nemsokára fölkerelkedtek, hogy Hugó lakására vonuljanak a Tour d'Auvergne-utcába, amely kevésbé veszedelmes körzetben volt, mint Kestnerék lakása. Kestner Cézárra bízta feleségét és lányát, — Victor, a vejük, vidéken volt, üzleti ügyben, — s Cézár úgy érezte magát, mint a nemzetőr, akit a legfontosabb posztra, a nemzeti bank, vagy a lőpor-torony elé állítanak... Büszke volt feladatára: segített vizeskendőt csavarni Kestnerné feje köré, aki az izgalmak következtében szörnyű migrént kapott, s figyelmetlenül kísérté a zongorán Mathildeot, aki e félelmes percekben a zenéhez menekült és reszkető hangon ó-francia balladákat énekelt, — míg a külvárosokban titokzatos emberek járták sorra a sötét, hideg lakásokat, hogy a barikádokra szólítsák a munkásokat...

Cézár már harmadszor tette meg a hosszú utat az előkelő St. Honoré-negyedből a város másik végébe, a nyomorúságos St. Antoine-külvárosba. Az éjszaka súlyos események történtek. A szociálisták gyűlést tartottak, proklamációkat nyomattak, amelyekben a népet felkelésre szólították, Napoleon Lajost törvényen kívül állónak nyilvánították s határozatukat a szélső republikánusok is aláírták. A katonaság megszállott minden főútvonalat, a fölkelők viszont még az éjszaka föltépték az utcaköveket s reggelre már barikádok emelkedtek a munkáslakta külvárosokban. A tegnapi dermedt csendet viharzó izgalom váltotta fel. A Kestner-hölgyek is izgalommal bocsátják ki a bárkából, s még nagyobb izgalommal várják vissza galambjukat, aki véres híreket hoz csőrében:

— Baudin meghalt, Schoelcher súlyos sebet kapott, — lihegi sápadtan a hírmondó s a hölgyek néma rémülettel emelik szájukhoz összekulcsolt kezüket.

— Fegyvertelenül álltak ki a barikádra, nemzetiszínű szalaggal a derekuk körül, a tömeg a köztársaságot élte, s ők összefont karral néztek farkasszemet a katonasággal. „Lőjjetek, mi nem mozdulunk!” kiáltották s a vadászok lőttek...

— Iszonyú! és Schoelcher egy héttel ezelőtt még itt ült, ezen a széken! — kiáltja Kestnerné s kezével erélyesen megveregeti a szék karját.

— És meghalt! — sóhajtja Mathilde.

— Nem: Baudin halt meg.

— Baudin? Ki az a Baudin?

— A szabadság mártirja! — jelenti ki ünnepélyesen Kestnerné, tragikusan széttárva karját. — A köztársaság vértanuja, bárki legyen!

— Valami képviselő, — mondja Cézár szivarra gyujtva. — Ki gondolta volna, hogy mindez így fordul? Egy elvetemült, fatalista kalandor tartja kezében Franciaországot. A hadsereg persze bőven kapja a zsoldot: huszonötmilliót hoztak ki tegnap a nemzeti bank pincéjéből aranyban és ezüstben és mára semmi sem maradt...

— Csak papának ne legyen semmi baja... — mondja

Mathilde, összekuporodva egy nagy karosszékekben, az egész napi izgalomtól fáradtan.

— Mi lenne? Ő végtére nem áll ki a barikádra... — feleli az anyja, szinte sajnálkozva, hogy férje nem áll ki a barikádra s nem hal vértanuhalált egy szép gesztussal. De titokban torkáig dobban a szíve a gondolatra, hogy mégis: ki tudja, mi meg nem történik ebben a fölfordulásban?

— Holnapra eldől minden, — politizál Cézár. — A katonaság nem sok kedvet mutat, hogy a nép ellen forduljon, az aranyeső ellenére. Nincs kizárva, hogy a nép mellé áll... A népek győzni kell. Igaz, a veszedelmes tábornokokat előre elfogták, azt hallom, az éjjel Hamba szállították őket... De azt mondják, Castellane tábornok, a lyoni garnizon parancsnoka az ellenszegülőkhöz csatlakozik... S hogy Mazzini itt van Londonból és Ledru-Rollin... A külvárosokban bujkálnak...

— Istenem... — sóhajtozik Mathilde a nagy székben s figyelmetlenül elfordítja fejét, valami másra gondolva.

Cézár hátrakulcsolt kézzel járkál föl és alá s egyszerre őt is megérinti az az érzés, ami Mathildeot: s a nap eseményei hirtelen meghátrálnak képzeletében. Mind kicsinyebb és kicsinyebb lesz a barikád, amelyet utcakövekből, fölborított teherkocsikból, ablakokból lehajigált bútor-
darabokból, asztalosműhelyekből kihordott deszkákból s szállítóktól rekvirált gyapjús-zsákokból emelt a tömeg emeletmagasságnyira; mind halványabb és halványabb a halott Baudin fájdalmasan eltorzult arca, amelynek grimasza olyan, mint egy sírnikészülő kisgyermeké; mind csendesebb és csendesebb a szuronytszegezve rohanó katonák elől menekvő, sivalkodó utcanép dobogása... Csak ő maga marad meg az össze-vissza, ijesztő, idegen képek tömegéből, önmagának tudata világosodik ki az elsötétedő látomások közepette...

— Völegénységem első napja... Vér, halál, lázadás, föltépett utcák, puskaropogás: ezt adta a sors jegy-ajándékul... Mathilde-dal még nem váltottam egy bizalmas

szót, még nem adtam neki egy csókot, még nem éreztük egy magányos pillanatban, hogy most már másként tartozunk együvé, mint eddig . . . Hogy a pajtáságnak vége: ez az összetartozás életre-halálra szól . . . Csak szaladgálok izgatott, ijedt és kíváncsi emberek között, hordom a híreket, olvasom a plakátokat, amelyek halállal fenyegetik a barikád-építőket, vagy hazaárulónak bélyegezik Louis-Napoleont, pletykákat hallgatok a kávéházi asztal fölött összedugott fejjel, s mindehhez semmi közöm végeredményben . . . Forduljon föl a világ! Kergessék el az elnököt! Vagy koncolják föl a lázadókat! . . . Mit bánom én? Egy pillanatnyi boldogságra, egy percnyi pihenőre végre nekem is van jogom . . .

— Csak papának ne legyen valami baja, — sóhajtja mégegyszer Mathilde, de igazában arra gondol, bár vége lenne már ennek a komédiának, s kezdődne a komoly jegyesség; ezalatt pedig az új berendezkedés részletes megbeszélését, bevásárolnivalók följegyzését, bútorok és kárpitok választását s némi csókolózkodást ért . . .

— A papa a Tortoniban tanácskozik fekete mellett, — szólt Cézár komoran, féltékenyen, irigy szerelemmel. — A papát nem kell félteni!

— Furcsa! — feleli Mathilde sértődötten. — Jogom van a tulajdon papámat félteni!

— Ugyan, az apád nem mai gyerek, — igyekszik Kestnerné élet venni a párbeszédnek. — Látod, én nem aggódom miatta: tud ő vigyázni magára . . .

— De Schoelcher megsebesült és az a hogyishívják meghalt, — kiáltja Mathilde csaknem sírva, s most már erőszakkal hajszolja bele magát a kétségbeesésbe. — És ha a papának valami baja esik, én nem élem túl . . .

— És azt hiszed, én túlélem, — pityeredik el Kestnerné, s kissé röstelkedve Cézár előtt, gyorsan letörli zsebkendőjével könnyeit s kifujja rózsaszínű orrát.

— Kérem, Cézár, menjen még az egyszer és nézzen utána a papának . . .

— És adok egy meleg sált, vigye el neki: azt mondta

nem jön meg éjszakára... Csak meg ne hüljön ebben a nyirkos időben...

— Ahogy parancsolják, — fogadja Cézár megadással a parancsokat s tapasztalt füle távoli puskaropogást vél hallani.

— Valahol... — mondja, de nem folytatja, jobbnak látja fölhasználni az időt, amíg Kestnerné a sálért jár és odalépni Mathildehoz, hogy egy gyors csókot adjon neki. Egy pillanatig habozik, hogy száján, arcán, homlokán csókolja-e meg, aztán ügyetlenül, — mintha élete első csókja volna, — megcsókolja a lány halántékát.

— Igen, ezt éreztem akkor is, — villan át Mathilde agyán az este emléke, amikor a zongora mellett ülve egyszerre úgy érezte, hogy valaki mögötte áll, föléhajol s egy ismeretlen test melege fájdtja meg vállát. S hirtelen fölfelé fordítja arcát, kinyújtja karját s átkapva Cézár nyakát, magához rántja.

Mohón és szaporán csókolóznak, egész testtel összehajolva; kicsit reszketve, mintha tilos dolgot művelnének s kicsit diadalmasan, hogy már szabad.

— Csacsika... — leheli Cézár két csók között s nem tudja, hol hallotta már ezt a szót s mért kénytelen most ezt mondani.

Az ajtó nyílik, Kestnerné jön a sállal.

Mathilde piros és kócos, Cézár szeme világít a délutáni homályban.

— Vigye el szegénykének, vigye fiam, — mondja Kestnerné anyásan s észreveszi a fiatalok állapotát: ezek most váltak szét egymás karjából. A szava elakad, valami nagy súly zúdul a szívére, hogy szinte megtántorodik. A szeme könnyes lesz, a szája megnyílik. Egy percig szótlanul áll és semmit se lát.

— Vigye el ezt a sált... — ismétli egy ijesztőn hosszú perc után elváltozott hangon, elfojtott sírással, s nem lehet tudni, kiért sírna, ha szabadjára engedné könnyeit: az uráért, a lányáért, Cézárért, vagy magáért...

— Igen... a sált... — dadogja Cézár s azt hiszi e percben megértett valamit, amit sohasem volna szabad

értenie. És elsápadva mormolja: — Mindent megteszek, amit kíván... Viszem a sált...

— Vigye... — engedi át csomagját az asszony eryedten Cézárnak s amint az érte nyúl, ujjuk összeér egy pillanatra.

Mathilde értőn, — most születő asszonyi értelemmel, — nézi őket s szíve meleg lesz a szánalomtól. Megvárja, amíg Cézár mögött lassan becsukódik a nagy fehér ajtó s fölegyenesedve anyjához lép.

— Mama... — suttogja nagyon gyöngéden s meg-simogatja a karját.

Kestnerné riadtan a maga erővel megölt s még nagyobb erővel föltámadó érzéseitől, némán áll a sűrűsödő homályban.

— Mama... — mondja ismét Mathilde, s hirtelen rácsókolja anyja szájára Cézár még égő, erős, fiatal csókját.

*

Ezen az estén a lázongás már veszedelmes méreteket öltött. Új és új negyedekben emelkedtek, mintegy a földből növe ki, hatalmas barikádok, a szenespincékben gyerkőcök kotorták össze a szénport, hogy puskaport gyártsanak, a nők odaadták cinkanalaikat golyóöntéshez, marcona munkások felvont pisztollyal kényszerítették a gyógyszerészeket, hogy még az éjjel lögyapotot készítsenek. A házakat sorra járták a fegyvergyűjtők, némelyek leszaggatták a földszinti ablakok vasrácsait, hogy lándzsákká törjék, az utcákat üvegcsereppel szórják föl, hogy a lovasokat akadályozzák, s a járdák szélén kivágták a fákat, hogy keresztüldöntsék az úttesten. A bérkocsi-állomásokról elhurcolták a kocsikat, a középületek elől az őrbódékat, az üzletekből az árukötegeket: minden anyag kellett a torlaszokhoz, amelyeket reggelre a belső boulevardokig akartak kiépíteni. A meredek háztetőkön négykézláb másztak a fürge diákok, akik közáporral akarták fogadni a katonaságot és segíteni az ablakokból lödöző fegyvereseket.

Itt is, ott is összeütközésekre került a sor. A lázadók vérző nyakkal, vagy átlőtt koponyával hengeredtek le a barikádokról, de a katonák közül is, akik a házak falához lapulva nyomultak előre, sokan buktak föl golyótól találva. A Caroussel-téren ötnként lödözték föbe azokat, akiket fegyveres kézzel fogtak el. Új özvegyek jajongtak, új árvák sirdogáltak a nyomorult kültelki lakásokban.

Napoleon Lajos és emberei el voltak készülve arra is, hogy a fölkelők győznek. De éppen, mert tudták, hogy a fejükkel játszanak, nem kímélték ellenfeleik fejét sem.

Másnap már csakugyan a város szívéig nyomultak a lázongók. A boulevardokon összekeveredtek a lézengő kíváncsiak a fegyveres munkásokkal és diákokkal. A katonaság mozdulatlan volt. A támadók bátorsága és a lézengők szemtelensége megnőtt. Vad kiáltások hangzottak mindenfelé s egy-egy pofozkodó tiszt, vagy kardlapozó rendőr csak helyi botrányt okozott. Déli kétóra tájban megváltozott a helyzet. A három párisi hadosztály ugyanabban a percben indult el a főútvonalakon, s vijjgató golyóik végigsöpörték a járdákat, sőt belyukasztották az ablakokat is. Fejvesztett futással menekült mindenki, elbukott sebesültek sikongása borzongatta a szaladókat hátuk mögött, a párisi utcák, melyek annyi vért láttak, most ismét csatatérré váltak. A csapatok megkerülték a barikádokat s hátulról, a házak ablakaiból vették tűz alá a torlaszok védelmezőit. Ahol nem boldogultak, ágyúval robbantották szét az összehordott akadályokat. Az elszánt felkelő-csoportok közé lovasok vágattak éles karddal, a magányosoknak szuronnal támadtak neki a csatazajtól s bő pénzükön vásárolt pálinkától megittasodott katonák. Nem nézték többé, ki az, akivel szembekerülnek, férfit, asszonyt, gyermeket egyaránt letapostak, fölnyársaltak, lepuffantottak.

Négy óra hosszat tartott a harc. Már sötét volt, mikor a szakadatlan durrogás, a golyók sivítése elcsöndesedett, s ezentúl csak a földön heverő sebesültek síró vinyogása, keserves üvöltése, fájdalmasan meg-megszakadó zokogása hallatszott. A házakban sehol se mertek világos-

ságot gyujtani, az ég borús volt, felhők fedték el a holdat, csöndes, hideg, szúrós eső csepergett, — a városban csönd terjengett és gyászos feketeség.

Cézár a Tortoni közelében járt, mikor a kávéház emeleti ablakait belőtték. A menekülők őt is magukkal sodorták a mellékutcákba. Ismeretlen utcákon futott s közben a menekvők egyre jobban fogytakoztak, eltűntek a kapukban, a kis utcákban s ő végül ott állt egy pályaudvar közelében egyedül. Lihegett, homlokáról hideg verítéket törölt le, úgy érezte magát, mint valami rossz álomban. Nem tudta, merre kell fordulnia, hogy hazataláljon.

Amint ott lődörgött, a nagy üvegcarnokból kiszűrődő tompa fényben, kocsi állt meg a pályaudvar kapuja előtt, amelyre nagy betűkkel az volt írva: Coté de départ. Valaki kiszállt a kocsiból, fölgyűrt gallérú kabátban, gyorsan fizetett, bement a kapun. Cézár előtt ismerősnek tűnt föl az utas járása, maga sem tudta mért, követte a jegypénztárig. Amikor az idegen visszafordult a kis ablaktól, megismerte: Kestner volt.

— Mit keres ön itt? — kérdezte Kestner suttogva, de nem várta meg a magyarázatot, erősen megfogta Cézár karját s gyors szóval, nyugtalanul, de azért hidegen előadta, hogy a fölkelés le van verve, ő nagyon kompromittálta magát, nem tudja, milyen rendszabályokat léptetnek holnap életbe, most Svájcba menekül. Kérte, hogy közzölje ezt a családjával s általában legyen mellettük.

— Hiszen ön most már a családomhoz tartozik, — tette hozzá komoly mosollyal s megveregette a fiatalember vállát.

Cézár mindent megígért s igyekezett nagyon előzékeny s némileg elérzékenyült lenni. Furcsa gondolat volt, hogy ő ennek az embernek a családjához tartozik, akinek menekülése alapján nem rázta meg túlságosan.

— Most már mindketten menekültek vagyunk, — mondta, hogy evvel izgassa magát közelebb Kestnerhez.

Kestner semmit sem felelt, megigazította nyakán a sálját, melyet felesége küldött neki, s meghuzigálta vörö-

ses pofaszakállát, előbb az egyik szárnyat, aztán a másikat. A szeme könnyes volt s ezért nem akart fölnézni.

Hirtelen kinyitották az üvegajtókat s a portás szaporán rázni kezdte a csengőt, bömbölő hangon hirdetve ki a városokat, amelyek felé futott az induló vonat. Kestner megszorította Cézár kezét s a sárgásan kivilágított csarnokban elindult a sínek irányában. Cézár mellette ment tovább is, karjánál fogva segítette fölkapaszkodni a kupé meredek lépcsőin s megvárta, amíg a mozdony beteg szuszogása s a kocsikat összetartó kapcsok zajos zörgése közben nagy lökődésekkel meg nem indult a vonat.

Mikor újból kinn volt a sötét, idegen utcákon, szinte csodálkozott, hogy minden csendes és egyetlen lövést sem hall többé.

*

Kestneréknél csomagolnak.

Nagy utazóládák körül sűrű az egész háznép: Juliette a kisasszony fehérneműit emeli ki a szekrényből, óvatosan nyalábolva át a csipkés, zizegő holmit, egy öregebb, kicsi nő, Kestnerné komornája, főként a fején futkos egyik szobából a másikba s a szerteszét teregetett ruhákat próbálja összegyűjteni. Kestnerné az ezüst evőeszközöket számolja, amelyeket okvetlenül magával akar vinni, Mathilde a kották közt válogat s külön halomba rakja az itthonmaradásra, külön az elutaztatásra ítélteteket.

— La donna è mobile . . . — dudorássza a lány, fölnyitva egyik kottáját s a zongorán leüt néhány hangot, önmagát kísérvé.

— Tizenöt, tizenhat . . . tizenhat . . . az Istenért, ne zavarj, kérlek, — idegeskedik az anyja, síró panaszhangon s újra kezdi olvasni kanálait, szemrehányón hangsúlyozva a számokat. — Egy, kettő, három . . .

Mathilde sértetten duzzasztja előre száját s vékony fejhangon dünnyögi tovább az áriát, közben könnyű, szökellő léptekkel igyekezve vissza szobájába, ahogy fiatal lányok szeretnek járni, ha egyedül vannak.

— Juliette, tedd ezt a rózsát az ingek közé, — nyujt át egy préselt, száraz virágot a szobalánynak, aki rozszalón szaglássza a megbarnult s porló rózsaszálat.

— Nem teszem, kisasszony, mert összepiszkítja a fehérneműt, — mondja végül határozottan s ujjával megdörzsöli a szirmokat. — Tessék nézni, milyen lesz az ujjam . .

— Juliette, a tortalapátokat hova tetted? — kiabál a harmadik szobából Kestnerné és kétszer is megismétli: — Juliette, Juliette!

— Jövök, jövök, jövök, — kiabál Juliette s futólépésben hagyja el az ingeket, bugyikat és alsószoknyákat.

— Charenton . . bolondok háza . . — mormolja Mathilde és a rózsát, melyet akkor viselt a hajában, amikor Cézárt először látta, selyempapírba téve mégis közé dugja ingeinek.

S amint a rózsát nem látja többé, csak a fölfordulást, a félig kiürített szekrényeket s a félig telerakott bőröndöket, a hálóval bevont csillárokat, a vászonhuzatba bujtatott karosszékeket, a letakart tükröket, — mindez olyan, mintha halott volna a házban, — izgalomokozta vidorsága egyszerre letörik s arra kell gondolnia, hogy holnap már a füstös vonat viszi Svájc felé s ki tudja, mikor látja megint Párist, a lakásukat, a zárt kis kertet, az öreg papagályt s Cézárt.

Elbúsultan leül egy láda szélére s szívét összefacsarja a keserűség. Ha már túl lennének az esküvőn, nem tartozna többé a szüleihez, hanem Cézárhoz . . Itt maradhatna Párisban . . Vagy nászútra mennének, délre, a tenger mellé, talán Olaszországba, ahol minden olyan szép . . De ki tudja, mikor lesz meg most már az ő esküvőjük? És mikor mennek a tenger mellé? Nem volna szabad elválniok, talán sohasem fognak egymásra találni többé . . És testén végigremeg az emlékezés melege a csókokra, az összesimulásokra, Cézár erős karjára, a szerelmi készülődésekre, egy nagy összeolvadás előjátékaira . . Érti, hogy az arca forró és e pillanatban szinte haraggal gondol az apjára, aki miatt itt kell

hagyni régi életüket s hideg hegyek közé menniök és az anyjára, aki majdnem örömmel készül az utazásra...
Miért?

Sikoltást hall s nyomban utána éleshangú csörömpölést.

— Tudtam, hogy kárt csinálsz, — jajong a harmadik szobában az anyja. — Pusztulj előlem szerencsétlen! A legszebb vázám!

S aztán valamivel szelídebb hangon:

— Na Cézár, maga jókor jön... Épp a legnagyobb fölfordulásban... Vigyázzon, bele ne lépjen a cserepekbe... Most törte össze ez a gyámoltalan...

— Tessék levonni a béremből, — kiabál szipákolva valahonnan Juliette.

— Szóval mennek... — mondja halkán Cézár, cipőjével félrerúgva néhány cserépdarabot. — Végkép elhatározták...

— Hát lehet nem mennünk? Lehet egyedül hagyonom Charlest éppen most? Nem, értse meg, nekem mellette a helyem...

— És mellettem senkinek sincs helye... Mathilde is megy, hiszen maguknak még mindig gyermeke és nekem még mindig nem a feleségem...

— Drágám, Mathilde egy hete menyasszonya magának és tizennyolc éve lánya az apjának... Ennélfogva, azt hiszem, az apjának több joga van hozzá, hogy ömellette legyen...

— Ez kétségtelen. Viszont ha csak egy hete volna lánya az apjának, nekem nem lehetne tizennyolc éve a menyasszonyom. Én mindenkép vesztes maradok.

— Örülök, hogy megőrizte a humorát. Mathildenak is feltűnően jókedve van. Úgy látszik, maguk fiatalok ösztönösen védekeznek a könnyek ellen, hogy meg ne csúnyuljanak. Lássá, én sírtam ma éjjel...

— Ugyan...

— Charles miatt. És tudom, hogy most csúnya és öreg vagyok.

— Ne beszéljen... Szép és fiatal, mint mindig.

Kestnerné alig örül a bókknak. Ha egy öreg gavallér mondaná, még hinné, Cézártól majdnem gúnynak veszi. Most szégyelli magát, hogy ez a tejfelesszájú fiatalember nyugtalanította valaha, s szeretne olyan öreg, ráncos és fehér lenni, hogy minden szégyenteljes gondolat lehetőségé ki volna zárva. Öreg fölénnyel legyint s elküldi magától a csinos és friss ifjút.

— Gyermek... menjen Mathilde várja...

Mathilde még mindig ott ül a láda szélén emlékei rajzásában, melyek átlelkesítik ezeknek a szobáknak falait, bútorait: hiszen itt minden zug közös titkokat őriz vele. A zongora ismeri legtitkosabb gondolatait, a karosszék támlája közelről hallotta csókjait, az ágya látta egyszál ingben testét. S holnap vagy holnapután egy idegen szoba hideg falai, közömbös bútorai közé kerül, ahol szégyelni fog az ágyba lépni... S Cézár csak árnyék lesz ott, emlék — valaki, aki van is és nincs is, láthatatlan és foghatatlan.

— Tudja, hogy szeretnék magukkal menni, de lehetetlen, — mondja Cézár a ládák, székek, csomagok zürzavarában tévelyegve. — A politikai eseményeket kell figyelmem... az utasításnak nem lehet ellenszegülni... És most minden nap történelem...

— Minden férfi hiú és ostoba. — gondolja Mathilde, szemét sem emelve föl Cézár szavaira, — a történelem szoknyája után futnak, egy százezeréves öreg kokott mosolyát lesik... Az egyik a feleségét hagyja el érte, a másik a menyasszonyát... Egy szikrát akarnak elfogni az örökkévalóságból és elmennek az élet tüze mellett... Ah, nagyon is szépeket gondolok, nem érdemlik meg...

— Azért nem felejt el, úgy-e? — kérdi Cézár, végig-símítva menyasszonya kezét. — Ha nem is lát, ha nem is leszünk együtt...

— Emlék lesz és az emlékek idővel megfakulnak, — gondolja a lány s csak a fejével int, hogy nem felejtje el. — És én is emlék leszek az ő számára...

— Mondja, hogy nem felejt el, — sürgeti Cézár nyugtalanára válva, — mondjon valamit, hiszen sokáig nem mondhatunk egymásnak semmit . . .

— Hogy felejténem el? A menyasszonya vagyok . . . és az egész nem tart sokáig . . . mama is mondja, hogy egy-két hónap múlva hazajöhetünk . . .

— Egy-két hónap! És az egész jegyességünk egy-két nap volt . . . A sors drágán fizetteti meg a boldogság napjait . . .

— Frázisokat mond, sajnós, — gondolja Mathilde egy csöpp boruval, — jobb szeretném, ha a jövődöbéli férjem eszesebb volna . . . No de jó fiú, kedves és csinos . . . És én szeretem.

Cézár megérzi a borulatot és sejti, hogy valami hibát követett el, — de mit, mit?

Csak egy mód van, amivel a hibát jóvá lehet tenni, — amivel a világ minden hibáját jóvá lehet tenni. Leülni a láda szélére és magához vonni Mathildeot, ráhajolni a szájára és megcsókolni. Csókolni, csókolni s a két test e múló kapcsolatában elfelejteni mindazt, ami a két lélekben öröktől fogva s mindörökre idegen.

A százéves papagájt most viszik át pagodájában a szomszédos szobán: a hölgyek távollétében lenn, az inasszobában fog lakni. Emigrál ő is: de a vén madárnak sehogysem tetszik ez a kényszerű emigráció. Riadtan s fölháborodva csapkodja méregzöld szárnyával rácsait, s útközben mély, rekedt hangon, kétségbeesetten kiált be a szerelmesekhez:

— Au revoir, monsieur! Au revoir, monsieur!

VII. FEJEZET.

A decemberi véres napok kétségbeesett üvöltését csakhamar föl váltotta a mindennap természetes beszédhangja. Egy ideig dermedt csönd volt, aztán suttogva megszólaltak a kávéházi hírhordók, aztán az üzletemberek gyors, vitatkozó hangon tárgyalni és alkudozni

kezdték, aztán a bálók hangos és fesztelen nevetése csendült föl, aztán fényes ünnepségek zsvivaja keveredett el az új hatalmat üdvözlő harangok kongásával.

Tündöklő misék a Notre Dameban, zajos katonai parádék a Mars-mezőn, tűzijáték, színház, népmulatság — egész Páris egyetlen hatalmas cirkusz volt, amelynek mutatványai elfeledtették a gyászt, a vért, az erőszakot. A föltépett utak sebeit begyógyították a kövezőemberek csilingelő kalapácai, a betört ablakokat az üvegesek újraüvegezték s már a gitt is megszáradt s megrepedezett az ablakrákákban, a sötét vérfoltokat lemosta néhány eső a bemocskolt utakról. A piacokon a hercegelnök szakállas mellszobra figyelte büszke tekintetével az adás-vevést; a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavát, melyet a forradalom mindenüvé fölfestett, át-mázolták s a jelmondat helyébe föltrebbent a napoleoni sas.

És a sas szárnyai alatt mindenki elégedett volt: a polgárság biztonságban érezte pénzét és üzleteit, a hadseregben megszaporodtak a tábornokok, a papság már régen érezte, hogy a hercegelnök uralmának egyik oszlopául az egyházat választotta.

A sajtószabadság, a gyülekezési szabadság, a szólás-szabadság csak az izgága természetű embereknek hiányzott, — az emigránsok is beletörődtek abba, hogy hetenként jelentkezzenek a rendőrségen. Akik nem szerették a rendőrséget, átvándoroltak Angliába, akik viszont szerették a bálókát és volt költenivaló pénzüik, azok ott-hagyták a ködös Londont s Párisban ütötték föl tanyájukat. Némelyeknek elég volt a vértanuságból, — kegyelmet kértek az osztrák császártól és hazamentek.

A magyar emigráció különben már régen túltett az egyenetlenség terén a hírhedt lengyelen. Mint a folyó jege, amely összetart egy télen át, de amint enged a fagy, amint fölragyog az első napsugár, zengve-bongva repedezni kezd s széthasadozva megindul — akként a magyarok közt is nagy volt a zengés-bongás s a repedések csúf hasadékká tágultak. Alig, hogy Kossuth elin-

dult az Újvilág felé, hogy egy idegen világrészt korbácsoljon föl a magyarság érdekében, s dollárokat varázsoljon ki a makacs bugyellárisokból egy új forradalom számára, Londonban összekaptak a kormányzó aprócska helytartói, összekaptak és szétrebbentek, ki evvel, ki avval tartott. Egy helyett már két komité volt, s egy nézet helyett száz. A pletyka ezer nyelvvel pörgött, a rágalom ezer szájon habzott, az acsarkodás ezer fogat vicsorított. A hazátlanság megmérgezte a legjobbak lelkét is; mások csüggedten álltak félre a háborúból, amelyet az emigránsok egymás ellen vívtak.

Az utóbbiak közé tartozott Mednyánszky Cézár is. Cézárt kifárasztotta az elmúlt év, a Mathildeért vívott küzdelem, — jóllehet csak önmagával kellett küzdenie s a lány kezét úgy kapta meg, mint egy váratlan ajándékot. Mégis valami megkönnyebbülést érzett Kestnerék távollétében: mint holmi szalmaözvegy. Maga is csodálkozott rajta, hogy Mathildenak oly kevéssé érzi hiányát, szerette volna, ha erősebben szenved menyasszonya távolléte miatt. De egészen jól eltöltötte a telet a vidám fővárosban, amely úgy kivilágosodott, fölragyogott, mintha egy gyertya mellé még egyet meggyújtottak volna. Az idő repült, Svájcból jöttek a levelek, s ő pontosan és bőven felelt rájuk: s ez a levelezés pótolta a személyes együttlétet. A kapcsolat nem szakadt meg s így nem kellett lelkiismeretfurdalást éreznie amiatt, hogy nem szereti eléggé azt a lényt, akire jövendő életét alapozta. Szerette: az igazság inkább az volt, hogy nem szerette eléggé jövendő életét, nem hitt önmagában s valami titkos gyávaság, vagy becsületérvzés intette, hogy ne rántson mást is magával azon a lejtőn, amelyet jövőjének sejtett.

Még újév táján írt haza eljegyzéséről, s szülei hozzájárulását kérte házasságához. Erre a levélre hónapokig nem kapott feleletet; nem is nagyon bánta, mert rossz sejtelmek voltak, s addig, amíg nem kellett a tagadó választ tulajdon szemével olvasnia, áltathatta magát, hogy hátha mégis... Kiszínezhette a jövőt, elkép-

zelhette magát mindenféle szerepben: mint csöndes boldogságban élő, pipázó családapát, pirosképű gyermekkel a térdén, — mint viharzó szerelme, aki országról-országra ragadja magával párját, elhagyja, megbánja és visszatér hozzá, s szerelmük még forróbb lesz a szenvedések tüzeiben, — mint szabadsághőst, aki kedvese képével jár ezer veszély közt s ugyanaz az indulat kergeti a csatamezőn előre, amely hazafelé, kedveséhez húzza, — mint előkelő világit, aki Párisban és Londonban is középpontja a társaságoknak s bevilágítja fényével szép hitvesét, mint a nap a holdat, — vagy akár mint számkivetett bujdosót, aki tűzön-vízen át hű Mathildejét átkarolva áll a szegényes padlásszoba ablakán beszűrődő holdfényben.

De ettől a sorstól egyelőre nem kellett félnie: váratlanul pénzt kapott hazulról, amiből kifizethette legsürgősebb adósságait s a maradékot krajcárra beosztotta, hogy minél távolabbra tolja azt az időpontot, amikor újra Kálmánhoz, vagy másvalakihez kell fordulnia... Így szűkösködött addig a napig, amíg újabb pénzküldeményt nem kapott: ekkor megállapította magában, hogy hazulról most már megindul a rendszeres támogatás és a pénzt néhány nap alatt az utolsó garasig elverte... Kénytelen volt meglátogatni egy Páris közelében nyaraló emigráns társát, a gazdag Gorovét, aki jólelkű, kövér ember volt s szívesen segített rajta. Cézár egyideig kinn is lakott nála, de érezte, hogy neki Párisban kell lennie, — s csakhamar, nyughatatlanul visszaköltözött a városba.

Otthon már várta egy hosszúkásra összehajtogatott, sokszor lepecsételt levél. A címzésen dobogó szívvel ismerte meg anyja nagy szarkalábja. Gyorsan fölbontotta a levelet, de nem merte mindjárt elolvasni. Szinte lopva pislantott bele, mintha a levél másvalakinek szólna, s kíváncsisága küzködne tisztességével. Az a szó ötlött szemébe: örülség... s már tudott mindent. Mélyet kellett lélekzenie s gyorsan elolvasta a sorokat:

„Fiam, leveleddel nagy szomorúságot okoztál nekünk, végtelenül aggódunk miattad. Mi van veled? El-

felejtet származásodat, elfelejtet az Egyháznak tett esküdet? Lehetetlen, hogy ép ésszel kívánd hozzájárulásunkat ehhez az örültséghez. Szomorú hónapokat töltöttem, amíg megkaptam az útleveletemet. Megyek hozzád, hogy megállítsalak a szakadék szélén. Június első napjaiban érkezem. Anyád.“

*

S most, hogy itt állnak egymással szemben, anya és fiú, futkosó és idegen utasok sürgés-forgásában, akik siettükben meglökdösik őket, jelzőharangok kongása, csomagokkal rakott talyigák nyikorgása, a befutott mozdony kifulladás pöfögése, hordárok rekedt kiáltozása, hozzátartozóikat keresők nyugtalan szölongatása közepe, orrfacsaró kőszénfüstben s eloltott olajlámpák nehéz szagától körüllegve, miközben arcukon végigfut egymás könnye, — most, hogy itt állnak a homályos pályaudvaron, ahol éppen kezdik gyujtogatni a röpködő gázlángokat, s ahol egy gyermek éles hangon kiabálja az estilap címét s valaki időnként szájához emelve kezét, egy nevet ordít a kiürült kocsik felé, de akit keres, úgylátszik nem érkezett meg, — most talán ők ketten, Cézár és az anyja nincsenek is itt, ebben a furcsa, zajos, idegen világban, házuk csöndjét és családjuk melegét elhagyó emberek kalandos forgatagában, üzlet, betegség, gond, vásárlókedv és gyönyörszomj üzöttjeinek áradó zsiabájában, — ők úgy állnak most itt, mintha egyedül volnának, messzire innen, a beckói parkban, ahol utoljára látták egymást, a szörnyű búcsú percében, s a rohanó idő ezer más percében, nagyon régi percekben, amelyek egyre valószínűtlenebbé fakulnak. Mert valóságos csak a most: ami elmúlt, nyomban bizonytalanú válik, csak az emlékezet őrzi, torzítva, szépítve, másítva, a jelen egyetlen valóságát százféle lehetőségbe ködösítve. Hogyan lehetséges, hogy Cézár valamikor kicsi gyermek volt, arca síma, pehelytelen és lágy, most pedig szakállas és csontos, felnőtt és majdnem idegen.

Talán nem is ő volt az a kisgyermek? És hogyan lehetséges, hogy ez az öregasszony mélyülő vonásaival, s főköttője alól kihullámzó ősz hajával ugyanaz, aki valamikor a tejet öntötte fiai csészéjébe, s hangja friss és parancsoló volt, tekintete lobogó és öntudatos, arca szép és fiatal... Az az asszony is csak a képzelet hamis játéka? talán mindig ilyen volt, mint ma, s csak fiai látták a legszebbnek a világon?

— Gyerünk, a kocsni vár, — mondja Cézár fojtottan, mintha kissé szégyelné magát a nyilvános ölelkezésért az első percek gondolattalan elérékenyülése után. S egyszerre újból kitarja karját gyöngéd nevetéssel: elfogyván a poggyász, amit a hordárok a vámvizsgálathoz talyigáztak, valaki előbukkan végre: egy kicsi asszonyka, remegő nagy tollal a főköttőjén s remegő nagy fülbevalókkal megnyúlt, fehér cimpáiban, melyekbe a fülönfüggő évtizedek alatt hosszú rést vágott a régi kis fúrásból.

— Nanette, öreg Nanette, hát maga... — kiáltja boldogan nevetve, mert Nanettenek nevetés jár könnyek helyett, s elharapja a szót: maga még mindig él? S amint a halhatatlan Nanette kezét szorongatja, megérzi, hogy a hideg, áttetsző s barnafoltos kéz, amelynek vékony bőre alatt a csontokat lehet tapintani, s a dudorodó vastag ereket, valakinek a keze, akit már csak ideig-óráig enged Isten e földön járni.

— Még mindig élek... — mondja ki Cézár gondolatát a vénasszony vékonyka hangján, s balkezevel, amelyen még rajt van a kesztyű, letörli az orrahegyén csüngő könnycseppet. — A báróné kegyes volt magával hozni, hogy lássam még egyszer magát és lássam még egyszer szülőföldemet... Mikor megyünk Rouenba?

— Előbb megnézzük Párist, — feleli a báróné és igyekszik zsebkendőjét előkeresni, hogy kifujja könnyfacsarta orrát és véget vessen az érzékeny perceknek. — Aztán megmossuk ennek a rossz fiúnak a fejét... — folytatja, előkészülve az új hangra.

— Ki a rossz fiú? — csipogja Nanette s fölhúzva hosszú szoknyáját, tipeg a kifelé igyekvők mellett.

— Ki? Hát Cézár...

— Ne bántson, anya...

— Ki az a Cézár? — makacskodik Nanette, s mint-hogy csak szánakozva mosolyognak rajta, homlokára üt. — Persze, a mi Cézárunk! No nézd, elfelejtettem... Pedig őt jöttem látni utoljára... — s ismét egy könny-csepp jelenik meg hegyes orra végén s ott csüng, amíg saját súlya alatt le nem pottyan.

— Ha engem szeret, győzni fogok, — gondolja a báróné, mialatt elhelyezkednek a kocsiban, — s kell, hogy engem szeressen... A méhembem hordoztam, szoptattam, éjjeleken át virrasztottam fölötte... Mit tudja azt egy gyermek... És mit adott neki az a lány? Semmit... A testét odaadhatja egy-egy percre, de Cézár teste az én testemből lett... Nekem mindig több közöm lesz hozzá, mint bárkinek... Mindenkitől megválhat, csak önmagától nem: aki én vagyok... És mindenkitől meg fog válni, akit én eltiltok tőle...

— Ha szeret, kell, hogy engedje élni a saját életemet, — gondolja Cézár is, a takarót terítve anyja térdére, — ő adott életet nekem, nem lehet ő az, aki megöl... Ha azért születtem, hogy engedjem elpusztítani magamat, inkább ne születtem volna... De nem engedem: az anyám meg fogja érteni, hogy el kellett szakadnom tőle, és most egy más nőhöz kell tartoznom... Meg fogja érteni s ha nem...

A kocsi zötyögve halad a Hotel d'Espagne felé s anya és fiú szinte ellenségesen néznek egymásra egy pillanatra. Makacsul összeszorítják fogukat és öklüket: de belül remegnek, mert szeretik egymást, s egymásnál csak önmagukat, a saját akaratukat szeretik jobban. Küzdenek, hogy megőrizték a találkozás megindultságát, hogy ne legyenek túlságosan kemények majd az összezapásban s menekülnek a következő órák gondolata elől, amikor mégis csak meg kell mérkőzniök.

— Apa hogy van? — kérdi Cézár, s máris érzi,

milyen kevés kérdése van, amivel el lehet ódázni az igazi tárgyat, amiért anyja ezt a nagy utazást vállalta.

— Nem jól van. A karja-lába fáj, podagrás szegény. Hamuzsírral keneti magát, de nem sokat használ, csak a teste pattogzik ki tőle. Ül egész nap a karosszékben: pipázik, dohányt szítál, most azt találta ki, hogy szilvalével öntözi a dohányját, azt mondja, attól jobb ízű lesz...

— Szegény apa... — mondja Cézár, s nem is a podagrája miatt sajnálja, hanem egész életéért, amely talán csillogva s boldogan indult fölfelé valaha, s íme, most egy reszkető kézzel rázogatót dohányszita mellett, a „minden mindegy“ kegyetlen magányosságában hanyatlik lefelé.

— Ez Páris? — kérdegeti Nanette, s vöröshéjú kis szemét erőltetve, a lorgnonon át kíváncsian nézegeti a gázfényes utcákat. — Nem ismerek rá... Párisban vagyunk?

De senkisémet felel neki. A lovak patája sietség nélkül csattog a kövezeten.

— Szegény apa... — sóhajtja mégegyszer Cézár s elevenen emeli föl hangját: — Hát Eduárd?

— Eduárd boldog. Szegényke, ő viszi a pörünket s emiatt minduntalan el kell hogy hagyja a feleségét...

— A feleségét? Mi a csoda?

A báróné aggodalmasan néz fia meglepett arcába:

— Hiszen megírtuk! Még az ősszel megvolt az esküvő.

— Én nem kaptam semmiféle levelet, — mondja Cézár egy kis szemrehányással, holott már ismeri a cabinet noir levélgyűjtő szenvedélyét. — Bizonyosan nem sajnált anya az új uraktól egy pár erős kifejezést s a levelet elfogták... No nézd csak! És talán Szirmay Mary-Anne az új asszonyka?

— Az, ki lenne más? — mosolyog az anyja s mindketten nevetnek egy villanásnyi meleg boldogsággal. S a báróné büszkén teszi hozzá: — Már a gyermek is útban van...

— A gyermek! — s Cézárban egyszerre előmlik a keserűség: mindenkinek jut feleség, gyermek, tűzhely, csak neki nem! Csak neki nincs jussa egy csipetnyi boldogságra, egy csipetnyi szerelemre s a szülő anyja az, aki a boldogság meleg emlőjét kirántja szájából! De nem, most az egyszer nem enged, most kemény lesz, most kezdi élni a maga életét! A lelkét megölni nincs joga annak se, aki testét e világra szülte.

Az anya megsejti Cézár elsötétedett arca mögött ezeket a gondolatokat s kedvetlenül próbálja szavait keserűbbé tenni:

— Azért nagy kín ám fiatal házasnak lenni... Szegény kis Mary-Anne hat hónapon át sokat szenvedett: folytonosan hányt, semmi étel nem maradt meg benne, nagy fájdalmai voltak s Eduárd, tudod amilyen érzékeny, vele kínlódott a feleségével... S különösen az bántotta, hogy nem lehet mindig mellette: pedig ki legyen erős, ha nem a férfi? A férfi kötelessége szembenézni minden szenvedéssel: mi nők szenvedünk eleget akkor is, ha bújunk a fájdalom elől...

Az utolsó mondatot mintegy bátorításul intézi Cézárhoz, aki érzi, hogy anyja kerülgeti már az ő dolgát, — de nem, ne itt a kocsiban, ne itt kelljen az első szót kimondani ebben a harcban. Mit lehet még kérdeznie?

— Hát Mária? Hát a kis Árpádka?

— A kis Árpádka! Nagy fiú az már, az öregapja most tanítja lovagolni, persze csak ponnylovon... A legszebb gyerek a világon és csintalan, mint az ördög, szakasztott az apja... Mária kissé magához tért, de nevetni három esztendő óta senkise látta... Csak imádkozik és imádkozik és gyakran úgy néz maga elé, hogy megijedünk tőle. Istenem, én tudom mit vesztett! Csoda, hogy magam is bele nem örültem...

És önkéntelenül fölcsapó gondolatai elől eltakarja szemét: de mégis látnia kell őket, mert azok belülről gyulnak ki benne, elűzhetetlenül.

— De László él: mert van egy másik világ, amelyben az ártatlanul meghaltak élnek... — gondolja ko-

nok erőszakkal. — És ha tudnám, hogy egy fiam eljárt-e ezt a másik életét, akkor azt kívánnám, bár inkább ezen a világon halna meg...

A kocsi most féloldalra zökken, az ülésen meglódulnak az utasok: befordulnak a Taitbout-utcába, melynek homályában sárgán fénylenek a Hotel d'Espagne vendéglőjének ablakai.

— Fáradtak, úgy-e anya? — kérdi Cézár hirtelen gyöngédséggel megsímogatva anyja kesztyűs kezét. S kikémlelve a kocsiból, hozzáteszi. — Mindjárt a szállónál leszünk...

— Ez Páris... Páris... Itt vagyunk... — rebegi Nanette megdöbbenet-s borzongva, mintha egy halottat látna fölkelni koporsójából. Vaksi öreg szemével semmit sem lát, de talán egy illat ért hozzá ebben a pillanatban, amely elrejtőzve egy roskatag ház téglái között, vagy az utcakövek barázdáiban, negyven vagy ötven év óta vár rá, hogy megrohanja s kiszáradt agyába idézze elmerült ifjúsága kísérteties emlékeit.

*

— Én hiszek Istenben! Hiszek a másvilágban! Erősebben hiszek, mint ebben, amit magam körül látok, hallok, tapintok, mert az érzékszerveim megcsalhatnak, de a hitem nem csal meg! Én hiszek Krisztusban, aki eljő majd ítélni eleveneket és holtakat s jobbjára állítja a másvilágra méltókat s baljára az örök kárhozatra taszítottakat! Én hiszek a Szentlélekben, aki kiválasztott téged a papságra és akit te erővel űzöl el magadtól a Sátán barátságáért! Én hiszek a pokolban, én hiszek a Sátánban! Jaj nekem, hogy az én fiam, az én testemvérem a Sátán hatalmába került!

Az öreg báróné arca elé csapja kezét s e lázas sikongással elmondott krédó után nyögve s lihegve elhallgat. Kimerült a vitában s amit ezen a reggelen, a barátságtalan hotelszoba idegen falai közt kellett hallania fiától, megdermesztette és kétségbeejtette. Hogy fia nem

tud hinni többé egyháza dogmaiban, hite parancsaiban, a szentségekben, talán magában Istenben sem! Hogy nem tartja kötelezőnek magára nézve a fogadalmat, melyet az egyháznak tett s hogy szabadnak érzi magát! És hogy ezt, ezt a szörnyű eltévelyedést, ezt a szégyenletes titkot, ezt a kárhozatos állapotot ország-világ előtt meg akarja vallani avval, hogy elhagyja az egyedül üdvözítő keresztény katolikus anyaszentegyházat s visszavetve az egyház gyűrűjét, új házasságot köt!

— Nem akarom, hogy boldog légy! — lihegi ujjai közt, melyek benedvesednek kicsorduló könnyeitől. — Légy boldogtalan! Légy boldogtalan ideig-óráig s az örök boldogság kedvéért!

Cézár csüggedten ül anyjával szemben, s ujjával a karosszék karján dobol, melynek szövetéből csöppnyi porfelhőket ver föl az ujjak ideges ütése. Már ő sem tud mit mondani: minden érvét elmondotta, minden titkát megvallotta anyjának, akinek apodiktikus konokságáról s metafizikai emelkedettségéről tehetetlenül pörögnek vissza az ő földporából merített, önző szavai. És már látja, hogy sohasem fogják megérteni egymást, — gondolataik két különböző szférában mozognak, melyekben minden szónak más-más értelme van s amelyek minden érzésnek más-más árnyalást adnak. A boldogság az ő számára Mathilde, a szerelem, a test örömei és a lélek nyugalma, az anyja számára az Isten, a másvilág, az üdvözülés kéje és a halhatatlanság derüje: hogy érthetnék meg egymást, mikor egyikük sem hisz a másik ideáljainak valóságában?

— Ne hidd, hogy az fáj nekem, hogy polgárlányt akarsz elvenni, — próbálkozik még egyszer higgadtan beszélni a báróné. — Tudom, hogy a világ gondolkodása megváltozott és sok minden lehetséges, ami a mi időnkben lehetetlen volt. Ámbátor az arisztokrácia, — az én meggyőződésem szerint, — olyan gonddal kitenyészített fajta, amit nem volna szabad plebejus vérrel megrontani... De jó, jó... Ti forradalmat csináltatok a szabadságért, az egyenlőségért... No jó... Hanem vannak

dolgok, amelyek változhatatlanok: az isteni dolgok... Azokat semmiféle forradalommal nem lehet fölforgatni... A szentségeket megtörni! Iszonyatos! Üdvösségedet adod cserébe azért a káprázatért, amit te boldogságnak nevezel! Nem, ebbe a gondolatba nem lehet belenyugodni! Erről nem tudsz meggyőzni! Ehhez én sohasem fogok hozzászokni! Ez lehetetlen!

Cézár maga is érzi, hogy ez lehetetlen, hogy az anyja sohasem fog az ő házassága gondolatához hozzászokni. Újra kellene kezdenie az életét, ki kellene cserélnie az agyát, a szívét, hogy ez a gondolat csak közel is férhessen az ő megértéséhez. Nem: ezen a sziklaszilárd hiten széttöri homlokát minden ellentmondás, ez a hit képes összemorzsolni életeket: hiszen az élet csak ideig való élet! De ha valóban holtan látná az anyja? Van golyó, van mérge, ott a Szajna... Akkor talán, a gyermeke kihült teste fölött ráébredne, hogy ez a földi élet is valóság, mindennél nagyobb valóság, a legszentebb, a legistenibb, hiszen ha nem volna az, az egész teremtés értelmét vesztené... Igen meghalni, vagy holtnak tetetni magát, mint a gyermek, aki meg akarja ijeszteni és meg akarja büntetni szülőit: ez kellene! Eduárd egyszer, egy anyai nyakleves után világgá ment, elbujdosott a falu határáig: milyen riadalom volt akkor, milyen siránkozás! Cézár most is emlékszik anyja megkövült arcára, amely félelmetesebb és fájdalmasabb volt, mintha hangosan zokogott volna, mintha a haját tépte volna! Így állna akkor is, ha ő eltűnne most a világból, ha nem lenne többé... De meghalni nem! Mert akkor Mathildeot is elvesztené, akire most kezd vágyakozni a legerősebben, amikor el akarják választani tőle... Csak megpróbálni az anyai szívet, fájdalmat okozni neki, mint ahogy ő is fájdalmat okoz rettenetes hitével...

— Anyám, itt hiába minden... — mondja végül Cézár elernyedten s előre tudja, hogy kegyetlen lesz, de nem tudja szavait visszafojtani. — Mi két külön világban élünk, mi sohasem fogjuk egymást megérteni. Azt

kellene tennem, hogy elveszem Mathildeot a maguk beleegyezése nélkül... Ha kitagadnak, akkor is... Nem én akartam, hogy választanom kelljen az anyám és a menyasszonyom között... De most még nem teszem... Még hiszek abban, hogy valaha hazamehetek a szabad Magyarországba; talán már ezen a nyáron történik valami. Nagy dolgokat várunk... Nem akarok akkor úgy élni otthon, hogy a szüleim házának kapuja zárva legyen a feleségem előtt... És hogy amikor visszakaptam a szülőházamat, elveszítsem a szülő-anyámat...

— Cézár! Hogy tudsz így beszélni? — kiált föl a báróné rekedten. — Hát már egy csöppet sem szeretsz? Hát annyira elszédített az a nő? Szerencsétlen!

— Én most elmegyek egy más világrészbe... — mondja Cézár süketen. — Egy évig nem fognak hallani rólam, talán kettőig se... Megpróbálok vagyont szerezni, hogy egészen független legyek... A magam ura minden elhatározásomban... És akkor majd még egyszer beszélünk mindenről... Egy év nagy idő.

— Mit akarsz tenni? — kérdi alig hallhatóan, riadtra tágult szemmel az anyja. Most már igazán érzi, hogy Cézár nem szereti többé, hogy elvesztette: íme, nem kérdez többé, hanem cselekszik... Szeme elől, mintha hályog esett volna le: ez nem Cézár, a gyermek, az ő gyermeke, akit mindig gyermeknek fog látni, hanem egy új, egy ismeretlen, egy idegen férfi...

— Ausztráliába megyek... — feleli Cézár keményen. S nyelve gépies szavakat darál. — Ott új aranymezőket fedeztek föl... Gazdagabbakat, mint Kaliforniában... Oda most sokan tódulnak a világ minden részéből... A lehetőségek nagyok: nagy szükség van árucikkekre... Megpróbálok üzletet kötni, kereskedni... Már ajánlatot kaptam, már tárgyalok...

Ez hazugság: semmiféle ajánlatot nem kapott és senkivel nem tárgyalt, de azt szeretné, ha mindezek a részletek már túl is volna és vinné a hajó Ausztrália felé. Igen, ez az egyetlen lehetőség: elrejtőzni, eltűnni,

mint régi sámánok temették el magukat, hogy új emberként támadjanak föl idő múltán.

— Ausztráliába... — mondja ki a báróné hangtalanul a távoli világrész nevét s arcán csakugyan feltűnik az a megkövesült kifejezés, ami több minden fájdalomnál. Mit tud ő Ausztráliáról? Semmit, csak azt, hogy a világ másik felén van, hogy tengeren kell utazni sokáig, és hogy talán emberevők és veszedelmes vadak lakják azt a távoli világot. Cézár a halálba indul!

— Nem, azt te nem teheted, — szólal meg végre gyors, hadaró beszéddel, a szavakat keresve s megismételve, holott tudja, hogy most nem szabad elvesztenie a fejét, erősnek kell lenni s legyőzni a fenyegetőző, ostoba gyermeket. — Nem, itt maradsz, tudod, hogy az aggodalom megölné engem, megölné az apádat is... az apádat is, gondolj őrá, ha engem már nem szeretsz... már nem szeretsz, mást szeretsz, gondolj a menyasszonyodra... ha őt szereted... én gondolkodni fogok... és ha lehetetlen is, amit akarsz, én gondolkodni fogok...

És hirtelen ideges zokogással ráborul széke karfájára, vonagló vállal s a kopott bársonyt sötétre áztatva könnyeivel. Már nem az fáj neki, hogy fia a Sátán hatalmába került, s nem is az, hogy a biztos halálba indul, hanem az, hogy Cézár legyőzte, hogy kénytelen meghátítani a gyermeke fenyegetése elől, s gondolkodási időt kérni.

De Cézár alig érzi a győzelem édességét, sápadtan ül a zokogó nővel szemben, aki az anyja, s akinek sírását lehetetlen még egy percig elviselni. Boruljon térdre előtte, csókolja meg a kezét, mondja, hogy csak tréfált? Lehetetlen! És hallgatnia tulajdon anyja sírását: az is lehetetlen!

— Kopognak... — mondja egyszerre fölegyenesedve a báróné és könnyeit gyorsan letörli kivörösödött szeme alól. A zsebkendő gyorsan végigsimítja az egész arcot, az orrhoz emelkedik, ideges ujjak kefélik le a fölborzolódott haját egyetlen érintéssel. Még egy lihegő, sírós hang, egy gyöngé szipákolás, s a báróné már úgy

ül ismét, egyenes derékkal, csak arcán viselve a könnyek nyomait, mintha nyugodt beszélgetést hagyott volna félbe.

A kopogás megismétlődik. Cézár megváltva siet az ajtóhoz.

— Bocsánat... — hangzik egy eleven női hang. — Szabad bejönnöm? Keresttem magát a lakásán, de azt mondták, itt az édesanyja, nála van... Gondoltam, felhasználom az alkalmat és megismerkedem vele...

— És ön... hogy kerül Párisba?

— A férjem üzleti dolgait intézem... Ő szegény nem jöhet vissza egyhamar... És tudja, az ügyek nem mennek maguktól... De mutasson be az édesanyjának...

Cézár félreáll, hogy a vendég egészen be tudjon lépni a szobába és mindenre készen mondja meg a nevét:

— Madame Kestner...

*

A két asszony találkozása elmúlt minden különösebb baj nélkül. A báróné, aki abból a célból jött Párisba, hogy anyai erélye és tekintélye teljes súlyával jó útra terelje eltévelyedett fiát, fájdalmasan tapasztalta, hogy fia kinőtt keze alól, olyan magasra, hogy már sem megsímogatni, sem megütni nem tudja. „Nem szeret“ — gondolta önző keserőséggel, a gyermek osztatlan szeretetét s vak odaadását kívánva cserébe a maga szigorú és parancsoló szeretetéért. De még nem adta föl a reményt, hogy végül is győzni fog. Kestnerné derüs és határozott arcába nézve, rögtön tudta, hogy itt ridegséggel és szemrehányó kitérésekkel semmire se megy. Megfékezte tehát indulatkitöréseit s igyekezett meggyötört, de szeretetreméltó lenni, ami csak félig-meddig sikerült. Kestnerné beérte ennyivel: ő sem akart támadni, s a másik asszony egy-két elfojthatatlan tüszúrását ritka keresztényi türelemmel megtorlatlanul hagyta. Kerülgették

egymást, mint két idegen macska, de össze nem csaptak. A báróné megismertette a maga dogmatikus felfogását s Kestnerné azt mondta rá: „én teljesen megértem, de...“, de lelkében egyáltalában nem értette meg. Elmondta a maga nézetét, amire Cézár anyja hasonlóképp felelt és ő sem értette meg Kestnerné erkölcsi liberalizmusát. Komolyan néztek egymásra és magában mind-egyikük elítélő véleményt formált a másikról. Kestnerné azt is észrevette, hogy a báróné ruhája évekkal elmaradt a divat mögött s a báróné is megfigyelte s megjegyezte magának, hogy ismét bővebb szoknya és puffadtabb ujj a divatos. Végül találkoztak abban a közös törekvésben, hogy Cézár ausztráliai utazását, — amely egyenlő a halállal, — megakadályozzák. Csakhogy az egyik nő azt gondolta, hogy a mielőbbi házasságkötés Mathilde-dal tarthatja csak Európában a fiatalembert: míg a másik az utazás tervéből azt következtette, hogy a fiú nem is szereti olyan nagyon azt a lányt, ha évekre meg tud tőle válni s távol lenni a bizonytalan messzeségben.

Cézár a beszélgetésnek ezt a részét már nem hallgatta végig. Fölindultan lement a hallba s minthogy ott sem volt maradása, kóborolni indult az utcákon. Este tért csak haza: Kestnernét már nem találta a szállóban s anyja hűvösen vállat vonva ennyit mondott róla: „nem az én világomból való“.

Másnap ő kereste föl Kestnernét a palotában, ahol a szobák nagyrésze le volt zárva s a falhoz tolt bútorok vászonnal voltak behúzva. A ház megszokott nyugodt melegsége helyett zür-zavar és ideiglenesség képe fogadta. Az asszony épp üzletemberekkel tárgyalt, várni kellett rá. Amikor végre Cézár bemehetett hozzá, még kissé benne volt az üzleti hangban, s nyomban ajánlatot tett Cézárnak, hogy önálló egzisztenciát teremtsen számára, lánya hozományának egy részét előre kezébe adja, a férje már amúgy is gondolkodott ilyesmin és a többi. Cézár göggel visszautasította az ajánlatot s mint egy makacs gyerek egyre az ausztráliai utat hajtogatta, amelyről Kestnerné hallani sem akart. Lefestette a ten-

geri út borzalmaait, gúnyolta a fiatalember üzleti diletantizmusát, szemrehányást tett neki oktalan vakmerőségéért, tréfálkozott commis-voyageur-ségén s szemében rémület tüze égett s hangja már-már remegett; nehezen tudott erőt venni magán, hogy akárcsak Cézár anyja zokogva széke karfájára ne boruljon.

Cézár megijedt a könnyektől, amelyeknek közeledtét érezte, s megígérte, hogy még gondolkozik a dologon... Abban is bízott, hogy ha anyjában mindennap fölmerül az ő házasságának gondolata, lassan elkopik majd előtte a gondolat borzalmas volta, lassan kezdi meglátni a dolgok másik oldalát is és egy nap majd letesz eltökélt vakságáról... Kestnerné titkon kételkedett ebben, de meghagyta Cézárt boldog önámításában, — a fontos az volt számára, hogy Cézár el ne induljon egy olyan útra, amely nemcsak a térben, hanem lélekben is egyre messzebbre vinné...

A következő napokban Cézár nem is beszélt anyjával sem a házasságról, sem Ausztráliáról, — s a báróné, látva, hogy fia tervei nem állanak a legszilárdabb lábon, már tudta, hogy nem fog engedni, hogy ő lesz a makacsabb, az erősebb, és hitte, hogy győzni fog. A napok majdnem vidáman, majdnem boldogan teltek, s mikor az útlevél lejárt, az elválás könnyebben esett mindkettőjüknek, mind néhány hete a találkozás. Mikor megint ott álltak a pályaudvaron a lökdösődő, izgatott, lármás ember-tömegben s várták, hogy az élehangú csengők megszólaljanak, s a füst- és gázzagú, fülledt levegőjű váróterem ajtaját kinyissák, nem folytak össze könnyeik, — csak Nanette sírt szipogva s csókolgatta Cézár ruháját, megjósolva, hogy sose látja többé. Nanette nagyon öreg volt s jóslásában hinni lehetett. Az öregasszonynak az utolsó pillanatban jutott eszébe, hogy egy marékkal vigyen magával Franciaország földjéből, — s minthogy az utcákon az anyaföldet mindenütt gránitkövek páncélozták, Cézár vett egy cserép virágot, a virágot kidobta, s a földjével megajándékozta Nanettet cserepestül. Na-

nette boldogan csókolgatta a televény, fekete földet, s kérte, hogy ha meghal, hintsék majd koporsójába, kihült teste fölé . . .

VIII. FEJEZET.

A novemberi London elmerült a sárga ködben, mintha Atlantisként a tenger fenekére süllyedt volna, ahová már nem érnek le a felvilág sugarai, s ahol az elsurranó mélytengeri csodalények mozgása csupán egy felsőbb rétegben folyó víziélet derengő árnyékának látszik — vagy mintha fölemelkedett volna a felhők közé, a fehér, áthatolhatatlan, hideg párák lassan mozduló világába, amelynek sűrűségén át halványvörösen s alak-talanul dereng valamerről a nap.

A délelőtti óra ellenére mindenütt égnek a lámpák, az üzletek előtt sárgán repked a gázláng, de sugarai csak néhány lépésnyire tudnak elvergődni, aztán beléomlanak a ködbe s megfulladnak. A kocsik összetorlódva állnak a széles utcákon: az omnibuszok zátonyra futott bárkákhöz hasonlítanak, a bérkocsisok csuklyás köpenyükbé húzódva, pipájukat szortyogtatva gubbasztanak a bakon, az áruval rakott teherkocsikat otthagyták a munkások s bementek valamelyik csapszékbe egy pohár gin mellett melegedni. A hatalmas lovak lehorgasztott fővel búsúlnak a sáros, lucskos faburkolaton, lehelletük gőze összeolvad a mindent elborító köddel. Itt-ott vörösbarna, füstös fény hasítja végig az egyenletesen előmlő, sűrű párát: suhancok vezetik az eltévedteket lobogó fáklyával. A csöndben csak az ő „keep off“ kiáltásuk hangzik. A járókelők, akik előre tartott kézzel tapogatóznak egyik lámpától a másikig, zsebkendőt tartanak orruk-szájuk elé, hogy a szúrós, nedves levegőből minél kevesebbet kelljen nyelniök s szóltanul veszik tudomásul, ha valaki ügyetlenül a csizmájukra lép vagy oldalba taszítja őket. Mindenki náthás, mindenki prüszköl; s a fekete falak nyirkosak, szinte kicsüsznek a tapogatózó tenyerek alól.

Cézár a házak előtt húzódnó vasrácsozatba fogózva, keservesen botladozik előre a London-dock felé vivő utcán. A Strand közelében, ahol a roppant raktárak egész nap falják és köpik az árut, a világ minden terményét és gyártmányát, s ahol a folyópart lépcsőin toprongyos koldusok s ásítózó naplopók üldöglének az agyagsárga vízbe báméskodva, egy kis vendéglőben várja bizonyos Mr. Kiss, akihez Szarvady ajánlotta s aki egyéb titokzatos üzletei mellett pénzkölcsönök adásával foglalkozik.

Hogy az idegenbe szakadt magyar mágnás és az idegenbe szakadt magyar spekuláns ezen a csúf, ködös napon együtt fogyasztják villásreggelijüket, annak igen szétágazó előzményei vannak.

Amikor Cézár egy keserves őszi éjszakán első ízben hallott Szarvadytól Ausztrália új aranymezőiről s képzeletében először villant meg a lehetőség, hogy útrakeljen a távoli világrész felé, fejét rázta és mosolygott, de titokban már el is szánta magát erre a kalandos vállalkozásra. Unatkozott, boldogtalan volt, szegény volt: abban az állapotban érte a kísértés, amelyben minden nyugtalan, ifjú lélek engedett volna a kaland nagyszerű lehetőségének. Megint egy újrakezdés! S még elég fiatal volt, hogy mindent újra kezdjen. Megint egy sorskísérlet! S már eléggé megdögönyözte az élet, hogy ne riadjon vissza a legnyaktörőbb kísérlettől sem. S mikor később nem lehetett többé oka a boldogtalanságra s már pénz is volt a zsebében, — az utazás gondolata akkor sem hagyta el. Odahagyni összegubancolódott viszonyait, egy merész elhatározással kettévágni élete csomóját: ez a lehetőség napról-napra fölmerült benne, s szinte kívánta, hogy semmi se oldódjék meg magától, s ne kelljen letennie a nagy útról, a menekülésről egy új világba s egy új életbe.

Azután, amikor a már-már elért boldogság kapujában megjelent anyja, hogy kegyetlen szeretetével behajtsa az ajtószárnyakat, a nagy kaland s a nagy utazás fenyegetéssé változott. Cézár, — noha ellenállhatatlanul

húzta valami afelé, hogy valóra váltsa tervét, — maga is hitt fogadkozása rettenetességében: az utazás most már nem egy új élet kezdete, hanem egy elromlott élet lezárása volt képzeletében. S az anya is megrettent, mikor avval a kapuval szemben, amely előtt fenségesen tárta szét karját, egy másik kaput látott megnyílni, az előbbeninél is iszonyúbbat, amelyetől fiát már nem tudta elriasztani. Egy percre meghátrált s remegő játékba kezdett; nem mondott sem igent, sem nemet, hanem egyre csak talánt. Most már hétről-hétre írta a leveleket, hogy egy pillanatig se eressze ki ujjai közül fiát, s újabb és újabb terveket eszelt ki, hogy késleltesse a döntést. Azt ajánlotta Cézárnak, hogy kérjen kegyelmet a fiatal császártól s jöjjön haza, — de Cézár Lászlóra hivatkozott s felháborodva kérdezte, hogyan könyöröghetne kegyelemért bátyja gyilkosánál? Azután az anya azt írta fiának, hogy mutassa be menyasszonyát, de a találkozásra egyre távolabbi időpontokat tűzött ki, — pedig Cézár már-már remélni kezdte, hogy a lány ifjú szépsége megnyeri anyja szívét. Ha tudta volna, hogy gyűlöli az öreg, fiáért küzdő asszony azt az ismeretlen lányt! S végtére is a fiatalember átlátta, hogy fenyegetését valóra kell váltania: becsapnia maga mögött az ő kapuját, ha a másiktól anyja nem akar tágítani.

Végül: mindezekon az indítékokon túl Ausztrália lassanként Cézár mágnes-hegye lett, ahová el nem jutni már szinte erőszaktétel lett volna egy elemi vonzáson. Cézár minden újságcikket elolvasott, amely Ausztráliáról szólt, (s ekkoriban a lapok tele voltak a csodálatos földrész magasztalásával, ahol csak le kell hajolni a porba az aranyért), eljárt a könyvtárba és utazási könyveket bujt, egy kamasz olthatatlan élményszomjúságával, s mikor átjött Londonba, avval a gondolattal, hogy meglátogatja az Amerikából megtért Kossuthot, első útja a Regent Streeten levő panorámába vitt. Itt egy shilling ellenében előre megbámulhatta mindazokat a helyeket, amelyeken keresztül Ausztráliába ér a hajó: Maderiát, Santa Cruzt a Teneriffán. Rio de Janeirot,

ahová a nyugatafrikai part szélcsöndje miatt kerülnek a vitorlások, a Jóreménység fokát, Szent Pál szigetét az Indiai óceánon, Van Diemens földjét s végre Melbournet! Az olajszagú vásznakon le voltak festve a nagy cetihalak is, amelyek az óceánból földugják vízsugarat prüszkölő, roppant orrukat, a fantasztikus, lantfarkú, vagy horgascsóru madarak, amelyek százzámra gubbasztanak a gumifákon s a folyók fölé hajló pálmaágakon, a tetovált őslakók, fejük bőrébe szúrt színes tollakkal, a végeleáthatatlan juhnyájak és marhacsordák, a kenguru-vadászok, s az aranyásók, amint szűrik, mosásák, szitálják sóvár nyugtalansággal és kétségbeesett türelemmel a homokot.

S most, hogy Cézár az oszlani nem akaró kénszínű ködben vánszorog célja felé, úgy érzi, hogy minden lépés közelebb viszi ehhez a színes, forró világhoz. Mr. Kiss, akit elsőízben a lakásán látogatott meg, valamelyik külvárosban, ahol félóraig döcögött vele a bérkocsi hajszalnyira egyforma, sötéttéglás házak között, (oldalt szűk sikátorokba lehetett látni, melyeknek szemközti ablakait megereszkedett madzag kötözte össze, s a madzagon száradó fehérnemű lógott,) s ahol az emberek azokat a kopottas, avult eleganciájú ruhákat viselték, amelyeket a City uraságai levetettek, Mr. Kiss avval biztatta, hogy néhány hónap elegendő az útra, s megígérte, hogy társaságról is gondoskodik: mert a hitelt csak több társnak együttesen nyújthatja, hogy a kockázat megoszolják. Néhány hónap nagy idő, — de íme, mind közelebb jut a kocsmához, amely, ha nincs is lefestve a panorámában, mégis első és legfontosabb állomása a nagy útnak.

Már itt is van: az utcáról, ha az ablakot nem lepte volna be a köd, be lehetne látni a konyhába, ahol roppant vörös húsdarabokat süt sercegő marhazsírban a szakács, vagy forgatnak nyárson a kukták, s ahol a plumpudding már egy egész napja fő szalvétába kötve a fortyogó üstben. Két lépcső lefelé visz, az ajtó, melyre habzó söröspohár van festve, csikorogva megnyílik s a

belépőt nedvesség, meleg, szénszag, sörszag és pecsenye-
illat együttese fogadja, mint valami láthatatlan küldött-
ség, amely a gazda nevében tiszteleg a vendég előtt.

Cézár végigsiet a hosszúkás, bolthajtásos éttermen,
amely barna deszkafalakkal fülkékre van osztva s min-
den fülkébe benéz: kereskedőket és hajóstiszteket lát,
nyakukba kötött szalvétával, amint buzgón rágják az
ürükotletet, vagy kéteskülsejű nők társaságában nyelik
a sherryt. Mr. Kisst majdnem az utolsó fülkében találja
meg: az ő nyakában is szalvéta van, szájában pedig az
előtte csillogó zsíros húskolosszusból egy darab, melyet
komoly méltósággal rág, félszemét összehúzza, levegőbe
meresztett késsel-villával. Széles felsőajka zsírosan du-
dorodik a vékony alsóajk fölé, ragyás cimpájú, hár-
mastagolású orra is fénylik, csak sárga, pillátlan szeme
pislog álmosan, amint Cézárra néz.

— No végre. Azt hittem, már meggondolta a dol-
got, — mondja barátságtalanul, előbb szájába dugva
egy kocka kenyeret, amelyet késével vágott ki a karéj-
ból, s csak azután adva oda szőrös, vörös kezét. — Ez
itt a társa: Mister Farkas.

Tüskéshajú, fekete ember áll föl az asztal mellől és
sötét szemét kíváncsian, s némileg gyanakvón veti jö-
vendő üzletfelére. Cézár nem tudja, hogy az ő szemében
is van egy csöpp bizalmatlanság, s hogy a másik látja
ezt. Keményen kezét szorítanak, — mindketten önkén-
telenül evvel az erős kézfogással akarják éreztetni, hogy
egyenes emberek, s elszántak, akiket nem ajánlatos
megcsalni.

— Rendeljen valamit, — csámcsogja Mr. Kiss, mi-
után kése hegyére szúrva szájába tömött egy egész főtt
burgonyát. — Első az evés. Második az üzlet. Harmadik
a nő.

— Ön egészen angollá vedlett, — szól az asztal-
társa egy szelet kenyérrel törölgetve tányérját. — Én
fordított sorrendben kezdtem itt Londonban.

— Azért nem vitte semmire, — feleli nyersen a

bankár, s ahogy lenyelte a falatot, önelégülten, vakkantva nevet.

— Az urak mit esznek? — kérdi Cézár, tanácstalanul böngészve az étlapot.

— Bárányhúst menta-mártással, — mondja Farakas, s letörli szakálláról a mártás cseppjeit.

— Én is azt kérek, — fordul a pincérhez Cézár s hogy önállóságát mégis tanúsítsa, hozzáteszi: — Yorkshire-puddinggal...

De a pincér szigorúan megrázza fejét:

— Az csak roast-beeffel jár... Bárányhúshoz a menta-mártás való...

Mr. Kiss megint vakkant egyet, mint a vaddisznó.

— Nálunk nem lehet, báró úr, forradalmat csinálni... Ami szokás, az szokás... Ami törvény, az törvény... Bárányhúshoz menta-mártás jár Nagy Kanut ideje óta... Tizenöt éve élek Angliában, de ez alól még nem tapasztaltam kivételt...

A pincér már be is kiáltotta a rendelést egy tolóablakon, melyen át szapora sistergés hallatszik s vastag zsírszag árad.

— Három korsó ser, — kiáltja Kiss úr a pincér után s hozzáteszi: — Én fizetem...

Cézár meglehetősen kényelmetlenül lát neki a nagy darab húsnak, amit nemsokára elébe tesznek, sárgafehér főtt burgonyák vizesen párolgó koszorújában. Kezdetől fogva rosszul érezte magát a disznófejű pénzember közelében: de mit tegyen? Ez még csak a kezdet s hozzá kell törődnie, hogy goromba hajósokkal, erőszakos gyarmati fehérekkel, talán emberevő vadakkal lesz dolga. Szeretné maga is egy árnyalattal nyersebbé tenni a szavait, durvábbá a hangját, de nem igen sikerül, s ez némi aggodalommal tölti el. Előkelőnek lenni durva emberek közt, tartózkodónak lenni aggálytalan szerencsevadászok közt: nagy hátrány. Mr. Kiss még azt is megvetéssel nézi, hogy a szalvétát nem akasztja a nyakába, hogy a kést nem dugja a szájába, s hogy a kenyeret töri.

— Jó, jó, csak finomkodj, — gondolja bizonyosan, — de ha pénz kell, azért hozzám jössz . . .

S töredezett körmű vörös kezét szája elé emeli, míg a másikkal benyúl fogai közé, hogy kiráncigáljon valami ottmaradt mócsingot.

— No most jöhet az üzlet, — mondja, miután a pincér elvitte a piszkos tányérokat s nagyjában leverte a morzsát a zsír- és borfoltos terítőről. — Az urak tehát a következő megállapodásra lépnek velem: én adok önöknek húszezer frank kölcsönt, amelyért az urak tettség szerinti árut vásárolnak, s azt kötelesek egy hónapon belül saját veszélyükre Ausztráliába elindítani. Legkésőbb az indulástól számított egy év múlva kötelesek az urak a kölcsönadott összeget teljes egészében visszafizetni, s az áruüzleten elért nyereség ötven százalékát kamat fejében nekem átszolgáltatni . . .

— Micsoda? — kérdi gúnyosan Farkas, aki az ajánlatot egyre összébbvont szemöldökkel hallgatja. — A nyereség felét magának adjuk, aki itthon ül Londonban, a másik felén meg mi ketten osztozzunk, akik hónapokig utazunk és dolgozunk?

— Ostoba beszéd, — feleli mérgesen Kiss úr, s öklével megveri az asztalt. — A nyereség felét nem én kapom, hanem a befektetett tőke . . . Mit ér a maguk munkája, ha a tőke nem áll rendelkezésre? Az a húszezer frank nagyobb erőt fejt ki, mint maguk ketten együtt, ha rogyásig dolgoznak is! Még méltányos vagyok, hogy csak a haszon felét kérem . . . Én is dolgoztam ám, de még mennyit! Én is voltam szegény ember . . . Még az adósok börtönében is ültem!

Hirtelen elhallgat és kényelmetlenül pislant Cézárra: ezt talán nem kellett volna elárulnia . . . De Cézár észreveszi zavarát és tréfára fogja a szót:

— Az nem szégyen. Engem meg fölakasztottak.

A két asztaltárs meghökkenve néz rá.

— Fölakasztottak a tavasszal Pesten. Felsőgsértés miatt. Huszonhatunkat egyszerre. Szerencsére nem voltunk jelen: így fekete táblára írták a nevünket és fölsze-

gezték a bitófára. Akasztott ember vagyok: ezt nem lehet lemosni rólam.

A többiek nevetnek, Cézár maga is nevet. De Mr. Kiss nem akar politizálni, legyint s igyekszik visszatérni az üzletre:

— Aztán a kockázat! hátha mindketten elpusztulnak az úton? akkor kin követeljem a pénzemet? Van valami ingatlanuk, vagy jelzáloguk maguknak? No lás-sák! Könnyű beszélni annak, akinek nincs semmije! . . . Természetesen garantálniok kell, hogy a haszon leg-alább a tőke összegével lesz egyenlő, úgy, hogy nekem legkevesebb tízezer frank haszonrészesedést kell kap-nom . . . Ezért egyetemlegesen felelősek . . . Az árut pedig a javamra biztosítani kell.

— Uzsorás! — kiált Farkas az asztalra csapva. — Hát egy font húst a testünkből nem követel?

Mr. Kiss behunyja félszemét s megvetően húzza fél-oldalra vastag felső ajkát, hogy ritkás bajusza egészen fölborzolódik.

— Senki sem kényszeríti, hogy az üzletet megkösse, — mondja gyorsan és rekedten, — ha ezek a méltá-nyos feltételek nem felelnek meg kegyednek, forduljon máshoz . . . Én tekintettel voltam arra, hogy az urak honfitársaim . . . Én elmentem a végső határig. Ajánlom magam!

S olyan mozdulatot tesz, mintha föl akarna emel-kedni székéről, de csak a fél üllepét emeli meg, tudja, hogy kár a felesleges mozgásért, mert egyszerre kétol-dalról is megfogják a karját.

— Nono . . . — mondja Cézár ijedten. — Ne ha-markodjuk el a dolgot. Ön azt követeli, hogy a haszon-részesedése legalább tízezer frank legyen . . . Számítsunk utána, hogy lehetséges-e ekkora hasznot elérni?

— Két ekkorát! Három ekkorát! — bömböli az uzsorás. S egyszerre édeskés hangon fordul Cézárhoz. — Gondolja meg, báró úr, kérem alázatosan, Ausztrá-liában ön diktálja az árakat. Verseny jóformán semmi, kereslet nagy. A telepések könnyen és sokat keresnek,

nem verik fogukhoz a gařast. Ajánlom, hogy vigyen szövetneműt, vagy kész ruhát, — legokosabb lenne uraságotól levetett használt ruhát vinni. Nálunk ez közszükségleti cikk: a szegényebb osztályok mind használt ruhát viselnek, azután egy idő múlva tovább adják még szegényebbeknek. Tudok egy kitűnő alkalmi vételt, nagy tételben, ajánlom figyelmébe báró úr, itt a cím, kérem alázattal . . .

Zsebébe tūr s egy csomó piszkos cédulát emel ki s a cédulákkal együtt nagy köteg bankót.

— A pénzt már előkészítettem, — mondja mellékesen s ujjabegyével végighersegteti a bankókat, mint a pénztárosok szokták, mikor nekikészülnek a fizetésnek. — Amint a szerződés alá van írva, az összeg teljes egészében rendelkezésre áll. Én, kérem, szolid üzletember vagyok, az urak nem bánják meg, ha Kiss bácsival kötnek üzletet, az én feltételeim a legméltányosabbak az egész Cityben . . .

Bácsimódra nevet, de nevetését meghazudtolják a fürkésző, bizalmatlan, apró szemek. Már tudja, hogy az üzlet meg van kötve és semmiféle alkunak helye nincs. A két utazó letörten mered a pénzcsomóra, amelyet Mr. Kiss még mindig a markában szorongat. Ők is tudják, hogy az üzlet meg van kötve: hiszen ha itt hagynák az aljas uzsorást, megint csak valami uzsoráshoz kellene fordulniok s talán még rosszabbul járnának.

Cézár már nem számítgat, szeretne túl lenni a formaságokon, szeretné, ha a pénzt már elengedték volna a kurta, szőrös ujjak s nem kellene tudni, hogy ez a pénz kapocs, amely ehhez az idegenéletű emberhez köti mindaddig, amíg kamatostul vissza nem adta. És ki ez a másik ember, aki hónapokra társa lesz, akivel ezentúl napról-napra látják egymást, s akinek szívében az övével közös az érdek és a cél? Ennek az embernek is bizonyára megvan a maga története, megvannak a maga vágyai és csalódásai, — vagy csak a kenyér gondja űzi? A ruhája zsinórjától megfosztott barna honvédtiszti atilla s bizony már nagyon fényes és kopott: mulnak az

évek, milyen régen volt az, mikor ő is ezt az atillát viselte!

— Akkor hát indulhatunk a jegyzőhöz, — mondja Kiss úr megfontoltan, lassan süllyesztve vissza zsebébe a bankóköteget. — Fizessünk!

— Ha megengedik, majd én... — udvariaskodik Cézár, s előhúzza vékony tárcáját.

— No csak ne hencegjen, — mordul rá nyersen a bankár s lomha pillantással végigméri: — értem akar ön fizetni?... Ki-ki a magátét...

*

Liverpool. Fönn naptalan, fehérszürke ég, amelyen híg lila felhők úsznak. Lenn ugyanolyan színű tenger; fodrozása sötét és világos vonalakat vet egymás fölé. Valahol messze az ég és a tenger ólmos sávban összefolyik, hidegen elkeveredik, — s ez az egymásbaomlás mélyebre húzza a nehéz mennyboltot, leráncigálja az Isten talpa alól a borzongó emberek feje fölé.

A kikötőben százával állnak a hajók: nagykerékű gőzhajók, alacsony, vaskos kéménnyel, s nehézkes vi-torlások, magas árbocokkal, bonyolult kötélzettel. A köteleken, melyek úgy vetődnek a mennyboltra, mint pók-hálók egy elhagyott pince boltozatára, keresztülcsillog a fehér ég. A kötélhágcsókon mezitlábás matrózok kapaszkodnak, tompa kopácsolással dolgoznak valamelyik árbócon, — máshol a fedélzetet súrolják, vödörrel hú-zák föl a tenger vizét s végigöntik a piszkos deszká-kon. Egy kis gőzös kicsúszik a nagy hajók közül, s lapátjaival zajosan pacskolva a vizet, fekete füstöt okádva elsistereg. A levegőben kikötőszag: kátrányos fa nehéz illata, döghalak büze és sósvízben ázott kötelek fanyar párolgása.

A partokon hosszú sorban húzódnak a rácsos ab-lakú, vörös raktárepületek. Homályosan tátongó belse-jükből tompa puffenések és zajos csörömpölések hallat-sanak: izzadt Herkulesek hordják vállukon ki-be a

gyapjúszakokat és bőrkötegeket, gördítik a pirosfenekű kéneshordókat, tolják csikorgó targoncákon a jelzésekkel telepingált roppant ládákat. Egy vitorlásról dübörögve csúsztatják partra a gerendákat, egy másikra csikorgó láncokon ereszti az emelődaru a vasrudakat. Mindenütt sürgés-forgás, matrózok és rakodómunkások ezrei. aranygombos hajóstisztek és cilinderes kereskedők, akik a ki- vagy berakodásra ügyelnek. Néhol egy-egy részeg hajóslegény dülöng, vagy rikitóruhás nőekkel alkudozik, akik sötét utcáikból lejöttek a kikötő vízfényes utcáiba.

Farkas Márton (a rövid bekecs alól kilóg barna atillája) ott áll egy hombár ajtajában s egyenként följegyzi a kivitt ládákat. Tövénél tört, erélyes orrán csillog a levegő nedvessége, kesztyűtlen keze vörös a hidegtől. Fogai közt hideg pipát szortyogtat, — dohányozni tilos, — s időnként nagyot köp a piszkos kőre, — köpködni szabad. S ha már kinn van a pipa a szájából, körmét is megfújja, — lehellete füstölög a raktár homályában.

— Az angyalát, ezt jól megrakták! — kiált felé egy vörösképű, csapzott hajú munkás, eleresztve egy percre talyigája szarvát, amin nagy ládát gördít.

— Sietni, sietni! — mordul rá Farkas és a hajó felé int sürgetve, — este lesz!

— Ebben vannak az órák, — mondja halkán Cézár, aki fázósan topog társa mellett, s néha nyugtalanul elténfereg, elbáméskodik a raktárak között. — Jó nehéz lehet.

— Nem gebed bele. Azért kapja a bérét.

Cézár oldalról Farkas arcába néz, de a várt durva, összevont szemöldökű kifejezés helyett változatlanul nyugodt, egykedvű barna képet lát. Ha a pipát nem szorítaná foga közt, talán még mosolyogna is.

— Tud parancsolni... — gondolja némi idegenkedéssel és némi irigységgel. S érezve a másik akaratbeli fölényét, magát vigasztalva teszi hozzá gondolatban: — Tud durva lenni...

És ez azért van, mert semmi bonyolultság, semmi magasabbrendűség nincs benne. Cézár már ismeri életét: az együtt töltött néhány hét alatt sok mindent elmondott magáról a szikár, fekete ember, csöndesen kortyintgatva a sört, vagy a sherryt kis vendéglők borfoltos abrosza mellett. A nagyapja paraszt volt, az apja mészáros, ő egy vashámorban üzemvezető. Családja lassan, küzdelmesen emelkedett a legalsóbb sorból odáig, ahol még mindég csak szegény ember az ember. Sok kilátás nem is igen lehetett rá, hogy valamelyik ivadékkuk fölvergődik egy magasabb társadalmi rétegbe. A nemesség zárva tartotta a maga várának kapuit: oda előbb jutott be jött-ment idegen, mint a nép fia. Valami kis szerelmi drámája is volt: beleszeretett a hámor tulajdonosának, birtokos nemesembernek, lányába. A lányt férjhez adták máshoz, őt elbocsátották. Ekkor tört ki a forradalom. Beállt katonának, vitézül harcolt az Alvidéken, századossáig vitte. A temesvári csata után átszökött a határon, Londonba került, megtanulta a fotográfus-mesterséget, némiképp az angol nyelvet is és a Haymarket közelében kis üzletet nyitott. Hol kisgyerekeket hoztak hozzá komoly anyák, akik addig ijesztgették és fegyelmezték a fényképezőgép előtt kicsinyeiket, amíg azok pityeregni nem kezdtek, hol ráérő utcanők illegtek be a boltba és a hideg, éles képet sohasem találták elég szépnek. „Csak ilyen vagyok? . . . ennél van jobb képem is . . .” mondták és sértődötten fizettek. A legjobb vendégek a matrózok voltak, akik keresztbefont karral, pipával a szájukban, vörösbojtos, kerek sipkával a fejükön álltak a lencsével szembe s mindig büszkén és elégedetten nézték a kész képet. Az egész mesterség nem sokat jövedelmezett, de valahogy el lehetett belőle tengődni. A fényképész olyan igénytelen életet élt, hogy valamicskét még félre is tett. Megtakarított pénzét aztán kölcsönadta kamatra egy emigráns-társának, aki madárkereskedést nyitott. De a madárkereskedés nem vált be, — a pénz elűszott. A bukott madárkereskedő Mr. Kiss-től akart kölcsönt szerezni, hogy legalább a tőkét visz-

szafizethesse. Mr. Kiss nem adott pénzt, — ellenben ezen az úton összekerült Farkassal, akit felszólított, hogy társuljon a báró vállalkozásába, mert szegény semmit sem ért az üzlethez, kell mellé valaki, akinek erős keze van. Ezt Farkas most őszintén elmondta Cézárnak, aki egy csöppet sem volt megsértve, inkább hálát érzett a bankár iránt, aki adott mellé egy erőskezű és üzlethez értő társat.

— Honnan is értenék az üzlethez? — gondolja fölényesen, a maga különbvoltának tudatában s aztán resignáltan gondolja hozzá: — De parancsolni is tud a paraszt... én, az úr, pedig nem... A saját sorsomnak sem... Visz arra, amerre kedve tartja, lökdös ide-oda, háborúba, számkivetésbe, elsodor egy idegen világrészbe és talán majd viasszasodor, mint a szél a hajót...

Ebben a percben kételkedni kezd benne, hogy igazán útra akar-e kelni Ausztrália felé, s van-e értelme ennek a kockázatos utazásnak? De most már késő vizsgatáncolni: az utolsó ládákat viszik a hajóra, s holnap hajnalban kibontják az összesodort vitorlákat s eloldják a vascölöp köré csavart köteleket... Már csak hat láda van hátra, már csak öt... Mindegyikkel széttörük egy-egy kapocs közte és régi világa közt, mindegyik egy-egy zálog, amelyet az új életnek ad... Új élet, utolsó próba: s most már mindegy, bírni fogja, akárhogy is... Erős lesz, mint ez az erősöklű parasztivadék itt mellette, aki olyan egykedvűen tudja pipáját lógatni foga közt az utolsó estén, amelyet Európában tölt... Erős lesz, s ha nem lesz ereje, makacs lesz, s ha makacssága is gyengül, büszke lesz... Büszke lesz félúton visszafordulni, viadal közben föladni a harcot...

— No, mi megvagyunk, — jelenti Farkas Márton nyugodtan s összehajtogatja jegyzékeit. — Ha akarja, ma már itt is alhatunk a hajón. Hajnali négykor indulás...

Hát csak ennyi az egész? Lefeküdni és aludni és talán észre sem venni, amikor a part egyre halványabbá, egyre lilábbá mosódó vonalát elhagyja a hajó?

— Nem, nem, ma este még menjünk be a városba, — mondja Cézár szinte izgatottan, szinte szégyelve, hogy nem tud fölmenni a keskeny hídon a fedélzetre s le a főárbóc tövében lévő szűk kabinba, s végigvágódni a falbaépített ágyon és horkolni. Akadozva magyarázgatja: — Ki tudja, mikor látjuk megint Európát? S látjuk-e még egyáltalában? Le kell kissé locsolni a rossz érzéseimet: én azt hiszem, ha visszajövünk, nyomorultabban térünk meg, mint ahogy elindultunk . . .

— Az bizony meglehet, — feleli Farkas keskenyre húzódott, fáradt szemmel. — Nagyon meglehet . . . Gyerünk hát a városba, ha úgy akarja . . .

Hideg pipáját zsebreszti, s begombolja a kis bekecset. Cézár még a gallérját is fölhajtja s kissé hajlott, ingóvállú járásával megindul, egy féllépéssel a társa mögött, a házsorok felé. Az utcákon egymásután gyúlnak ki a gázlángok, mint hirtelen fölnyíló sárga szemek, amelyek hunyorogva nézik a város esti képét. A hajókról még hallatszik a kopácsolás, valahol még morajló zajjal görgetik a hordókat, de ezek a hangok mindjobban elvesznek a városi utcák másfajta lármájában.

*

Az arany nap lebukott a tenger alá s már csak elcsötédő árnyéka vergődik a zöld vízben, mint elnyelt nyúl az óriáskígyó vonagló testében. Lassan mélyül a roppant ég derengő kékje, egymásután sütnek elő az erősödő fényű csillagok. A hajó harsogva túrja a hullámokat, amelyek hangos pacskolással verik végig testét s hortyogva-szörcsögve csúsznak le faráról. A csöndben, — mely a tenger örök morgása fölött lebeg, — hallani az árbócok reccsenését, a vitorlák durva vásznának suhogását s a megfeszített kötelek ropogását. Egy matróz szájharmónikáját vonogatja duzzadt ajka előtt: zümmögő nótázása olyan a végtelenségben, mint egyetlen tücsök dala az éji mezőn,

Ilyenkor már kevesen vannak a fedélzeten: csak a kormányos kuksol a hídon és néhány napos tengerész nézi, a nagy kötéltekercekre telepedve, térdrefont kézzel a derengő tengert. Az utasok legtöbbször, — csupa szegényember, kivándorló, szerencsevadász, bukott iparos, — a fullasztó levegőjű fedélközben szorong, pipázik, kártyázik vagy fölfeküdve a függőágyba, már hordyog. A matrózok mind alszanak, — az éjjeli szolgálatosok kivételével, — ők egész nap dolgoztak, bajmóldtak a vitorlakkal, a konyhán, a tiszták körül: most fáradtan hevernek a maguk külön, szegényes termében, melynek falaira díszül elfakult női arcképeket szögeztek és illetlen rajzokat firkáltak krétával.

Cézár egyedül jár-kezel az utasok közül a fedélzeten, a kötélcsomók és fölakasztott csónakok közt botladozva. Az angolokkal nem igen tud érintkezni: nem érti a hajósok elharapott mondatait s a fedélköziek fura dialektusát. Farkas Mártonnal nincs mit beszélnie, azt nem érdeklik az ő gondolatai, — most is odalenn kártyázik a kabinjában egy angol kereskedővel, akinek szintén áruját viszi a hajó Melbournebe.

De hiába is volna mellette akárki. Amikor a nap végkép eltűnik az égről, úgyis olyan nagy a magányosság a tengeren, hogy emberi hang és közellét nem enyhítheti. Köröskörül a tenger egyforma sivataga terjeng, amelyen, mint a Szaharán, örök szél suhog, és fönn az ég pusztasága dereng, melyre még késlekedik föl kúszni a hold, az egyetlen vigasztaló fény a nap fároszának kialvása után. Ezekben a percekben Cézárt az egyedülvalóságnak olyan kietlen s félelmetes érzése fogja el minden este, s olyan kicsinynek és játéknak érzi azt a dióhéjat, amelyben a végtelen vízre merészkedett, — pedig ez a dióhéj már hosszú hetek óta száll vele s rég túljutottak az Egyenlítőn, — hogy kénytelen behúnyni szemét és csukva tartani, amíg az első csillagok föl nem nyílnak a magasságban. Kénytelen behúnyni szemét, mert ha nem tenné, kétségbeesésében talán a melegen csapkodó, különös zöld hullámok közé vetné magát,

amelyek nappal is úgy vonzzák és ijesztik az utast, aki a korláton át fölübük hajol.

Az ég aztán észrevétlenül, szinte egyik percről a másikra telik meg csillagok ezreivel. A Tejút vad, forró fényvel ragyog a sötétlila mennybolton, a Déli Kereszt lobogva gyúl ki egy nagyon sötét égdarabon, s ismeretlen nevű csillagok idegen sugarai törik át a végtelen sötétség egy-egy pontját. Lihegnek és reszketnek oda-fent a csillagok, mintha iszonyú messzeségből futottak volna elő s most egy távoli határon megálltak, megtorpantak volna, — Cézár néha attól fél, hogy egyik vagy másik nem tud megállani elrendelt helyén, lezuhan, roppant golyóvá növe, a tengerbe s fölfordítja az éjszakában kódorgó hajókat. De ez nem történhet meg sohasem, — valami hatalmas erő kormányozza és tartja féken az űrben keringő világokat... Hát mégis van valaki, a világokon túl és a világok fölött, vagy kitöltve a maga foghatatlan lényével a végtelenséget, átítatva valótlán valóságával a mindenséget? Van mégis valaki, akiben a csillagok fénye összefut, s akiből az ismeretlen s láthatatlan mindenség jelenségei kiáradnak? S akinek tenyeréből sugárként száll ki az emberi lélek is, testről-testre futva, megfürödve szépségben és mocsokban, jószágban és gyalázatban s végül visszajutva oda, ahonnan elindult? Van mégis valaki, akinek neve Isten, s akit csak a magányosságban, a tér, az idő és a lélek magányosságában lehet megsejteni? De akkor mért titkolózik, mért rejtegeti magát, mért nem szólal meg, hogy: vagyok!... Mért játszatja az emberrel ezt a rettenetes fej- vagy írás-játékot: a lélek jószerencséjére bízva a hitet, vagy a tagadást?...

Cézár görcsösen rázza meg fejét: nem akar Istenre gondolni, gyűlöli ezeket az úntig visszatérő tépelődéseket. Nem akarja életét visszatenni Isten kezébe, amelyből annyi szenvedésen át kicsúszott végre. Szabadnak lenni, egészen szabadnak, magányosnak! És szinte diadalmas gúnyal néz egy lefutó csillag után: hát mégis elengedte a nagy kéz! Mégis vannak az örök törvénynek

szökevényei! De rögtön arra kell gondolnia, hogy a hulló csillag egy rég megsemmisült világnak elkésett fénye: s a lélek, amely kihull a nagy kéz ujjai közül, megsemmisül abban a pillanatban, amikor szabad lesz. Igen, ez a kéz tart mindent, ami van, s ami kívüle van, az nincs . . . A vitorlákba most belekap a szél, a kifeszült vásznak suhognak, recsegnek . . . „Vagyok!“ hallja Cézár a suhogásban, — nem, nem lehet szabadulni tőle! S imádkozni szeretne, könyörögni az üldöző Istenhez, hogy hagyja el, ne kísértse tovább! De az Isten annál makacsabb, betölti az éjszakát, meglendül a hajó-kötelek zürzavarában, elibe áll a tépelődőnek: s mikor Cézár szeme elé kapja kezét, hogy semmit se lásson, átszivárog ujjain, át a szemgolyóin, az agyában ver fészket s didergetve előmlik egész testében.

Nappal persze ezer apróság köti le az utazó figyelmét: a közvetlen-közelség jelenségei s könnyű megfeledkezni a végtelenségről s az örökkévalóságról. A fedélzet tele van emberekkel, akik hetek óta újra és újra megbámulják az egyforma tengert, s napról-napra fürkészve lesik, nem mutatkozik-e szárazföld valamerre. A kapitány harsány parancsait megkritizálják, értenek a szelekhez, a tengerjáráshoz, a vitorlakezeléshez s a tengeri topográfiához. Megrohanják a repülőhalakat, melyek olyan tömegben és olyan magasra csapódnak ki a vízből, hogy vaksi fejükkel nem egyszer a hajóra esnek. A matrózok rendszeren darabokra vágva vetik vissza őket a hullámok közé, hogy bajt ne hozzanak. A sirályokat annál szívesebben látják. Honnan jönnek, micsoda messzeségből? Egyszerre csak letelepszik egy raj valamelyik árbóc keresztfáján, utaztatja magát egy darabig és sebes húzással újra eltűnik. Rikácsolásukat elnyeli a tenger csapkodó robaja. Aztán delfinek buknak föl a hajó orra körül csapatostul, szökdelve, föl-föltúrva orrukat, kísérik a hajót s egyszerre csak újra elmerülnek, mintha tengermélyi paloták várnák őket odalent. Egyszer nagy kiáltozással rohantak az utasok a korláthoz: a víz alatt nagy, síkos, barna test úszott ijesztő sebesen, — bálná-

nak hitték, de kiderült, hogy csak fóka. Máskor napokig zöld mezőn szállt a hajó: algák milliárdjai festették zöldre a hullámokat. Ez mind szenzáció, mind szórakozás, a sors gondoskodása arról, hogy a hónapokig tartó út a kietlen vizen kétségbe ne ejtse az embert, búskomorra ne tegye a természet nagyságának elviselhetetlen unalma.

Az emberek maguk is gondoskodnak némi szórakozásról. A matrózok a nap egy bizonyos órájában „térzenét” adnak a fedélzeten, s harsogó-recsegő rézhangsze-
reik lármájával gyönyörködtetik az utasokat, de főkép önmagukat. Rio de Janeiroban egy makimajmot vettek föl, — az is egész nap mászkál ide-oda, s félembéri ravasz pófájával, őserdei vigyázó fürgeségével megnevetteti az egészembereket, akiken viszont bizonyára maga is nagyokat mulat. Aztán ott vannak az étkezések, amelyek meghatározott tartamu részekre szabdalják föl a napot: vannak, akiknek szórakozás várni reggelitől ebédig, ebéd-től uzsonnáig, uzsonnától vacsoráig. A boldogok számára, akiknek minden vágya gyomruk időközönként való megtöltése, aránylag gyorsan múlik az idő, mert amire várnak, az pontosan és bizonyosan bekövetkezik. Egy elmaradt vacsora azonban valósággal fölforgatja életüket.

A vacsora olyankor marad el, amikor nincs ki meg-
egye. A fekete égből szakad a zápor, s vízesésszerűen paskolja a fedélzet deszkáit. Köröskörül villámok rohanak le az égről az óceánba s hosszú, csattogó dörgés rohan nyomukban. A sötétszürke hullámok rettenve ágaskodnak föl, hihetetlen magasságba, s mennydörögve zubognak vissza, megcsukló, fehér fővel. Egy szörnyű, súlyos hullám rádől az ingó-lengő hajó farára, áttöri a korlátot, s lesöpör mindent, amit elér: ládákat, összetekert vitorlapokat, tyúkketreceket. A lépcsőn lezuhog a víz a hajó belsejébe is, a fenékre, ahol a szállítmányok vannak elraktározva. Az utasok mind betegen, fehéren kuporognak a függőágyakon, a közös termekben undorító savanykás hányadékszag terjeng, a faliszekrények fiókjait be kellett szegezni, hogy ki ne ugorjanak he-

lyükből, néhány zsámoly s más elszabadult tárgy nehézkesen és zajosan gurul erre-arra.

Cézár is fehér-sárga, beesett arccal fekszik a kabinjában. Fejét szörnyű nehéznek érzi, gyomra mintha ki akarna hullni a torkán keresztül. Farkas a másik ágyon hasonló állapotban fetreng, de azért van ereje időnként konyakot tölteni egy kis pohárba, amelyből a nagyobb rész földre locsog, — a konyakot hol maga issza meg, hol föltápászkodva, Cézár szájába önti.

— Ha összetörne, ha fölfordulna, ha léket kapna, — gondolja Cézár kínosan erőltetve agyát, hogy gondolkodni tudjon, — mindennek vége lenne... A gyomromban nem érezném tovább ezt a gyalázatos öklendezést, a jövőm nem lenne gond... Sohasem tudnám meg, mi lett Mathildeből, — megszűnne ez a kínos szorítás a beleimben... Mindennek vége lenne, életnek, szerelemnek, fejfájásnak... Föl kellene menni a fedélzetre s a tengerbe vetni magam, vagy tűrni, hogy a fölcsapó hullámok lesodorjanak... Le a mélybe, gyorsan suhanó nagy halak s imbolygó, ismeretlen növények közé... Mindent elfelejtenék, ami szép volt, s ami csúf volt, minden amit átéltem, megszűnne velem együtt... Süllyedő húsdarab lennék, amelybe mohón harapnának bele a delfinek...

S borzadva ül föl az ágyfülkében, izzadt homlokát csaknem a falba verve, aztán nehéz sóhajjal, erejefogyottan újra visszaesik fektébe, szűkülve és lihegve, mint egy elborult szemű, haldokló katonaló.

A vihar elül, a nap kisüt, a beálló szélcsöndben végtelen lassan sodródik tovább a vitorlás. A károkat kijavítják, kimerik a hajóba ömlött vizet, fölsurolják az összemocskolt padlókat. Nemsokára kikötnek Fokváros csonka hegyei közt, pihennek egy-két hetet, aztán elhagyják az Atlanti-óceánt s átfordulnak az Indiai-tengerre, — ha a széljárás kedvező lesz, két hónap alatt eléri a hajó a pénz, a szerencse, az új élet földjét, Ausztráliát.

Egy vaskos ember, aki pálmalevélből font sárga kaplaban, faközöld nadrágban és vörös ingben áll féllábbal a parton, féllabát pedig a csónak orrára téve, kezét nyújtja Cézárnak s erélyes mozdulattal a partra rántja. Cézár a sárba zöttyen s egy pénzdarabot dug az ember markába. A fogadtatás evvel végetért. A tarka hajós új utasok felé nyújtja mancsát s Cézár támolyogva a megilletődéstől nézhet körül az ígéret földjén.

Melbourne kikötője azonban nem sok látnivalóval szolgál. Mólók, dokkok, kikötőhelyek nincsenek, a hajók messze kint az öbölben vetnek horgot, s ladikon fuvarozzák partig az utasokat és a szállítmányt. A parton össze-vissza épült, szurokkal leöntött fedelű raktárak kígyóznak, amelyek körül a forgalom mérsékelt; két raktár között giz-gazos mező terül el, s azon néhány rózsaszíntőgyű kecske harapdálja a füvet. Nem messze a parttól egy sor kidöntött és lehántott hosszú fatörzs hever s azokon félig ruhátlan naplopók piszkálják meztelen lábujjukat. A farakás oldalán deszkából ácsolt házikó rozsdás bádognéménye füstöl, egy nagy barna tyúk ügynélkül futkosó csibéivel ki-be jár a házikó nyitott ajtaján, a küszöbön álmos kutya döglik a napmelegben. Tornyok, tetők, kémények sehol sem látszanak, csupán egy csoport egyenesderekű eukaliptusz-fa szalad az ég felé és jó magasan szűkös lombot ereszt.

— Londonban, vagy Liverpoolban nagyobb a forgalom, — állapítja meg azonnal Farkas Márton s földerülő arccal néz a kis faház felé: — Nézd csak, kis csibék!

Cézár komolyan néz a csibékre s nyomban elfordítja fejét. A szíve lassan nehezedik, szájára nem jön mosoly. Majdnem olyan érzése van, mint mikor a hajó táncolni kezdett alatta s bizonytalan émelegéssel várta az elkerülhetetlent. De most nem a vihar, a tengerrengés szédíti, hanem a csönd, a kietlen nyugalom, a szegényes tájék. Olyan lesujtó csalódottság merevíti meg képét, mint a háztűznéző ifjúét, akinek az ígért tündér helyett öreg, sánta, lompos menyasszony jön elébe. Hiszen itt

nyoma sincs a buja vegetációnak, amelyet a londoni panoráma eléje festett! Nyoma sincs a színes, kedves telepeknek, melyeknek utcáin forr az élet, nyüzsög a nép! Egy kis gyaloglás után a sívó homokon keresztül faházak rengetege tűnik szembe: mintha egy óriássá terebélyesedett tót falu nőtt volna ki a homokból. Vajjon kik élnek ebben a kietlen városban, amelynek iszonyúan széles, kövezetlen főutcája nyílegyenesen húzódik a messzeségbe, s törpe, fekete faházai unalmas egyhangúsággal lapulnak egymás mellett? Ausztrália nemrég még fegyenc-gyarmat volt: ki tudja, nem tapad-e vér a legelső ember kezéhez, aki szembejön velük? Itt néhány durván meszelt kőház töri meg a faviskók sorát: üzletek vannak bennük. Egyiknek ajtajában copfos kínai áll és sárga arccal mered a jövevények csoportjára. Egy gyapjashajú néger kocsiba fogta magát és mezitlábasan üget az útközépen. Egy csapszékből hangos veszekedés zaja hallatszik, valaki ívben kirepül a nyitott ajtón és véres arccal, káromkodva, öklötrázva tápászkodik föl a porból. Micsoda söpredéke a másik négy világrésznek gyült ide össze? Micsoda megbélyegzettek, kivetettek, páriák, kalandorok? És ő maga: maga is egy a kalandorok közül... S aki most a legközelebbi hozzátartozója, pajtása, üzlettársa, az is csak kalandor, s ki tudja miféle?

Márton éppen a boltajtóban álló kis kínaival tárgyal: szállás után érdeklődik, — itt nem várják az utast a kikötőben a szállodák omnibuszai, A kínai hevesen intetet s tört angol szavakat makog, amelyekből nagy kínnal meg lehet érteni, hogy nem messze van a szálloda. Csakugyan nem messze van: fából ácsolt épület, épp úgy mint a többi, csak nagyobb, s homlokzatára tábla van erősítve: *Szálloda a Fekete Golyóhoz*. Mi az a fekete golyó? A fekete földgolyó? Vagy az a fekete golyó amit ennek a menedékhelynek vendégei a sorssal vívott párbajukban húztak? Egy álmos, kócos asszony jön tikkadtan eléjük: közli, hogy nincs üres szobája, de lehet, hogy estére tovább áll néhány vendég az aranyvidékek felé. Addig leülhetnek az udvarban, s letehetik a cók-mókju-

kat, de jól szemmel tartásák, mert itt hamarosan lába kél az őrizetlen holminak. Leülnek, gint kapnak és valami ennivalót: mindjárt fizetni is kell.

— Valami nagy bizalmat nem keltettünk a néniben, — mondja Cézár kissé sértetten s poros csizmájára néz és a másik még porosabb csizmájára.

— De a néni sem bennem, — feleli Márton megreszelve torkát, melyet karcol az erős ital. — Húzd csak, testvér, közelebb azt a cók-mókot.

Az utolsó liverpooli este óta tegeződnek. Cézár még most is valami rosszízű cinkosságot érez ebben a pajtási viszonyban, mert az az este egy kétes matróztanyán végződött. No de arról is ő tehet! Ő akart elbúcsúzni Európától, — s aztán maga sem tudja, hogy került a hajóra.

— Most majd aztán jól meg kell nézni, hogy kinek adjuk el a portékát, — fontolgatja Márton. — Csak készpénzfizetés ellenében! Ennek a városnak nem olyan szaga van, hogy hitelezni lehetne. Nekünk se hiteleznek, — látod, mindjárt tanulunk is ettől a jó asszonytól.

Cézár nem tud mosolyogni.

— Csak túladni mielőbb mindenben, aztán vissza! Ha sietünk, még a mi hajónkkal visszamehetünk.

Farkas Márton szúrós szemmel nézi a társát.

— Hát... majd elválik. Az itteni uraságoknak nem valami jó a ruházata: lábbelit is kellett volna hozni, egyetlen csizmát sem láttam eddig, amelynek lyukas ne lett volna az orra.

— Ez már ezt is megnézte, — gondolja Cézár elismeréssel és nagy bizalom önti el szívét, hogy minden sikerülni fog, jól el tudják adni az árut és mehetnek vissza mielőbb innen a világvégéről.

— A néninek eladjuk azt a piros bársonyruhát, ami a hatos ládában van... — tervezget hangosan s megenyhült kedéllyel. — Biztosan tetszik majd neki... A férjének, ha van, jól fog illeni a sárgagombos zöld frakk, az jó bő és a pitykék szépen ki vannak fényesítve...

— Nonono, nem vadak ezek, akik üveggyöngyért adják oda az aranyukat... Ezek derék, takarékos skó-

tok... Aztán, ha egyenként akarod az emberek nyakába varrni a maskaráidat, egy esztendő mulva még mindig itt isszuk a gint.

— Egy esztendő mulva! — kiált föl Cézár iszonyattal.
— Nem, pajtás, azt nem! Egy hónap is sok itt nekem!

Márton csendes mosollyal fölemeli a poharát.

— Hát... majd elválnak. No, szervusz, testvér! A hazára!

— Szervusz, pajtás! — csendíti poharát Cézár a másikéhoz és dudorászva folytatja: — Megvirrad még valaha, nem lesz mindig éjszaka...

S egyszerre elfogy a szavuk, amint kis hazájukra gondolnak, amely rettenetes messze, a másik féltékeny kering most fájdalmas dermedtségben, mint egy tetszhalott szíve.

*

Harmadnap a két vállalkozó a raktárakhoz indul, hogy átvegye a partratett árut. A hórihorgas angol kereskedő, aki utitársuk volt, szintén ott van, a tikkasztó melegben is jól felöltözve, vastag mellényben, kabátban, s köcsögkalappal kopasz fején. Egy mezitlábos ember átveszi a fuvarleveleket s dűnnyögve sillabizálja az írást.

— Tizenegyes raktár, egy láda óra, negyven láda használt ruha, huszonöt láda dohány, — kiáltja énekelve, s cuppogó talppal megindul előre. A három utazó fürgén lohol nyomában. A dohány az angolé, — dohány és olcsó agyagpipák.

Egy háromárbcos hajó épp most vetett horgonyt az öbölben, fősodort sárga vitorlái különös betűket írnak a halványkék égre. A korlátnál apró kínaik kukucskálnak a szárazföld felé, nagy kerek kalapjuk, mely közepén vékony csúcsba fut, izeg-mozog az egymás hegyén-hátán tülekedő emberkék fején.

— Az ázott árut... — kiált a mezitlábos ember dalmatosan egy csomó derékig meztelen, fekete rakodómunkásnak, akik néhány rozzant teherkocsin hevernek a tar-

kójuk alá font kézzel s fölhúzott térddel. — Tizenegyes raktár!

A munkások leugrálnak a társzekerekről, a mezitlábbas eltűnik a raktár sötétjében, belülről döngő robaj halatszik, s nemsokára kigördül az első láda.

— A keserves Úr . . . — horkan föl Farkas Márton s hajatövéig vörösödik, amint meglátja a vizesen szortyogó, ázott ládát. Ahogy a láda bukdos előre, nedves oldalára homok tapad, s a munkások keze egy-kettőre tiszta sár lesz. — Hiszen ez teljesen tönkrement, ebben minden szétázott!

Cézár dermedten, sápadtan áll reményei koporsója előtt, melynek hasadékain festékes lé szívárog ki. Az angol is villámsujtottan nézi a tönkrement szállítmányt s lár-mázni kezd, hogy azonnal hordják elő az ő dohányát is, látni akarja, milyen állapotban van.

— Lóduljon innen, míg jó dolga van, — könyökli oldalba Farkas durván az angolt, akivel hónapokig kártyázott együtt a legnagyobb békekességben. — Előbb a mienken a sor! Bontsátok föl a ládát, az anyátok!

S maga is nekiesik, hogy a bádognántokat lefejtse, s vésővel feszegeti a láda tetejét, amelyet egyesült erővel csakhamar fölnyitnak. A látvány elszörnyesztő és kétségbeejtő. Legfölül piros lucokban, — mintha a láda vérrel volna tele, — a piros bársonyruha hever, színehagyottan s itt-ott rostjaira málva. Farkas egy gyors mozdulattal messzire hajtja a rongyot s kiemel egy cafattá ázott, rozsdásgombú kék frakkot, aztán fölindulástól ernyedten ereszti vissza a szövet-pépbe. A munkások sajnálkozva állják körül a ládát, — egyikük csöndesen röhögni kezd.

— Ne röhögj, az anyád . . . ! — lángol föl újra a kárvallott. — Hozzátok a többi ládát, egy-kettő, mert rúgok!

A ládák sorra előkerülnek, valamennyi hasonló állapotban. A ruhák összetapadva, kifakulva, elmállva, az órák rozsdásan, tönkremenve tárulnak a kétségbeesett vállalkozók elé. Az angol dohánya is barna mocsokká ázott, — az agyag-pipák megmenekedtek a végpusztulástól.

— Hol a kapitány? Megölöm a gazembert! — jajgat a hosszú angol és könnyes szemmel csuklik össze, egy ládára csüccsenve. — Itt állok egy penny nélkül, a világ végén, tönkremenne!

Cézárnak torkát fojtogatja a keserűség, alig-alig tudja elnyelni a sirást, — ha nem állnák körül annyian, nem is küzdene egy percig sem magával. Farkas is csüggedten, verejtékes homlokát törölgetve, bénultan áll, csak nagy-sokára tör át egy félmosoly, félvonaglás arca dermedtségén.

— Ne óbégasson már, — mordul rá a jajveszékelő angolra, — hiszen a pipái megmaradtak!

— Épp arra elég az áruk, hogy visszamehessek Európába, — tördeli a kereskedő s dúltságában kigombolja mellénye felső gombjait. — Akkor hát minek jöttem ide?

Márton keserveset legyint s nem törődik tovább a más bajával.

— Hát tönkrementünk, testvér, még pedig alaposan... — mormolja Cézár vállára csapva. — Most mehetünk zsákot hordani, vagy mehetünk diggernek, aranyat ásni...

*

A poggyással terhelt lovak fáradtan, kókadtt fejjel baktatnak előre, föl-rúgják az úttalan út porát, néha meg is állnak s farkukat lengetve gőzölgő golyóbisokat hullatnak a homokba. A megtorpanó ló gazdája nógatva megbökdösi botjával az állatot, vagy suhint egyet farára, s az néhány ügető lépéssel beéri társait. A lovak mögött, elmaradva kissé, lovatlan vándorok vonulnak, poros csizmában vagy mezítláb, kopott cilinderrel a fejükön vagy elől fölcsapott karimájú sombreroval, tarka csíkos kendővel a testükön, melyet öv tart össze, vagy mellényben, fölgyúrt ujjú ingben. Vállukon ásó, csákány, némelyiknek puska is, hátukra kötve talicska, aranymosó-tálak, oldalukon kulacs, tarisznya. Van egy pár matróz is közöttük, aki már nem megy vissza a hajóra, amellyel jött s egy sereg háncskalapos, torzonborz, korosabb ember, kivénült

tasmániai fegyencek. Vannak Kaliforniát megjárt yankeek, akiket az arany láza üldöz világrészről-világrészre, s akik még mindig nem találták meg a boldogságot hozó aranyrögöt. A kínaiak, akik a minap jöttek a hajóval, külön menetben poroszkálnak Ballarat, a nyugati aranytelepek székvárosa felé. Fejükön a közepén csúcsos, nagy malomkerék kalap, mely alól hosszú copf lóg alá, testükön világoskék ing és bő nadrág, lábukon szandál, vagy éppen semmi. Dülöngő járással, előrecsukló térddel, libasorban haladnak a vezető után, a vállukon keresztbetett boton nehézkesen himbálóznak súlyos csomagjaik. Mennek mind, angolok, irek, németek, franciák, spanyolok, kreolok, kínaiak, — mennek szóltanul, elgondolkozva, a lépéseik nyomán kavargó porba bámulva, meg-megreszelve, vagy egy korty brandyval leöblítve elfojtódott torkukat.

A talaj lassan emelkedik, süppedős, sárga homokbuckákon, kietlen, kopasz sziklamezőkön bukdácsol a menet. A gránitsziklákon fehéren szikrázik a napfény; messze kék hegyláncok ködlenek a tengerpart felől. A völgyekben tikkadt patakok kúsznak végtelen lassúsággal, legtöbbje egészen kiszáradt, csak itt-ott csillog a mederben, a hosszúra nőtt giz-gaz között, egy-egy sót virágzó pocsolya. Néha ritkás, világos eukaliptusz-erdőn botorkálnak át; nagy magasságból halványzöld, poros levelek sarlói csüggnek alá, óriás páfrányok legyintik szembe a vándorokat, a vedlő gumifák kérge rongyosan lóg, mint a koldusruha. A magas ágakon rikítószínű papagájok ülnek: fáradt, hörgő rikácsolásukba belecsörög az orrhangú szarka, s messziről jövő, tompa vonítással beleüvölt a vadkutya. Csúf, barátságtalan, groteszk zene, mintha el akarná ijeszteni a földrészt nagy magányosságába betolakodó kalandorokat, — a szittyóslevelű liliomok, s fává nőtt harasztok is vad, nehéz, keserű szaggal üldözik az arany lihegve, porülte tüdővel előretörő megszállottjait.

Bokáig süppedve a homokba, melyet időnként meleg szél kavar föl, hogy teleszórja a vándorok szemét-orrát, roskadozva a sátorlapok, pokrócok és szerszámok súlya alatt, melyek megkoptak és meggörcbültek a használatban,

vagy még vadonatújan csillognak, — mennek végtelen sorban az erősállkapcsú angolok, a vörös irek, a nagy-szakállú németek, a sápadt franciák, a villogószemű spanyolok, a rozs-sárga kínaiak, s megy valahol a legutolsók között a két magyar: Mednyánszky Cézár és Farkas Márton.

Ami a vállukon van, az minden vagyonuk: maradék kis pénzükért megvették az aranyásó-szerszámokat, a néhány hétre való élelmiszert, az összecsukható sátrat, kifizették a húsz shillinget a turzási engedélyért, — s most mennek ők is szerencsét próbálni, mint a többiek, körmükkel kaparni ki a földből a csillogó, sárga port, amely talán kárpótlást szerez a tegnapiért, talán kenyeret ad mára s talán boldogságot hoz holnapra. Az utolsó próba ez: ha a kincses föld is kegyetlen marad a szerencsétlenekhez, akkor nincs más hátra, mint lefeküdni a sivatag homokjában, s várni a halált, s a dögmadarakat, akik csontvázzá kopasztják az elbukottakat...

A kiszikkadt patak szélén elhullott ló teteme hever: sötét madarak lakmároznak rajta s fekete szárnyalással még egyre újabb dögövek érkeznek... Az aranykeresők mind elfordítják fejüket, — nem akarják látni az intő példát, nem akarnak arra gondolni, hogy holnapra ők is ott fekédhetnek a bűzös dög mellett... Egyikük sem vesztette el reményét, hogy ő lesz a szerencse fia, hogy ő találja meg a gyermekfejnyi aranyrögöt, vagy ő akad a karvastagságú érre, amely gazdaggá teszi egyik percről a másikra. Portól gyulladt szemük előtt aranypor szítál, szomjúságtól duzzadt ajkuk aranyért liheg, meselátó képzeletükben aranyból öntött napok keringenek, s csodára éhes szívük egyetlen szóval imádkozik: arany, arany, arany...

*

A csákány csengve ütődik a köves földbe, s minden csendülésre ziháló, érdes lélekezés felel: Cézár derékig elmerülve áll a gödörben, s gőzölögve, sebesen dolgozik, aztán kifúlva leereszti a csákányt s kábultan dől a gödör falá-

nak. Mellette Márton lapátolja a törmeléket, — a verejték barázdákat vág az ő poros arcába is, de nem áll meg egy percre sem, egyenletes, nyugodt mozdulatokkal tolja ásóját a rögök alá s emeli ki a földet a partra.

— Nem jó helyen ásunk mi . . . — dörmögi Cézár poros hangon, inkább csak magának, de remélve, hogy a másik is meghallja.

Márton csak lapátol: nem hall, vagy nem akar hallani.

Cézár végigtörli ingeujjával izzadt homlokát, melyhez rendetlen csomókban tapad előrehulló haja, s erősen megfogja a csákány nyelét, de nem emeli meg.

— Bob azt mondja, hogy észak felé sokkal gazdagabb placereket találtak . . . — mondja csábítón s keservesen belerúg a fukar földbe, amely oly kevés aranyat ad.

Hónapok óta ásnak, csákányoznak, kaparják a homokot, egyik üreget a másik után vájják, s az arany bújik előlük, — csak csillogó porát, csak pehelynyi szilánkjait hagyja az aranymosó-tálban, hogy ingerelje, tüzelve szerelmeseit, mint egy szép nő, aki ki-kivillantja testének meztelenségét, de magához nyúlni nem enged. Néha a tálban marad egy-egy lencsényi, borsónyi aranszem is, — de amit találnak, az éppen csak arra elég, hogy a mindennapi hajóskenyeret, brandyt, teát, sózott húst megvásárolhassák, bőven pocskélt erejük megújítására. Félretenni még semmit sem tudtak, — holott mindketten kerülnek azokat a veszedelmes helyeket, amelyeket a diggerek sátrai közt ütöttek föl élelmes kalandorok, s amelyekben a dühödő kártyázás, az eszeveszett ivás, a kések villogása és a lovas csendőrség látogatása mindennapos. A szerencsés kutatók itt törnek le tucatszámra a brandys-üvegek nyakát, itt gyujtanak bankjegyekkel pipára, s itt tömnek arannyal a markát annak a néhány szajhának, akiket a vállalkozók úgy szállítottak ide, mint az uraságoztól levett ócska ruhát, vagy az Európában eladhatatlan rossz-fajta pálinkát. A kevésbbé szerencsések pedig, — kiszorulva a drága gyönyörök bódéiból, — nappal izzadva, s éjjel dideregve tengetik örömtelen életüket: augusztus

hava van, tél, meleg nappalok s hideg éjszakák ideje, amikor két takaró is elkelne egy helyett, s reggelre jég úszik a vödör vizének tetején.

— Bob azt mondja, hogy arrafele, Bendigón túl, öklömnyi nuggatok sem ritkák . . . — hajtja makacsul Cézár, nem adva föl a reményt, hogy egyszer csak mégis ráveszi társát, hogy másfele próbáljanak szerencsét.

Mert Márton csak ás-ás, mint egy nagytürelmű állat, türelmesebben, mint a kínaiak, akik feladott, reménytelen gödröket szállnak meg s a folyók kimosott iszapját mossák újra, minden szem porért emberfeletti küzdelmet folytatva.

— Ugyanez a Bob, — szólal meg végre Márton, miután nincs több kilapátolni való, — ugyanez a Bob egy kocsirakomány sózott disznóhúst vásárolt s most maga után akar csábítani a sivatagba néhány száz embert, hogy az áruját méregdrágán eladhassa . . .

Cézár elképed: hát az öklönagyságú aranyrögökről szóló hír csak mese? S azután elpirul. Lám, őt még mindig be lehet csapni, — Márton pedig átlát a szitán. Mit jelent ez? Hogy ő az ostobább, a tudatlanabb, a naivabb? Nem, mert hiszen magasabb és finomabb gondolatokra képes, mint ez a derék tuskó, aki vállatvonva, érdektelenül fogad minden megjegyzést, ami a kézzelfogható valóságon túlra mutat, s képzetesebb és szellemileg fogékonyabb, mint ez az egykedvű paraszt, aki évekig élt Anglia fővárosában s nem hallotta Thackeray és Macaulay nevét, — s kiábrándultabb, ezerszer kiábrándultabb!

De a legegyszerűbb dolgokat sohasem fogja megérteni: mert az egyszerűt kicsinynek érzi s leküzdhetetlen nagyzási mániával valami nagyot, jelképeset és örököt gondol fölébe, amivel elhomályosítja eredeti értelmét, — s a valóság mellett mindig vakon fog elhaladni: mert képzelete tele van gomolygó ködökkel, amelyek bepólyálják a tényeket színes illúziókba s képtelen álmokba, — s mindig boldogtalan lesz: mert sohasem fog megelégedni azzal, amit a sors a kezébe ad, mindig új célok és vágyak felé fog rohanni, míg rá nem ébred, hogy tulajdonképen

vak rohanásának semmiféle célja és életének semmiféle értelme nincs! Igen, ezt most, ebben a pillanatban, ebben a gödörben bizonyosan tudja, s hiába tudja, — mégse változik meg sohasem s mégis bánja, hogy Márton nem ad hitelt Bob szavának s nem engedi futni egy új, aranyló délibáb után . . .

Márton nekifeszíti karját a gödör szélének, kiugrik, aztán kihúzza őt is. Cézár ki tudna kapaszkodni maga is és bosszantja, hogy a gyámkodó kéz érte nyúl: de fáradt, rossz kedvtől ernyedt, s elfogadja a segítő kezét.

Most isznak egy-egy korty pálinkát, — ugyanabból a kulacsból! — aztán új munka következik besötétedésig. Tálba teszik a kiásott homokot s a kalapáccsal összezúzott kvarc-darabokat, vízzel sárrá keverik az egészet s addig rázzák a tálat, amíg a sár mind kilottyan, s az edény alján ott marad leülepedve az arany. Valami kevés aranypor, néhány szilánk, egy borsónyi rög, — ez a napi munkájuk eredménye s a csüggedt rosszkedv, hogy ma megint nem volt szerencsájük.

Amikor végül fáradtan leülnek sátrukban, térdüket átfonva ujjjaikkal, melyeken fehér páncéllá dermed a sár, s amelynek bütykei feketék s körmei repedezettek a durva munkától, sokáig nem tudnak szólni egymáshoz. Csöndesen nézik a holdat, amely nagy aranyröggént bukkan föl a fekete égen. Aztán Márton tüzet rak, megfőzi a vacsorát, s fáradtan mozgatva állkapcsukat, esznek.

A szomszédos sátrak előtt is apró tüzek égnek, s szótlan, fáradt emberek kanalazzák vacsorájukat. Az alkonyatban sötétben dereng a szárazmalom dobja, mellyel egy nagyobb csoport őrli a követ. A malmot hajtó szomorú, lógófejű lovak már nem járják végtelen körútjukat: egy nyitott szérűben pihennek leroskadva. Az aranymosó-bőlcsők vályújában sem csurog a víz; csak a nedves fa csillog a holdfényben. Valaki ruháit mossa dézsában: a víz csobogása s a bádogtányérokhoz verődő evőeszközök zörgése élesen hangzik az üres csöndben. A kínaiak zárt sátor-táborra felől halk gajdolás rebben föl, — most kezdték esti imájukat, — majd egy bús hegedű kezd cincogni, s nem-

sokára elhallgat. Sokáig semmi nesz nem zavarja többé a telep nyugalját, — aztán két osztozkodó digger összekap s valami ismeretlen nyelven szaporán szidja egymást. A pörbe egy harmadik is beleszól, — de sokan már nem hallják a lármát, fülükre húzva a gyapjútakarót, horkolnak a hideg éjszakában. Álmuk sebesen száll messze falvak és városok felé, sebesebben, mint a sirályok röpte, sebesebben, mint a sivatagi szél, sebesebben, mint a fény, amely most a világ másik felére húzódott. S a földgolyó észrevétlenül forog az ürben, a ballarati sátrakat s az álombeli városokat egyenlő törvény erejénél fogva cipelve hátán.

A két magyar is magára húzta már a takarót; elfojtott sóhajtások, apró köhécselések, a jó fészket kereső test mocorgásai előzik meg az álombamerülés lecsapó sötétségét. Cézár, mielőtt lecsukná szemét, nyugtalanul dünynyögi pajtása felé:

— De lehet, hogy Bobnak azért mégis csak igaza van . . .

Márton nem felel, egyenletes lélegzetvétele halk neszszel tölti meg a sátor nyugalját. A sátor előtt egyre kisebbre húzódik a piros zsarátnok, mint egy álmos, véres szem s egy utolsó pislogással egyszerre kialszik.

*

Márton bement a városba, hogy beváltsa az aranyport, ami az utolsó hónapban összegyülemlett az e célra szolgáló dohányzacskóban, s hogy élelmiszert vásároljon a következő hetekre. Új kalapot is hoz Cézárnak, mert valaki elemelte a régit, — nagykarimájú sombrero-t kap helyette, jó lesz a kánikulai hőség és vízesésként zuhogó záporok idejére. Októberben volt az első nagy tavaszi felhőszakadás, s most meleg január van, nyár közepe ebben a fordított világban.

Cézár sem dolgozik, mialatt a társa oda van, fekszik a sátorban hanyatt, tarkója alá kulcsolt kézzel, abban a letargiában, amely már régebbi életében is nem

egyszer leterítette. Semmit sem akarni, semmiért sem küzdeni többé, — csak várni, feküdni, ébren aludni, halva élni: a keletiek ismerik az élve-megsemmisülésnek ezt a gyönyörtelen boldogságát, a világból való kihullásnak ezt az anyagtalán kéjét. Minek is az akarat? A szerencsének megvannak a maga kiválasztottai s éppúgy a balszerencsének is. Az előbbinek ő nem kell, hiába rimánkodik térdéhez borulva, porig alázva magát, az utóbbi pedig nem ereszti szívós karjai közül, sorvasztó tűző kebléhez öleli szerelmesen. Nem, mélyebbre már nem alázkodhatik, mint ahová mostani állapotában jutott: s mégis hiába! Hitte volna valaha, mikor a zesebe tele volt csillogó vert arannyal, hogy egykor arca verejtékével fizet minden porszeméért a nyers, tisztátlan ércnek? Hová is süllyedt, hová is zuhant? Nagyon is vakmerőn rohant a szenvedés tűzvészébe, — kalandos lobogásnak, bíboros fénynek hitte, s csak most érzi, hogy éget, pörköl, s keserű füsttel fojtogat! Talán jobb lett volna mégis elfogadni Kestnerné ajánlatát, előleget venni a hozományra, — most már túllennének az esküvőn, élne csöndesen, boldogan Mathilde-dal, s talán már meg is született volna az első gyerek...

Szinte felnyög erre a gondolatra: egy perc alatt futott ki kezéből a boldogság, mint a higany, amely elő tudja hívni az aranyat az ércekből a szerencsések kezében, s elsenyveszti, fogatlanná teszi, lassú mérgezéssel megöli a szerencsétleneket. Szertegurult, elszabadult ezüstcseppek: össze lehet-e gyűjteni őket még valaha? Nem gurulnak-e egyre messzebb, egyre szertébb? Láthatja-e még a kedves arcokat, Mathildeot, az anyját? Néha már nem is gondol a menyasszonyára, — holott őerte indult világgá, — de a máért való küzdelem szinte megöli a tegnapot, a munka mindennapos arca szinte elfeledteti azokat az arcokat, amelyeket a multban ismert. Csak egyszer, egyetlen egyszer adná neki egy percét a szerencse! Csak egy diónyi, egy galambtojásnyi arany bukkanna elő csákánya csapása alatt, vagy az ásóvájta homokban, — s gazdag lenne, megfizethetné a

hajójegyet s mehetne vissza régi világába, régi életébe, s mindazokhoz, akiket ebben a már-már homályosodó életben szeretett!

Maga sem tudja, micsoda indulat ugrasztja talpra, emeli ki csüggedt elereszkedettségből. Most, most! — zajdul föl benne a kétségbeesett vágy, — most mindjárt meg kell találnia azt a megváltó aranyadarabot, s ha most sem találja meg, üsse a csákányt a koponyájába, pusztuljon el reménytelen élete! S már lenn is van a gödör mélyén, melyet utoljára vájtak, s csákányát belevágja hatalmas lendülettel a földbe. De a csákány hegye lágy homokrétegbe ér, — ide ásó kell. Ás és ás és kezével tapogatja át a szürke földet, — hiába, hiába! És mégis meg kell találnia... Térdrebukik, tíz ujját belevájja a homokba, s nem bánja, hogy körme alól kiserked a vér, s apró kődarabok csuklóig fölkarcolják kezét. Vájkál a hideg, tapadós talajban mániákus dühvel, markolja és morzsolja a földet eszelős szenvedéllyel.

Most valami érdes, kemény laphoz ért a keze... Riadtan kapja vissza ujjait, szíve elhidegül; nem mer hinni tapintásának. Lassan nyujtja ki ismét kezét, lassan, óvatosan, — aztán lecsap, mint vad a zsákmányára, amellyel kéjelegve játszott egy ideig, s véres, fölhorzsolts kezével kiszabadítja az ércdarabot.

Mint az oltári szentséget valaha, olyan áhitattal emeli föl azt, amit talált. Jó nehéz, van egy-két font. És csillog! Pizskosan, földesen, fátyolosan, de csillog, ragyog! Arany!

Ezer és ezer kutató elérhetetlenül hajszolt csillaga: itt van a kezében, mely görcsösen, új kincsét féltve csukódik össze. Egy egész kis világ, ellopott égitest, picinyke hold, — Cézár szinte attól fél, hogy sugarai átörnek tenyerén, s világítva adják hírül, a telep kalandor népének szerencséjét.

Hirtelen zsebébe süllyeszti a nehéz aranyrögöt. Nem mer gyönyörködni benne. Itt könnyen leütik a gazdagot, s eltemetik ugyanabba a gödörbe, amelyből kincsét napvilágra kaparta.

És Mártonnak? Szóljon-e? Ha vele osztolni kell, már csak felét éri a kincs . . .

— Fúj! Aljas! — szidja magát s elönti a szégyen melege. — Nincs egy perce, hogy arany van a zsebemben s már csalni akarok . . . Fúj, mivé lettem!

Hiszen ő csak annyira vágyott, amennyiből hazajuthat Európába: s a leletből osztozva is futja bőven! De azért akárhogy is igyekszik kitépni magából az aljas érzések gazát, a szívdobogató öröm mellett egy csöppnyi fájdalom marad lelke mélyén az aranyért. És már nem is röstelli magát: mosolyog ezen a bensejében rejtőző alacsony lényen, aki tele van moráltalan ösztönökkel, s aki végtére is nem ő, a tudatos, becsületére tartó Mednyánszky Cézár, — mosolyog rajta, mint az állaton mosolygunk, a kiskutyán, aki ártatlan állatisággal tépi ki a másik szájából a csontot s elszalad vele.

*

Az aranyrögöt beváltották papiros-bankókra. A szerszámokat, a sátrat eladták. Beköltöztek Melbournebe. Elég volt a kalandból. Cézár nyakába kötött kis zacskóban hordta pénzét: az útiköltséget. Márton földet akart vásárolni valamelyik tartományban s juhot tenyészteni, vagy gyapotot termelni, — a búza sárga, nehéz kalásza csábították leginkább, de a búza kiégett volna a félesztendő szárasságban, vagy elrothadt volna a többhetes felhőszakadások alatt.

Cézár a hajót leste mindennap. A kikötőben megmondták, hogy csak egy hónap múlva indul hajó Európa felé, de azért lejárt a partra, nézte a suhogó tengert, amely nemsokára hátára kapja és elsodorja, visszaringatja oda, ahonnan elindult. Tudja-e majd ott folytatni az életét, ahol abbahagyta? A régi vággyal, a régi érzésekkel látja-e viszont Mathildeot? Mindegy: csak már mellette lenne, csak már láthatná Páris ismerős régi házait! Gőzössel akart menni, — a gőzös drágább, de gyorsabban halad, nincs kitéve a szélcsönd szeszélyének, s

most egyszerre olyan türelmetlenség fogta el, mintha kigyúlt volna a roppant sziget a talpa alatt. Menni, menekülni, mint egy rossz álom bizonytalanul derengő színteréről!

A lakásuk a nagy barak-város legszélén volt. Ott már megritkultak a faházak is, az utolsó kocsmá után ritkás erdőcske következett, benne tömzsi, fanyarszagú kalarábéfák. A fák ágain hörgő kakaduk és makogó papagájok rebbentek föl, mikor utas haladt át a nyirkos erdei úton. Az erdőn túl még volt néhány faház, az egyikben rendezkedett be ideiglenesen Cézár és Márton, — addig a napig, amíg útjaik el nem válnak.

Az a nap már közel volt, s Cézár mind tovább maradt a kikötőben. Néha késő estig is előgyelgett s borzongva leste, mint öltöznek a hullámok az éles holdfényben ezüstfehérbe, mintha ficáncoló, apró halak lepték volna el a víz felszínét. S csak mikor felhők kezdtek gyülekezni az égen, s egyszerre eltűnt a hold, és elfeketedett a tenger, akkor tért magához és sietve indult hazafelé.

Nagy léptekkel ment a sötét házak közt, néha futott is néhány lépést türelmetlenségében: félt, hogy elered az eső, mielőtt hazaér. Egyik-másik kocsmában még világosság volt, s nagy árnyak hulltak ki az utcára, mintha kidobott vendég fetrengett volna az ajtó előtt. A városvégi kocsmá ablakai is világosak voltak, — Cézár belátott a félablakot takaró vörös vászonzüggönyök fölött az ivóba, ahol egy csomó ember nagy zajjal kártyázott. Egy vállas férfi háttal állt az ablaknak, kezét nadrágzsebébe dugva, kibicelt, pipázott és szétvetett lábbal, lassan ringatta felsőtestét.

Cézár megállt egy percre az ablaknál és nézte ezt az embert. Nem tudta, miért nézi, miért vonzza tekintetét a ringó test? Az emberen piros gyapjúing volt, s bő, fekete nadrágjának szára csizmába futott. Ugyanolyan kalapot viselt, mint ő: fölcsapott szélű sombrero-t. Egy percre azt hitte magát nézi. Mikor ez tudatára jutott, rosszkedvűen elfordult. Az ember ugyanabban a pillá-

natban, talán megérezve a ráfüggesztett tekintetet, hátranézett: nagy, sötét szemek villantak ki barna arcából. Cézár futólag még látta a sötét arcot s meghökkenve továbbment. Az erdőcske első fáinál nyugtalanul hátrapillantott, hogy nem követi-e valaki. Senkit sem látott a sötétségben. Zakatoló szívvel indult neki az erdőnek.

Néhány perc múlva puha lépteket hallott maga mögött. Meg kellett állnia. A sötétben egy fölismerhetetlen alakot látott, aki angolul, rekedtes-halkan rászólt: ide a pénzzel! Cézár egy percig habozott, a pénzeszacskó nehéz lett a nyakában. Aztán hirtelen megrándult, öklét nagy erővel fölfelé lökte s állonvágta az útonállót. Az megtántorodott, a nyirkos talajon megcsúszott s hátrabukott. Ugyanabban a pillanatban láng csapott föl: elsütötte pisztolyát. Cézár hasító fájdalmat érzett balkarjában, s érezte, hogy meleg vér fut le csuklója felé. Ijedten futni kezdett, neki-nekivágódva a ritkás, tömzsi fáknak. A fájdalom iszonyú lett tehetetlenül lógó karjában, a marka tele volt vérrel. Érezte, hogy ingeujja egészen átázott. Szűkölni kezdett kínjában, s Márton nevét kiáltotta: de a hangja rekedt volt, s ziháló.

Rövid idő múlva összeakadt Mártonnal, akit fölriasztott a pisztolylövés s kis kézilámpával elébe jött. Cézár nekiesett barátja mellének: néhány lépést tett támogatásával, de öntudata már homályosodott, s egyszerűen elájult.

... Arra ébredt, hogy balkönyökében hasít és ég a fájás. Fölordított. Világos szobában volt, egy nagyorrú, símakoponyájú, véres köpenyű ember hajolt föléje, s utolsót szorított a mellén átvonuló kötésen. Érezte, hogy valaki, aki a feje mögött áll s ezért nem láthatja, csak dohányszagú lehellete csapja meg, erős kézzel fogja meztelen vállát. Egy dézsát látott egy széken, tele véres vízzel. Az ágyféle is véres volt, amelyen feküdt. A földön egy emberi kar hevert. Cézár riadtan, hideg szívvel nézett oldalt. A balkarja töből le volt vágva.

IX. FEJEZET.

— És nálatok mi újság?

Cézár kimerülten, száraz torokkal esik hátra a karosszékekben és kétszer is tölt magának a pálinkából, amit Schmidegg Kálmán tett elébe. Elbeszélése hosszú volt s majdnem olyan, mint valami regény s Cézár éppen szavai regényességét akarja enyhíteni az unatkozó kérdéssel.

Kálmán érzi ezt s a kérdésre nem felel: mit is mondhatna, ami elég fontos, elég jelentékeny egy megcsontult testű, megrokkant életű ember számára, aki alig két évvel ezelőtt testben ifjan és épen s lélekben új reményekkel és bizakodásokkal eltelve búcsúzott tőle? Mondja, hogy közben háború született: lenn a Balkánon és Ázsiában a törökök és oroszok ölik egymást, s az emigráció megint álmodozik, hogy eljött a nagy perc s az emigránsok bégekké és pasákká alakulva civakodnak a török vezérkarban? ... Vagy mondja, hogy meghalt ez és az, ismerősök, barátok; utoljára szegény Batthyány Kázmér pusztult el az operáló kés alatt? ... Vagy mondja, hogy maga is végét járja, — veséjében gyakran tűrhetetlen fájdalmat érez, láza van, vizelete véres és nincs segítség? ... Nem, akármit mond, fájó sebet érint: a félkarúnak nem beszélhet kardot ragadó hősről, nem beszélhet halálosvégű operációról, — nem hánytorgathatja a maga betegségét sem, hiszen ő már meghalni jött ki idegenbe, Cézár meg most akart csak igazán élni ...

Nem felel a kérdésre: a két összetört, pusztuló, reményevesztett ember hosszan nézi egymást szótlánul. Szívből sajnálják egymást, s mégis mindegyik magát keresi és vizsgálja a másikban, a maga testi szenvedésekben elváltozott és lelki fájdalmakban ifjan megöregedett arcát bontogatja ki a másik vonásaiból.

— Öregszünk, barátom, — mondja végre Kálmán sóhajtva. Harminc esztendősek mindketten s csakugyan

öregszenek: az élményeknek és szenvedéseknek olyan tengere hánytorog hátuk megett, hogy már csak kevesebb lehet az, ami előttük áll, annál, ami elmaradt mögöttük. Éveiket számlálva élik — Kálmán tudja ezt bizonyosan, Cézár még nem eléggé törődött belé félkarja elvesztésébe, semhogy az egész élet elvesztésére merjen gondolni.

Még vannak mozdulatai, amelyek a kétkarú multból maradtak: ahogy a karosszékekben elveti magát, a szék karfájára csapva két kezét, — balja helyett most csak egy láthatatlan kar-kísértet vetődik a támlára. Beszélgetés közben az is szokása volt, hogy könyökét térdének támasztva, tenyerébe eresztette homlokát, — féltényérel megváltozott ennek a mozdulatnak értelme, lankadt elgondolkodás helyett mogorva sértettséget fejez ki s így változtatni kellett rajta. Most az állát támasztja tenyerébe, de érzi, hogy ez se a régi, ez se az igazi, s elszomorítja, hogy csonkasága csonkává teszi gesztusait is.

Aztán a mindennapi bosszúságok: hogy nem tud egyedül öltözködni, hogy a húst vágva kell elébe adni, hogy a feketekávé kilötyög, mikor kavarja, mert nem foghatja egyúttal a csésze fülét is, ezek s ezer hasonló apróság ugyancsak elkoptatják az amugyis megviselt idegeket! És látni azt, hogy mindenki másnak két karja van, amivel enni, dolgozni, verekedni, ölelni tud — s neki csak egy: az is olyan fájdalom, amely mindennapos s amely megnövekedve azt képzelte vele, hogy nemcsak egy fél karral kevesebb másoknál, hanem egyáltalában felibe vágott életű, megfelezett értékű, félemler...

— Öregszünk, — bólint nagy szünet után Kálmán szavára, amely már olyan rég elhangzott, hogy azóta talán még öregebbek lettek. Csakugyan, Matuzsálemnek érzi magát: sok száz év kellett ahhoz, hogy mindaz megtörténhessék, ami vele történt. Vagy újra és újra kellett élnie, hogy átélhesse azokat az eseményeket, amelyeknek tömege emlékezetében kavarog. A hajón, visszatérőben, mikor néha már kétségbeejtette emlékeinek soka-

sága, eleget gondolkozott ezen: akarta hinni, hogy amiképen vannak elhagyott életei, akként van még számára új élet is, amelyben a maga életéhez csatolhatja annak a fiatal lánynak életét, aki talán vár rá s aki ifjúságával megválthatja őt időelőtti vénségétől. De ugyanekkor arra is gondolt, hogy Mathilde talán egy régebbi életébe tartozik, s ha visszatér Európába, többé nem találja meg, — mert az az idő, amikor találkoztak s szerették egymást, nagyon régen volt; kihalt mindenki, aki akkor élt. S titokban egy kissé kívánja is ezt: mert ő maga már nem a régi, s nem tudja, hogyan állhat majd félkarjával Mathilde elé, ha Mathilde mégis él és van . . .

Szeme szórakozottan jár szerte az ismerős szobában s úgy érzi, hogy valami hiányzik belőle. A cifra konzol a helyén van, a nagy tükörrel együtt, mely visszaveri sárgás, csontos arcát s megnagyobbodott, karikás szemét; a régi fiókos szekrény is ott csillog barnán a sarokban, ugyanavval a zöld selyemtakaróval a hátán, mint azelőtt; a hideg kandalló is áll még s előtte használatlanul hevernek a nagy bronzszerszámok; a szürke selyemmel behúzott karosszékek is itt sorakoznak rendetlen körben a márványlapos asztalka körül.

— Hát a kutyád? . . . — kérdi hirtelen. A bútorok mind a régiek, csak a kutya hiányzik Kálmán széke mellől, az elevenszemű, borzas uszkár, aki nedves orrát figyelmesen forgatta az ő nyugtalan léptei után.

— Elajándékoztam, — feleli Kálmán kedvetlenül s azon gondolkodik, hogyan értesse meg barátjával érzéges nélkül, hogy készülődik a halálra s gyöngédségből vált meg a kutyájától: nem akarta, hogy elhagyott, gazdája után síró, kóbor dög legyen majd belőle.

Végül is félrelöki lábáról a takarót, föláll a székből s a fiókos szekrényhez megy, — járása nehézkes és lassú, mint egy aggastyáné, — erőlködve kihúzza a legfelső fiókot s némi motozás után kivesz valami üvegcsét az össze-visszahányt levelek, írások, szipkák, kulcsok és más lim-lom közül.

— Ezt neked adom, — nyújtja Cézár felé az aprócska, pecsétviasszal elzárt üveget, melyben szürkés folyadék lötyög. — Jól vigyázz rá: méreg van benne . . . Az ember sohasem tudhatja, mikor jobb megölni magát, mint megöletni . . . A háborúban mindig velem volt, arra az esetre, ha fogságba jutok . . . Most már nem kell: a nélkül sem tart soká az egész . . .

— Nono, — mondja Cézár és zsebreteszi az üvegcsét.

Többet nem is beszélnek erről: mint a vének, akik nem szeretnek sokat locsogni a halálról, amelynek közelsége elhidegíti kezüket, s fejüket reszketővé teszi.

Cézárnak csak percek mulva merül föl emlékezetében, hogy egyszer már kapott ajándékba mérget, s meg is itta: ostoba, romantikus gyerek volt akkor, halállal komázó, nagyzó kölyök . . . Ha ugyan ő volt az a feketecsuhás, fölforgatott lelkű kispap, akit a győri püspökvárból félholtan vittek el . . . De nem, lehetetlen, hogy az is ő lett volna . . . Álmodnia kellett az egészet: olyan távoli, olyan idegen mai lényétől az az elmerült másik lény . . . S akkor talán azt is álmodta, hogy megjárta Ausztráliát, végigszenvedte a kincskeresők szenvedéseit s elveszítette fél karját . . . S álmodik még most is: csak meg kell ráznia magát s fölébred, épen, fiatalon, boldogan . . .

— Ebbe, barátom, bele kell most már törődni . . . Vedd úgy, hogy a háborúban veszítetted el . . . Hiszen a mi háborúnk még nem ért véget . . .

Miről beszél Kálmán? Az ő karjáról . . . Szóval igaz. Igen, ez az igazság itt oldalt: az üresen fityegő kabátujj, s hiába rázza magát, ebből az álomból mindig csonkán fog fölébredni.

*

Cézár a Rue des Vieux Augustins egy kapuján sárga cédulát látott „à louer“ fölirattal, ami azt jelenti, hogy itt bútorozott hónapos szobák kaphatók. A vén ház hatemeletes volt, a hatodik emeleten kért szobát,

noha a tüdeje majd kiszakadt, mire a meredek lépcsőn, a patron diszharmonikusan foltozott s hátul nagy bugyot vető nadrágja nyomában, fölért a tető alá. A szoba nem szép: elfakult mintájú tapétája rongyosan és porosan fityeg, a szekrény ajtaja siralmas nyikorgással magától nyílik ki a legváratlanabb pillanatokban, a mosdókanacsónak le van törve a füle, s Cézár félkarjával nagy kínal tudja csak fölnyalábolni reggelenként, az ágy, — egyébként kétszemélyes grand lit, — a legkisebb mozduatra is akkorákat pattan, mintha öngyilkos lakók régi pisztolylövései kísértének.

De Cézárnak fogához kell vernie a garast: a betegség, az operáció fölemésztette az Ausztráliában szerzett pénz egyik felét, a hazautazás költsége a másikat. Megint csak Kálmántól kellett kölcsön kérnie: de Kálmánnak magának sincs sok mostanában, fele vagyont elveszítette a keleti háború miatt megingott tőzsdén. Haza is írt, hogy utazása szomorú véget ért s pénz nélkül jött vissza Párisba: de még nem kapott választ. Talán azért nem, mert levele nem volt meleg, s nem volt benne semmi a megtérő fiú bánatából. Olyasféle fanyar megjegyzésekkel szötte tele, hogy a túlvilági boldogság reménye vigasztalja csak elrontott földi életéért, reméli, odaát négy karja lesz, mint Bráhmánnak a keleti istenek egében. Aztán írt Kestneréknek Svájcba, óvatosan célozva rá, hogy Mathilde annak idején egy ép, s jövőjében bízó férfi menyasszonya lett, nem pedig egy reménytelen nyomoréké. Gögös érzékenységgel meg akarta előzni, hogy Mathilde mondja ezt neki: a gyorsan megérkező válasz azonban Mathilde kitartó szerelméről beszélt. Igaz, ezt a levelet nem Mathilde, hanem az anyja írta, aki egyúttal közölte, hogy rövidesen Párisba érkezik.

Am Kestnerné helyett egy napon más vendéget kap Cézár a családból. Victor kopogtat be hozzá, aki a császárság berendezkedése óta végkép letett a politikáról. Feltűnő eleganciájával úgy áll a megnyíló ajtó kereté-

ben, mint egy vadonatúj festmény, amelyet ócska keretbe tett a pénztelen művész.

— Meg van lepve, mi? — kérdi belépőben, kesztyűje gombjával bajlódva.

— Ó dehogya...

— Nem szükséges semmit sem elmondania, — nyugtatja meg Cézárt a vendég nyomban, ahogy leül s miután nem tudja rászanni magát, hogy cilinderét a piszkos szőnyegre tegye, szék meg csak kettő van, térdére helyezi a köcsöggalapot s szórakozottan csapkodja karimáját sárga kesztyűjével. — Mindenről tudok: s nem azért jöttem, hogy keserves emlékek fölelevenítésére kényszerítsem. De az a kérdés, hogy ön tud-e mindenről?

— Ami velem történt, arról tudok... — feleli Cézár báván s megzavarodva a váratlan látogatástól; de Victor egész fellépése, irónikus udvariassága, hűvös bizalmassága, s még az eleganciája is, mely a szegényes környezetben olyan idegenül hat, megdöbbeníti.

— Ami önnel történt... bizonyos értelemben az is önnel történt, amiről csak én tudok.

— De kérem! — kiált Cézár hirtelen föllobbanva: valahogy megszegyenítettnek érzi magát s védekezni akar, de nem tudja mi ellen kell védekeznie, tehát kiabál. — Beszéljen egyenesen! Nem értem ezt a kertelést!

— Mathilderól akarok önnel beszélni, — mondja Victor nagyon nyugodtan, némileg már erőltetett nyugalommal.

Cézár elsápad s megnémul. Mathilderól csakugyan semmit sem tud, amióta elhagyta Európát, — nem, már amióta Kestnerék Svájcba költöztek. Ennek idestova három éve. Egy-egy levél, ha jött: benne pár langyos szó-lás-mondás. De ezek a sorok csak a lány néhány útott, ráérő pillanatát jelentették! S Mathilde három éve él messze tőle, új emberek, új benyomások, új lehetőségek között! Mi minden történt három év alatt: ő maga megjárta a világot, megismerte a déli ég csillagait, életerős fiatallemberről rokkant aggastyán lett! Mathilde egy hú-

vös kis városban él, tiszta tó partján, havas hegyek közelében: de azért nem lehet föltételezni, hogy vele semmi sem történt! Még külsejében is megváltozhatott: talán meghízott, talán megfogyott, talán megcsúnyult, talán ragyogóvá szépült! És hogy megtelhetett vágyakkal, amelyekben az ő elfakult emléke már nem szerepel, hogy megduzzadhatott igényekkel, amelyek nem az ő képességeihez vannak idomítva! Mit tud ő újat, többet adni számára, ha megint összekerülnek? Csak kevesebbet, szegényesebbet, kopottabbat adhat; nem, semmit sem adhat, csak kérhet: szánalmat és könyörületet!

Dermedten néz Victor gondosan símára fésült, fénylő fekete hajára és sötét szemébe, mely erősen csillog, s melyből Cézár mégis dermesztő hideget érez maga felé áradni.

— Emlékszik még Mathildera? — kérdi hirtelen Victor sértő mosollyal s Cézár majdnem jogosultnak érzi a gúnyt. — Nézze, itt a fényképe!

Kivesz a tárcájából egy fényképet: éles, lilásbarna felvétel, amely mintegy viaszmását adja csak vissza az élőnek. De mégis Mathilde: az ő összehúzott tekintetű szeme, kissé hosszú orra, egyenes vonalú iskoláslányszája, előkelő hajlású nyaka...

S Cézár most kezébe foghatja az ismerős arcot, mint egykor, mikor óvatosan tenyere közé vette, hogy megcsókolja... Szívét a szeretet fájdalmas melege önti el: ez itt a képen valaki, aki hozzátartozik, aki félig-meddig az övé már, akinek ölébe hajtva fejét kipihenhetsi majd azt a rettenetes álmot, amely az ő eddigi élete volt. Most megint azt a kínzó türelmetlenséget érzi, amellyel a melbournei kikötőben szaladgált, hogy jöjjön egy hajó, amely elviszi, hozzaringatja, melléröpi... Most, rögtön, késlekedés nélkül indulni kell: Mathilde közelsége erőssé teszi, hatalmassá, biztonságossá, — egy mozdulattal elsöpri azt, aki útjába áll!

— Rövidesen meglátogatom Svájcban... — mondja Cézár elfulva s lassan visszaadja az arcképet. — Csak elintézem itt az ügyeimet...

Victor lesüti szemét s a képet óvatosan csúsztatja vissza tárcájába.

— Azt hiszem fölösleges meglátogatnia... — mormolja csöndesen. S hirtelen folyamatosan, monoton hangon beszélni kezd: — Nézze kérem... Ön három évvel ezelőtt találkozott egy fiatal lánnyal, akiben akkor nyíltak ki ösztönei: szeretni valakit, gyengédnek lenni valakihez, segíteni valakin, — tudja hogy van ez: a nő mindig egy kicsit anyja is akar lenni a szerelmesének, kárpótlásul azért, hogy viszont teljes mértékben rá van szorulva a férfi erejére, gyámolítására, satöbbi... Az ön pillanata szerencsés volt: hogy szellemes legyen, talán épp azért, mert udvarlói között ön volt a legszerencsétlenebb...

Egy pillanatra megáll: egy elismerő mosolyt vár. De Cézár nem mosolyog.

— Nos, a lány sajnálta önt, segíteni, gyámolítani, vigasztalni akarta önt, egyszóval önben akarta feloldani saját énjének aktív részét, — s ön csinos, kellemes, megnyerő ember, amellettt romantikus hős, szabadságharcos, egykori pap: azaz tulajdon lelkének is szabadságharcosa, semmi akadályja nem volt, hogy éppen ön legyen az, akiben ez a feloldódás megtörténik. A mindennapi élet szavaival szólva: Mathilde beleszeretett önbe... Ön nem volt elég intelligens, hogy ezt olyan pontosan lássa, mint én láttam, vagy ha ez a feltevés sérti az ön hiúságát, mondjuk, hogy ön elfogadta ezt a szerelmet, annak ellenére, hogy tudta mibenlétét. Az ön viszontszerelme nem is állt soha erős lábon: ön általában nem az az ember, aki tartós, nagy érzésekre képes, aki végigcsinálja azt, amibe belekezdett...

Cézár türelmetlenül mozdítja meg kezét: mégis csak furcsa ez a kéretlen beleszólás legbelsőbb ügyeibe, s ez a súlyos ítéletmondás jelleme fölött! Ha az ítélet hízelgőbb volna, akkor se szerezne neki örömet, — de nem, ez egyenesen fölháborító!

— A házasság az ön részéről akadályokba ütközött, — vonul vissza Victor a száraz tényekhez. — S ön

eltűnt a láthatárról, miután azt hitte, hogy gondosan biztosította Mathilde kezét, jegyet váltván vele... Ön majdnem elmenekült: élvezte, hogy szeretik, de egyúttal terhére volt, hogy szeretik, mert a saját szerelmében kételkedett, s el kell ismerni: ön gavallér, aki nem akar senkinek adósa maradni... Mathilde itt maradt, szívében avval a felhasználatlan melegséggel, amelyet kiárasztani számára életszükséglet s természeti ösztön volt... Új emberek gyűltek köréje, s az ön emléke nem lehetett elég erős ahhoz, hogy az új emberek közül egyik-másik ne érdekelje a sógornőmet... Azok közt is voltak szerencsétlenek, száműzöttek, érdekes emberek s egy bizonyos úr, úgy látszik, érdekesebb volt önnél is...

— Ez aljasság! — kiált Cézár türelmét vesztvé, s szeretne ököllet nekimenni vendégének. — Ön a menyasszonyomat...

— Nyugalom, nyugalom... Abból indultunk ki, hogy Mathildenak szüksége volt rá, hogy valaki fölött anyáskodjon, — s ennek az ösztönének nem tudott ellenállni... Ám én résen voltam: megtudtam a bizonyos úrról egyet-mást, s mielőtt a viszony komolyabb formát ölthetett volna, aminek első áldozata ön kellett, hogy legyen, siettem közölni adataimat az apósommal. Ő aztán kitette annak az úrnak a szűrét... Meg kell azonban vallanom, nem az ön érdekében jártam így el... Mathildera nekem van szükségem.

Victor hangja egyszerre megváltozik. Gúnyoros háttározottsága megtörik: most róla van szó, az ő életéről, az ő vágyakozásairól, s ki tudna önmagával szemben is olyan kérlelhetetlen ítéletmondó lenni, mint másokkal?

— Én Mathilde nővérével a legboldogabb házaseletet éltem... Én megszoktam a családi élet melegét és egyszerre csak ittmaradtam, hideg magányosságban... Nem tudom mért mondom el ezt önnek... én a feleségem halála óta nem érintkeztem más... nem tudtam volna... nagyon szerettem!

Cézár egy suhanásnyi szánalommal bámul a mindig keménytartású, mindig hidegszavú, begombolkozott

emberre, aki szinte összecuklik ültében s kesztyűit landkattan ejti cilinderébe. De nem! Mi köze hozzá? Engedje elvenni magától az egyetlen lényt, akit igazán szeret? Vagy úgy volna, ahogy Victor mondja: ő nem szerette soha igazán Mathildeot s már Mathilde sem szereti őt? De nem: ki akarják játszani, meg akarják csalni, — ő ragaszkodik a menyasszonyához! S nem enged!

— Nekem szükségem van Mathildera... — ismétli Victor, megint egyenesre húzva magát, — én őt avval a szeretettel szeretem, amellyel valamikor a feleségemet... Nem áztatom magam avval, hogy Mathilde is szeret... De majd ha kissé józanabb lesz: s nem kalandorok boldogításán jár az esze, hanem azén, aki hozzá legközelebb áll s talán legboldogtalanabb...

Cézár összerázkódik arra a szóra, hogy kalandor. Ez volt az a szó, amelyet százszor is önmaga szemébe vágott már, amikor legaljasabbnak, legletíportabbnak érezte magát. S most ez a szó, egy idegen ajkáról, leüti, megrúgja, megszegényíti.

— Kérem uram, — mondja nagyon keményen, mert állkapcsát erősen meg kell feszíteni, hogy hangja ne remegjen, — én meghallgattam az ön elmélkedéseit, gorombaságait és lírai vallomásait... Ön azt akarja mondani, azaz elérni, hogy álljak odébb az útjából. No hát ebből semmi sem lesz. Nem igaz, hogy én nem szeretem Mathildeot. Nem igaz, hogy ő már nem szeret engem. Ő a menyasszonyom és szerelme szilárd, most írta éppen (az anyja — gondolja közben, de maga se hallgat gondolatára). Ragaszkodom hozzá, rövidesen mellette leszek Svájcban és ha csak fél öklöm van is, szétütök majd az ellenem áskálódók között. Megértette?

S hangja, míg ezt mondja, — anélkül, hogy szándékosan emelné, — egyre emelkedik, a végén már föl-pattanva kiabál és arca lángvörös. Aztán egyszerre hevesen köhögni kezd. Égő, szűrő fájdalmat érez végighasítani mellében, úgyhogy az asztallapba kell fogóznia, fölgörnyedve.

— Lássa, lássa, — mondja Victor csöndesen s maga is fölemelkedve, ahogy a roham véget ért. — Árt önnek a heveskedés . . .

Cézár csak egy megvető szájrándítással felel. Még liheg kissé s Victor gúnyos szeméből azt olvassa ki: te emberroncs, te nyomorék, mit akarsz? De most nem tud különbséget tenni a kimondott s a képzelt szavak között, — rekedten, lélekzetfogyott hangon ráfordul a vendégre:

— Menjen, menjen . . . végeztünk . . .

Victor szótlánul nyitja ki az ajtót, kilép rajta s nem csapja be: óvatosan húzza be maga után.

Cézár kínzottan megrándul: úgy érzi, hogy ostobán s alantasan viselkedett, holott határozott s fölényes akart lenni. Csüggedten veti magát székére s amint félkarjára ráhajtja homlokát, az asztal alatt sárga kesztyűt vesz észre. Fölveszi, kinyitja az ajtót s Victor után kiált. Az már jön is vissza az elveszett kesztyűért.

Cézár némán nyújtja oda a fél kesztyűt, s Victor némán veszi át, de a sárga bőrdarab egy pillanatra összekapcsolja kezüket: s mindkettőjüknek az az érzése, hogy akarva-nemakarva valamiképen mégis kezet fogtak.

*

Kestnerné nem jöhetett: azt írta, hogy a férje beteg s nem hagyhatja magára idegenben. Cézár bosszankodott, haragudott Kestnerre, amiért beteg, csaknem féltékeny volt rá. Maga is betegeskedett: folytonosan köhögési rohamok gyötörték, esténként nehezen aludt el, aztán súlyos, mély álomba esett és reggel izzadva, csuromvizesen ébredt. Mégsem hívott orvost, herbateával gyógyítgatta magát, ami semmit sem használt, s nem is bánta: gyöngyörúséget okozott számára teste romlását érezni, a hallal kötekedni.

Nem akart meghalni, nem is gondolt rá, hogy ez lehetséges: csak az a beteg vágy kísértette, hogy elmenjen a szakadék széléig, a veszélyt élvezte, hogy csupán egy

lépés, egy megcsuszamlás választja el attól, amitől mindenki fél s alapjában fél ő maga is... Még mindig remélte, hogy történik valami csoda, amely megváltoztatja elromlott életét; a törött órából is ki lehet csavarni az elpattant rúgót, a kicsorbult kereket, s másikat tenni helyébe, — s az óra újra jár. Majd megjön Kestnerné, aki leveleiben is egyre biztatja kitartásra, türelemre, megjön talán Mathilde... Csakugyan, mért is nem jön Mathilde? Hiszen tudja, hogy beteg és szegény, s ő nem utazhat most hozzá... Ha itt volna előtte: egy tekintetváltásból mindent megértenének... Hogy van-e közük még egymáshoz, vagy az idő szétfűrészelte szerelmüket, mint a türelmes rab cellája rácsát... Victornak van igaza bizonyosan: ő nem szerette elég erősen Mathildeot, s Mathilde csak addig szerette őt, amíg szüksége volt rá, hogy szeresse... Most itt vannak egymás közelében, két szomszéd országban, s mégis olyan messze egymástól, mintha két külön csillagon élnének... Hogy rohannának egymás felé, hogy húzná össze őket valami mágneses áram, ha ez volna az igazi, nagy szerelem! Victornak, sajnos, igaza van: ő nem képes tartós, nagy érzésekre, nem képes végigcsinálni azt, amibe belekezdett... Talán azért, mert túlságosan nagy lánggal csap föl, túlságosan sok levegőt enged lelke parazsához, hogy szikrázzon, lobogjon, — aztán kifárad, elég, mielőtt meleget tudna gerjeszteni...

És ezt az elernyedtséget most egész testében érezte: belső fáradtsága, mint valami ragály, megfertőzte testét is. Az orvos ugyan mást mondott, — mert végre az apró esti lázak annyira elgyengítették, hogy orvost kellett hívni, egy talpig feketébe öltözött, ereskezű, kopasz öregurat, kinek kopaszságát sárgás-ősz fürtök vették körül, — az orvos, miután órával kezében megfigyelte a beteg érverését, s tar koponyáját odahajította Cézár szívéhez, kijelentette, hogy a félkar elvesztése következtében előállott vérvesztés megrontotta a tüdőt s a vérkeringés megjavítására hidegvízrohamokat ajánlott. Cézár napjában kétszer elment egy vízgyógyintézetbe, meztelenül leült egy székre, mire a magasból hirtelen jeges víz zúdult a nya-

kába, úgy, hogy a szíve majd kiugrott a torkán s fuldokolva kényszerült menekülni a szörnyű zuhany alól. Utána, miközben száraz kendőkkel ledörzsölték, jól érezte magát, de a legközelebbi vízkezelés már előre olyan ideges félelemmel töltötte el, hogy abbahagyta az egészszet és más orvoshoz fordult. Az új orvos, szétkefélt bajuszú, kövér kis emberke, harsány nevetéssel fogadta a beteg panaszait, azt mondta, nincs semmi baj, s elcsöndesedő heherészéssel megírta receptjét, ugyanazt a herbateát, amit Cézár már Juli néni patikájából ismert s maga is használt. Cézár nem vette meg a szárogatott martilaput, hanem egy harmadik orvoshoz ment. Ez szemüveges fiatalember volt, nagyon alaposan vizsgálódott, rajzolt, számolt, csontos mutatóujjával bökdöste íróasztala posztóját, s végül is magnetiko-elektromos kezelésre utasította paciensét. Kínos kúra volt s épp olyan keveset használt, mint a többi.

De Cézár tavasszal úgy érezte, jobban van s valami titkos sejtelmével annak, hogy ez csak átmeneti állapot, a test és lélek utolsó felágaskodása az összeomlás előtt, szerette volna még egyszer fölhabzsolni Páris örömeit, újraélni azt, amire párisi tartózkodása első hónapjaiból emlékezett. Az orvosokról és orvosságokról lemondott, mert a hazulról most már rendszeresen érkező, de sovány zsebpénzből nem tellett gyógykezelésre is, szórakozásra is. Amikor pedig a nagy ipari kiállítás közeledtével szobája bérét fölemelték, táplálkozását kellett szűkebbre szorítania, hogy kifussa valahogy a pénzecskéjéből.

Az esti séták a boulevardokon, a Champs Elysées-n tehát újra kezdődtek, s nem egyszer valami mulatóhely lankadt hajnali derengésében végződtek. Cézár szerette a mulatók fanyar reggeli hangulatát, s képes volt megvárni, amíg az utolsó vendég is elment, hogy lássa, mint oltják le sorra a hajnali didergős világosságban elhalványodó gázlámpákat s mint leselkednek a takarítóasszonyok vödörrel és seprűvel, hogy birtokukba vegyék a lumpok birodalmát. A régi cimborák helyett újak után kellett néznie: Bangya, Csernátony messzire vetődtek, — valami sötét históriába keveredtek s kitiltották őket

Párisból, — Szarvady megnősült s szolid, jóhírnevű családapa lett. Cézár talált egykönnyen új pajtásokat: a hontalanok jöttek-mentek egyik városból a másikba, egyik országból a másikba, s nem ismerték, mi az a távolság, hiszen igazi otthonuk, hazájuk elérhetetlen meszesességben volt tőlük. Legtöbbjük éppoly szegény volt, mint Cézár: egy-egy óvatos dáridó után hetekig koplaltak, de kellett nekik a fény, a jó élet látszata, mert az örök árnyékban, szűkösködésben elpusztultak volna.

Ezek a „séták“ persze nem használták Cézár egészségének. Sápadt arcbőre mögött szinte látni lehetett csontjait, szeme megnőtt s beteg fényben ragyogott, hajába, melyet most kurtára vágva viselt, halántéka mellett néhány ősz szál lopózott. Olyan volt, mint a fiatal fa, amelynek törzse szemre sudar és erős, de sárgán zörgő levelei, — tavasszal, mikor társai mind zöldülnek, — elárulják halálos betegségét. Cézár a halálos betegek melankólikus gögjével mászkált a városban, beült eldugott kis kávéházakba, ahol kegyetlenül rossz kávéét kapott, végigténfergett ismeretlen utcákon, melyekben unalmas, piszkos házak sorakoztak, — s csak azért, hogy leverten gondolhassa: utoljára voltam itt. Néha sétái közben nagy kerülőket kellett tennie, mert egyes utcák el voltak zárva a forgalom elől: mindenütt romboltak és építettek. Egész utcasorokban csapkodott a csákány, dörögtek a társzekekre dobált ócska téglák, füstölgött a rombolás pora — s egész házsorok épültek az újonnan vágott egyenes útvonalokon, a roppant állványvázak, sárga homokbuckák és gőzölgő meszesgödrök között. Ó városrészek voltak eltűnőben s újak emelkedőben: s Cézár az eltűnő, roskatag házakkal érzett rokonságot, — az újak élete már idegen volt számára. Gúnynal és gyűlölettel nézett a még vakolatlan falakra, mint rosszkedvű öregemberek a vadóc fiatalságra. Haragudott azokra az ismeretlenekre, akik az új szobákban fognak élni és szenvedni, pénzt számolni és szeretkezni, születni és meghalni. Haragudott az életre, amely akkor is vad s állati erővel tenyészik tovább, amikor ő már öntudatlan por lesz.

Egy este a Montmartre-on valaki megszólította:

— Akar? — kérdezte egy sovány, magas, kék bársonytáskát lóbáló lány, foglalkozása egyszerű nyelven.

Cézárt valami megütötte a lány hangjában s festék-marta arcába nézett. A fáradt vonások között nagy, festett száját, fehérre rizsporozott pisze orrot, lázasan lobogó, sötét és szomorú szemgolyókat látott. A koránvénhedt arcot azonnal megismerte:

— Brimbelette... — dadogta, s közelebb lépett a nőhöz.

Az megfogta kabátja gombját s bizonytalan mosolylyal kérdezte:

— Voltál már nálam? Nem emlékszem rád...

Cézár nem tudott felelni.

— Nem ismer meg... Annyira megváltoztam? — gondolta lesujtottan s egy pillanatra olyan élesen látta önmagát, mintha tükörbe nézett volna. — Mivé lettem?... Mélyebbre csúsztam, mint ez a...

A lány megfogta üres kabátujját.

— Hát a karodat hol hagytad?... A török háborúban?

S húzni kezdte a férfit fityegő kabátujjánál fogva maga után. Cézár szótlánul, gondolattalanul ment, amerre Brimbelette vezette.

*

— Egy hölgy van itt... — jelenti a borzas házi-szolga, bedugva fejét Cézár ajtaján. — Bejöhet?

Cézár riadtan néz körül a szobában: a rongyos tapétákra, a karosszék kihasadt ülésére, rendetlenül heverő ruháira, a kétes fehérségű ágyneműre.

— A ruhákat hamar be a szekrénybe, — mondja suttogva, s hátradőlve az ágyban, nyakáig húzza a takarót. — Engedje be.

— Én vagyok... — szól Kestnerné, széles szoknyáit benyomva az ajtónyíláson s még lihegve a hat emelet megmászásától. — Jó napot, Cézár...

— Madame! Hát ön Párisban van? Mért nem üzent értem?

— Üzentem, de a patron azt üzente vissza, hogy beteg és fekszik... Eljöttem magam. Csak nem haragszik érte?...

— Angyal, — mondja Cézár könnyes szemmel s áhitattal megcsókolja a feléje nyujtott kezét. — Üljön le: kissé szegényesek a bútorok, amint látja... Ha tudtam volna, hogy itt van, fölkelek...

— Mi jut eszébe! Meghült, úgy-e? Ez a nyirkos tavasz! Biztosan nem vigyázott magára... És nincs senki, aki vigyázzon magára... Nézze, már megint esik!

Az ablakpárkányt apró cseppek kopogtatják meg és sírósan végigcsordulnak az üvegen. Kestnerné előveszi zsebkendőjét: az ágynemű és a kis éjjeli asztalkán álló orvosságok nehéz szaga kényszeríti, hogy kifújja az orrát, — s titokban szemét is meg kell törölnie.

— Olyan rég készülök Párisba! De az üzleti ügyeket most Victor intézi s az uram mellett kellett lenni valakinek... Mathilde is velem akart jönni, — csak azért nem jött, hogy az apja mellett lehessen...

— Mathilde! — gondolja Cézár keserűen. — Ha igazán akarna látni, már rég itt volna.

Kutatva néz az asszony arcába: nem változott semmit, mióta nem látta, a régi erélyes, okos arc, öregszik persze, s kissé megint festve van...

— Megismer? — kérdi hirtelen és félkezevel kapaszkodva az ágy szélébe, kínosan fölül. Nyitott hálóingéből kimered ínas, sovány nyaka. — Megváltoztam úgye? Nem vagyok a régi...

— Mit beszél? Kicsit sovány, kicsit sápadt... A régi egészen!

— És Mathilde? — kérdi Cézár, visszadőlve a vánkosra. — A régi ő is?

— Mathilde sokszor üdvözli.

— Üdvözöl? Köszönöm...

— Bízson benne: az ő szerelme változatlan... Nem mondom, ő fiatal és...

— No? No?

— És szüksége van társaságra, emberekre, barátokra... De ez csak a felület, a mindennap... A mélyben, a lelke ünnepi csendjében maga van...

— Én...

Cézár szeme fáradtan csukódik le s karját kiveszi a takaró alól, mert az emlékezés szebb napokra meleg hullámzással fut végig testén. Kestnerné közelebb húzza székét az ágyhoz s figyelmesen nézve a csukottszemű arcba, kezével megérinti a beteg ernyedten elnyúló, csontos ujjait.

— De maga mégsem a régi, Cézár... Nem szereti már Mathildeot?

— Mit tudom én, hogy szeretem-e, vagy nem szeretem? — gondolja Cézár gyötrődve, behúnyt szeme mögött, — szerettem-e valaha? S őt szerettem-e? A lelke ünnepi csendjében... Ezt nem lehet másról mondani... Ez az asszony magáról beszél... És én mért nem merek magamról beszélni? Úristen!

— Mért nem felel? — hallja Kestnerné csendes hangját: s ebben a hangban mély szomorúság van s a szomorúság mögött egy lehelletnyi eleve csüggedt boldogság.

— Mathilde egy ép férfi menyasszonya lett, nem pedig egy nyomoréké... — mondja végre alig hallhatón.

— Mathilde sokkal büszkébb, semhogy akkor hagyná cserben magát, mikor szerencsétlenség érte...

— Igen, igen, büszke... De ez nem a szerelem... Mathilde sohasem szeretett engem, csak sajnált...

— Mért mondja ezt? Nincs igaza, — veti ellen Kestnerné most már élénken, mintha megriadt volna attól, hogy hangjának egy árnyalata ellentmond szavainak. — Nem, ne beszéljen így! Igazságtalan... S egyáltalában ne beszéljen: lássa, hogy köhög...

— De! Én most el akarok mindent mondani! Mathildenak szüksége volt rá, hogy szeressen valakit, hogy segítsen valakin: a nő mindig egy kicsit anyja is akar lenni annak, akit... a szerelmesének... És én éppen akkor akadtam az útjába: vigasztalni akart, gyámolítani akart, bennem akarta feloldani saját énjének aktivitását, — hiszen, tudom, romantikus hős voltam, szabadsághős, pap, emigráns, és szerencsétlen, szerencsétlen!

— Az Istenért, hallgasson! Badarságokat beszél és árt magának a...

— Nem, hagyjon! És aztán én... én talán nem is szerettem őt eléggé... Élveztem egy tiszta, szép és fiatal lény szerelmét, de egyúttal terhemre volt ez a szerelem, mert kételkedtem a saját szerelmemben... Elmenekültem: igen, ezért menekültem el és mert éreztem, hogy talán nem őt szerettem... Ő itt maradt: továbbra is szüksége volt rá, hogy szeressen, új emberek gyűltek köré, új szerencsétlenek, száműzöttek, romantikus hősök... És mit tudom én: Victor is szerencsétlen, talán a legszerencsétlenebb mindnyájunk között...

— Ostobaság!

— Így van. Én tudom: Mathilde már nem szeret és én... Én félkarú nyomorék vagyok, pusztuló, beteg ember s nem akarom elrontani az ő életét is... Mondja meg neki, hogy szabad! Én visszaadom a szabadságát...

— Maga csakugyan beteg... nem tudja mit beszél, — vág a szavába Kestnerné sietős, izgatott szavakkal s attól fél, hogy maga is elveszíti önuralmát. Gondolatok futkosnak fejében, amelyekben nem ismer saját gondolataira, — égő hajó az agya, s a tűzvészben riadt patkányok sivítanak, amelyek följöttek a fenék sötétségéből. Mért alázkodik meg, mért nem engedi Cézárt útjára menni? Mathildeért? De ő csakugyan könnyen tudna vigasztalódni... Vagy magáért? De hát mi köze neki... és ha Cézár Mathilde férje lenne, mi köze lehetne neki... Nem, örültség, ebbe meg lehet bolondulni... És ez az

ember szemmeláthatón pusztulásra van szánva: ostobaság kényszeríteni ezt a házasságot, ... Hogy köhög, hogy fuldokol! Ijesztő!

— Adjak orvosságot? — kérdi remegő hangon s a keze is remeg, amint orvosságot önt a kanálba s bekényszeríti a hörgő ember száján. — Szegény fiam ... Kinyitom küssé az ablakot, az eső elállt, a levegő jót tesz magának ...

S fürgén föláll az ágy mellől, tesz-vesz a szobában, kinyitja az ablakot s beteszi a szekrény ajtaját, amely közben nyikorogva kinyílt s föltárta rendetlen bel-sejét.

— Milyen ostoba vagyok! — kiált egyszerre elevenen. — Nem is mondtam, hogy az édesanyja írt nekem... Már nem ellenzi a házasságot, pénzt is küldött, hogy juttassam magához ... Itt van a táskámban ... Majd elmegy szépen valahová délre és meggyógyul ... Nem szabad kétségbeesni, még boldog lehet ... maga még boldog lehet ...

*

Az ablakok nyitva vannak Schmidegg Kálmán szobájában, de a májusi levegő nem tudja egészen kiűzni a betegszobák enyhe patika- és szennyesláda-szagát és a délutáni napfény sem tudja teljesen bevilágítani a nagy bútorokkal tömött sarkokat. A baldahinos ágy függőnyeit egészen szétvonták s a vánkoston tisztán látni a nagybeteg fejét: nagy, vékony orr emelkedik ki a halottfehér arcból, amelynek színétől ijesztően üt el a fekete bajusz és szakáll. A beteg lehúnyt szemmel fekszik; szemhéja vékony és áttetsző, majdnem látszanak alatta a sötét szemgolyók. Két keze a sárga paplanon pihen: a hátyavékony bőr alól kéken, zsinórszerűen duzzadnak elő az erek.

— Egy kicsit elaludt ... — mondja a fehérkötényes

ápolónő suttogva s leül az ágy mellett álló székre, aztán félrehajtott fővel, sebesen kötni kezd.

A szoba túlsó felében ülő urak is suttogóra fogják szavukat; Cézár fölkel a helyéből, szórakozott pillantást vet a beteg felé, gondolat nélkül bólogat s megint leül. Most ő a soros a beteglátogatásban: mindennap itt strázsál Kálmán ágya mellett, — amíg maga sínylődött ágyhoz kötve, Kálmán kapaszkodott föl hozzá nagy kinnal egyszer-másszor. Versenyt futottak a halál felé, de Cézár ebben is lemaradt: lassacskán magához tért, köhögése gyérbb lett, fölkel, s hogy pénzhez jutván jobb koszon élt, egy kevéskét még hízott is.

— Ausztria előbb-utóbb mégis csak színt kell, hogy valljon, — szól rekedt suttogással Teleki László, aki külvárosi lakásából bejött megnézni Kálmánt s a betegágy mellett találván a kis Szemere Bertalant, meg Cézárt, csakhamar félreült politizálni, gyöngédség ürügye alatt. (Pihenj fiam, próbálj aludni, mi békében hagyunk, — mondta Kálmánnak az elébb.) — Oroszország kényszeríteni fogja Ausztriát, hogy hálálja meg, amiért segített minket legázolni... S abban a percben, amikor Ausztria az oroszok mellé áll...

— Ördögöt áll... — nevetgél Szemere s apró kezével megvakarja állát a nagy szakáll szálai közt. — Dembinszky mondott egy jó adomát a Habsburgok hálájáról... Amikor a magyar forradalom leverése után Ferenc József Varsóban találkozott Miklós cárral, rámutatott Sobieski János szobrára, aki kiüzte a törököt Ausztriából, mondván: íme, Ausztriának első megmentője és Miklósra: íme, a második...

— Ismerem, ismerem, — legyint Teleki csontos ujjával s unva keresztbeveti lábát.

— De te talán nem... — iparkodik Szemere az adomával, Cézárhoz fordulva. — Szóval, mikor most Miklós Ferenc Józsefet hiába kapacitálta, hogy a keleti ügyben mellé álljon, hazatérőben megint elment a varsói Sobieski-szobor előtt... Odafordult a kíséreihez, a szoborra mutat-

ván: íme, itt áll az egyik számár, aztán magára mutatott: és itt a második . . .

— Jó! — nevet fojtottan Cézár, aggodalmasan pillantva a beteg felé, hogy föl ne ébressze. — . . . Mit csinál az öreg?

— Melyik? Dembinszky? Gyakran jár hozzánk. Szidja a vén Czartoryski herceget, aki kitérta a keleti expedicióból . . . Még verekedni szeretett volna az oroszsal.

— Ha a törököknek is csak annyit tudna használni, mint nekünk . . . — biggyeszti ajkát Cézár, fanyar emlékezéssel már-már homályosodó élményekre.

— Mit? — fortyan föl Teleki bosszúsan, mert Dembinszkyt annak idején ő ajánlotta a magyar kormány figyelmébe. — Kitűnő katona az öreg! Hiszen ha nálunk nem esküdtek volna össze ellene . . . Akkor Görgey volt a nagy fiú . . . Görgey, az áruló!

Cézárt még mindig sérti lelke mélyén a Görgeyre vetett sár, de nem, Görgeyt mégse lehet védeni, kivált Teleki ellen. Pedig Teleki se mondja ki ítéletét egész meggyőződéssel, s a multtól, amelyen már úgysem lehet változtatni, igyekszik a jövő felé fordulni, Magyarország ködös jövője felé.

— Czartoryski: az igen, az nagy koponya . . . Ha nekünk ilyen vezérünk lett volna! Az ő nyolcvan esztendejével messzebb látott, mint mi fiatalok . . . Ő már a forradalom alatt, amikor mi egymás torkát haraptuk a szlávokkal, tudta, hogy ki kell békülnünk a szomszédainkkal, s közös erővel építeni föl egy új államszövetséget, amely a szétbomló Auszria örökébe lép . . . Nekünk már megállapodásunk is volt a csehekkel: mi támogattuk volna őket a bécsi kormánnyal szemben, ők meg vállalták volna a mi nemzetiségeinkkel való kiegyezés közvetítését. Persze a teljes nemzeti egyenjogúság alapján: a nemzetiségeknek épp oly joguk van önálló nemzeti életre a történelmi Magyarország területén, akárcsak nekünk a birodalomban . . . Én még a hovátartozás kérdését is népszavazásra bocsátanám.

— És ha, mondjuk, Erdély Romániához akarna tartozni? — kérdi Cézár meghökkenve.

— Akkor úgy lenne. Ha akarna, Magyarországhoz tartozna, ha akarna, független volna. A szövetségben az országhatárok csak közigazgatási válaszfalakat jelentenek: annyit, mint azelőtt két megye határa. Én a történelmi határokat nem tartom örökéletre hivatottaknak: de Kossuth nem enged a történelmi egység gondolatából. Ő megadná a nemzetiségi önkormányzatot, az autonómiát, de csak a régi államon belül. Avult gondolkodás: így sohasem lesz a gondolatból semmi.

Szemere fanyar mosollyal bólogat:

— Kossuth nem ért az európai politikához. Ma is úgy nézi a dolgokat, mintha Magyarország volna a világ köldöke.

— Dehát, — mondja Cézár elhülve, — ha ti engeditek leharapdálni Magyarország darabjait, akkor lassan elfogy egészen az ország a nagy lepényevésben...

— Adja Isten, hogy el ne fogyjon, — feleli Teleki komoran. — A határokon új népek, új államok vannak keletkezőben, s ezek mind addig akarnak terjeszkedni, amíg testvérekre akadnak... Minekünk engedményeket kell tennünk bizonyos mértékig: s úgy kötni szövetséget. Különben az új, fiatal népek étvágya túlságosra nő s nemcsak a fajrokonokat kapják be, hanem minket is...

Cézár izgatottan áll föl az asztal mellől: hogyan, hát a legokosabb, legigazabb magyarok is azt vallják, hogy meg kell semmisülni? S hogy a régi Magyarország nincs többé? Vagy egy olyan új életet látnak derengeni a szét-hullás nyomán, amelyet ő még nem tud látni, s ha látna is, nem tudna megérteni?

— Hát ugyanazt akarjuk csinálni önként, amit az osztrákok tettek velünk? — kérdi végül hangosan, elfeledkezve az alvóról. — Szétdarabolni az országot? Akkor mindjárt az osztrákkal köthetnénk szövetséget!

Az ápolónő riadtan integet a sarokba, hogy csendesebben: a beteg megmozdult s kinyitotta szemét.

— Hát... az is egy lehetőség... — mormolja Szemere s szórakozottan fordítja fejét a beteg ágya felé.

Cézár egészen az ágyhoz lép, figyelmetlen érdeklődéssel, csak mikor Kálmán félig megnyílt, nehéz pillantású szemébe néz, üt valami szorító sejtelem a szívére.

— Hogy vagy? — kérdi egészen közelhajolva a halálosan sápadt archoz s látja, hogy a sovány nyakon izzadáscseppek ütnek ki. S nyugtalanul kérdi az ápolónőt: — Mikor jön az orvos?

— Már itt kellene, hogy legyen... — feleli a kicsi, pirosarcú nő maga is nyugtalanul s valami orvosságot tölt, hogy beadja a betegnek.

De az nem veszi be, kínosan fölsóhajt, s akadozva kapkod lélekzet után, miközben felsőtestét szinte föl emeli az ágyról a hánytorgó erőlködés.

Teleki és Szemere is közelebb lépnek, feszélyezett tehetetlenséggel, mint férfiak szokása betegágy mellett. Szemere borúsán csóválja fejét, némi színészi fájdalommal, amely azért nem kevésbé őszinte.

— Az én szegény kislánykám is így küszködött halála előtt... — suttogja csöndesen. — Fogacskáit csikorogatta, nyögött, fejét rángatta... Ismerem már ezt a szomorú órát...

— Szegény Kálmán, — mondja Teleki is, — eggyel megint kevesebben leszünk...

Cézár tehetetlenül ül az ágy lábához; most már nem érdekli őt az az új élet se, amelyet a politikusok látnak a halott Magyarország fölött derengeni, — csak ennek az elmúló életnek a látványa facsarja össze szívéét. Talán egy nap, talán egy óra, talán csak egy perc még, — és egy élet, mely az övé mellett futott, örökre elsiklik mellőle: a jövőben csak emlék, csak hiány lesz, valami, ami nincs, s amit egyetlen pillanatra sem lehet többé valóságossá tenni. Megszűnik egy élet, melynek titkait végig nem ismerte meg, — ha voltak titkai, — csak darabos jóságát és szégyenlős melegét érezte. Kálmán meghal, — s Cézár fájdalomában szinte kívánja, hogy már bekövetke-

zett légyen a halál titokzatos pillanata, — s ő tovább él: de az élete szegényebb és hidegebb lesz, akkor is, ha Kálmánt már elfelejtette s már nem tudja, mi az a hidegség, mely egyszer-egyszer, nehéz percekben megcsapja.

— Ausztriával szövetséget kötni... azt is lehet, — mondja szórakozottan Teleki s minthogy Kálmán szeme ismét lecsukódik, elfordul és visszaül a kis asztalkához a sarokban. — Ha a dunai konföderációt megvalósítani nem sikerül. Csak a Habsburgok uralma alatt ne... Őket mindig családi és hatalmi érdekek fogják irányítani; soha nem lesz egyetlen közös érzésük egyetlen népükkel sem... A Habsburgok mindig ígérni fognak és sohasem fogják megtartani az ígéretüket: aki bennük bízik, az előbb-utóbb a Sobieski-szobor előtt tesz vallomást róla, hogy szamar volt...

— De van még egy harmadik lehetőség is, — fordul vissza Szemere is apró léptekkel a haldokló ágyától. Valami kényszeríti, hogy folytassa ezt az időszerűtlen politizálást és valami húzná vissza Kálmánhoz, akinek arcán halálhoz szokott szeme meglátta azt a vonást, amely az utolsó ünnepélyes percek közeledését jelenti. — Itt van Oroszország... Én úgy sejtem, a szerencse ebben a században a szlávságnak fog kedvezni, az igazság kívánja, hogy az a népfaj, amely eddig utolsó volt, jusson az első sorába... A nemzetek sorsában is van valami fátum: eljön minden nemzetnek az ideje, amikor emelkednie kell mindennek ellenére és amikor alásüllyed fenntarthatatlanul... Most Oroszországon, a szlávságon a sor: az ő csilloguk emelkedőben van, Nyugaté süllyedőben, — s a magyarságnak érdeke lehet, hogy a feljövő csillag után induljon...

Cézár csak félfüllel figyel Szemerére, s a töredékszavak, amelyek eljutnak hallásáig, idegenül torpannak meg az értelem küszöbe előtt. Lehetőségek: egy népnek mindig számtalan lehetősége van arra, hogy tovább éljen s életösztone majd megmutatja, melyiket válassza. De itt előtte egy ember fekszik, legkedvesebb barátja, az egyetlen, aki igazán közelállt szívéhez, közelebb, mint abból a

népből bárki: s ennek az életnek pusztulnia kell, menthetetlenül. Most megint kinyitja szemét, szája sóhajtásra nyílik, — de tekintetének nincs fénye, s Cézár hiába mélyeszi, riadtan előrehajolva, a maga tekintetét a nehéz pillák alá, Kálmán nem néz vissza és sóhajtó szája tehetetlenül esik le, előmutatva megsárgult fogait.

Szemere még beszél, s Teleki keresztbetett lábbal, félkezével átfogva bokáját, szórakozottan hallgatja, mikor Cézárból kitör a csukló zokogás, s az ápolónő Kálmán hidegülő kezét fogva, elfojtódott, magas hangon leheli a sarokba:

— Meghalt . . .

S szipákolva, de megszokott buzgalommal lép a szekrényhez, hogy kendőt keressen, amellyel fölköti a halott állát.

X. FEJEZET.

Idestova két esztendeje, hogy Kálmánt eltemették. Koporsója kemény tölgyfából készült, annak keveset árt-hattak a föld lassan szivárgó nedvei s láthatatlanul őrlő férgői. De benn a koporsóban oszlik-bomlik az egykori erős, fiatal test, üres bordái közt sötétség gubbaszt, mint szendergő, fekete állat.

Cézár kívánczozott is barátja után és borzadt is attól, hogy ő is azzá a nyugtalanító s félelmetes valamivé legyen, ami most Kálmán: láthatatlan lényvé, akinek neve köre van vésvé a meudoni temetőben, akinek külsejéről és belső vonásairól beszélnek barátai, akinek maga is ezer mozdulatára, szavára, sőt ki nem mondott gondolatára emlékszik, s aki még sincs sehol és semmi sem bizonyítja, hogy valaha is élt s ha élt, azonos volt önmaga emlékével.

A borzalom a haláltól erősebb volt a félkarú nyomorékban, mint a vágy a halál után: s mikor az őszi nyirkos köd ismét ráfeküdt gyenge tüdejére s egy nap, fájó s erőlködő köhögés után, riadtan vette észre, hogy zsebkendőjén kis piros folt maradt, engedett Kestnerné

sürgetésének, aki megint megjelent Párisban és megint pénzt hozott szüleitől s az orvosok tanácsának, akik szét-tárt tenyérrel beszéltek egészségi állapotáról s Hyères-be küldték, a Földközi-tenger partjára.

Hyères azok közé a napsütötte côte d'azuri gyógyhelyek közé tartozik, ahol a természet csúfondáros pompája, a sudár pálmák elegáns hajladozása, a tamarindusok nehéz ágainak görcsös, gazdag zürzavara, a feketészöld fenyvesek csaknem csorduló illata szinte megszegyeníti a gyengélkedőket, akik sápadtan, köhécselve, botra támaszkodva vonszolják magukat az élettől duzzadó fák sűrű lombjai alatt. Az ilyen klimatikus üdülőhelyeken kétféle beteg van. Az egyik örökkön mászkál, issza magába a természet szépségét, elnézi a hegyek finom vonalát, amelyeknek oldalába a község fölkapaszkodik, s a tengert, amely kéken hullámszik el a végtelenségbe: búcsúzkodik a világtól, amelynek gazdagsága és örökkévalósága nem engedi elfelejteni a maga életének kurta és üres voltát. A másik a sétatereken, a faszorokban telepedik meg s padját reggeltől estig őrzi, csak az étkezések idején hagyva el: főfoglalkozása, hogy a többi beteget vizsgálja, vajjon gyöngébbek, betegebbek-e nála? Az ilyeneknek nem az ózondús levegő, a téli hónapok egyenletesen langyos hőmérséklete használ, hanem az a tudat, hogy erősebbek másoknál s még messze vannak a haláltól, — hiszen előbb ezen vagy azon a köhögő roncsos, halálraítélt nagybetegen a sor!

Cézár, hangulata szerint, hol az egyik, hol a másik csoporthoz tartozott. Mikor unta a komédiát: a reménytelen vegetálást, a kilátástalan küzdelmet az életért, amely feléje már úgysem fordítja soha egész arcát, az orvos tilalma ellenére is elcsatangolt a tengerparton, — botjával csigákat túrt a homokban, s elnézett a párás víz-pusztaság fölött Afrika felé, melynek valamikor legdélibb fokát kerülte meg vele a hajó. Ha a messzeségben vitorlást látott, még most is megcsapta nagy útjának emléke s szétvetett lábbal ment néhány lépést előre, mint a tengerészek az ingó fedélzeten. S kereste a magasban az ezüstös sirályo-

kat, amelyek rikácsolva kísérték a hasas vitorlákat s a recsegő-ropogó árbocrudakat, s kísérték őt magát végzete felé... Máskor azonban összeharapta fogát köhögés közben, hogy arca egészen fölfuvódott s fuldokló vörösre vált, s nyilaló mellét ököllel verte meg indulatosan: nem akart beteg lenni, nem akart meghalni, tudta, hogy fiatal, hogy teste szívós és erős, s hogy a visszafojtott vágyak titkos lobogással égnek véreben, — leült mordan a pálmák-szegte fasorba, hetykén keresztbevetette lábát, fölszegte fejét s gúnyosan, idegenül nézte az előtte elcsászkláló beteget, mint egy középkori fametszet halottasmenetét.

Az egyszerű szállóban, ahol lakott, vékonyak voltak a falak s áthallotta a szomszéd szobát bérlő angol lány esti köhécselését: valami furcsa élvezettel hallgatta az egyre gyengülő hangokat s a maga rohamait beléfojtotta a párnába, hogy mutassa diadalmas életerejét. A falon átszűrődő hangok hozzákapcsolták a lányt, s az nyilván tudta, hogy áruló köhögése áthallatszik a félkezű szobájába: piros arccal fogadta Cézár fölényes kalapemelését s lázas szemében áhitatos rajongás csillogott az egyetlen férfi iránt, akihez — félszeg viszony! — valami köze volt. Egy este Cézár nem hallotta a megszokott neszezést odaátról, — helyette vékony siránkozás hatolt falhoz szorított fülébe. A lány anyja sírt csöndesen, fáradtan s az ajtó előtt egyszerre nehéz léptek vonultak el, majd a lány szobájában dobogtak tovább. Valami nehéz ládafélét eresztettek le a földre s az anya egyszerre jajongva fölsírt: lányát óvatosan megfogták az idegen emberek s beletették a koporsóba.

*

A louis d'orok zengve röpködnek a hosszú zöld rulettasztal fölött, mint arany darazsak a réten. Ám a napvilágot körégős petróleumlámpák sápadtabb fénye pótolja, megcsillanva a pénzhalmocskákon s a futkosó golyót követő szemekben, s a virágillatot parfümök mesterséges, hervadt illata és könnyű verejtékszag helyettesíti.

— Faites vos jeux! — kiált a kövér játékmester eunuch-hangján s vaskos ujjait szertartásos mozdulattal nyújtja ki, hogy megpörgesse a kereket.

Cézár áthajol az előtte ülő Wildenburg herceg vállán s aranyát ráhelyezi a harminchármas számra. Éveinek száma: már tizenöt aranyat vesztett rajta, de annál nagyobb a lehetőség, hogy végül is megnyeri a harminchatszorosát. A kerék hangtalanul forog a középén, csak a játszókat gúnyos ugra-bugrálásával izgató s bolondító golyó zörög futtában. Az asztal körül ülő nők kipirulva s megszépülve próbálják szemükkel irányítani a golyócskát a maguk szerencseszáma felé, a férfiak merevre álcázott fehér arca mögött is feszül az izgalom. Egy idős hölgy, rövidlátó, pillátlan szeme elé kapkodva lorgnonját, izgatottan kérdi a mellette ülőktől:

— Megállt már? Áll már? Hányas szám?

De a kerék pergése még csak most lassúdik, a golyó szemtelenül ugrál erre-arra s aztán egy utolsó csaliutat téve, halk nessel megáll a harminchármas szám vályujában.

A croupier mosolyogva hajlong Cézár felé, s gerebenjével szaporán tolja elébe az aranyakat; a herceg magas gallérjában izgatottan fordítja meg fejét s kezével Cézár kezét keresi, hogy gratuláljon neki: de azon az oldalon csak egy üres kabátujj lóg, sietve kell jobbfelé átfordúnia, hogy a szerencsés kezet megragadhassa.

— Gratulálok, — mondja a herceg, fehérszőke, rózsásarcú fiatalember, akinek szeme kimerülten csillog az örökös figyeltől és lámpafénytől, (mert a játékhoz ő érkezik minden délután legkorábban és az asztal mellől ő kel föl minden este utolsónak) s keze alig észrevehetőn reszket, míg zsetonjait az asztalon elhelyezi. — Honnan vette ezt a szerencseszámot?

— Ennyi esztendő vagyok, — mondja közönyösen Cézár, aki egy idő óta maga is törzsvendége a kaszinónak. Eleinte követte az orvos utasításait: korán feküdt, későn kelt, napfürdőzött, igyekezett sokat enni, s távol tartotta magát minden izgalomtól. De idegei nem bírták a rendet,

a lassan múltó napok egyforma ismétlődését, — s szabadulni akart azoktól a tépelődésektől, amelyek a nagy ráérésben elborították, mint hullát a férgek. Lassan-lassan kezdett a kaszinóhoz közelíteni, körüljárta a rózsával futtatott falú épületet, bement az olvasóba, kezébe vett egy-egy újságot s anélkül, hogy egy betűt is értett volna az átfutott hírekből, újból letette. A zeneszobában is leült néhány percre, ahol egy álmatag hölgy ábrándozott a zongoránál, — Cézár csak a nyakát látta, amely szeplős volt s erre kedveszegetten távozott. Végül egy nap benyitott a játékterembe: izgatottan fészkelődött a játékosok háta mögött s nem tudta megállani, maga is tett egy aranyat a pirosra. Kettőt kapott vissza. S azóta mindennapos. Hol nyer, hol veszít, s mivel semmiféle szisztémát nem követ, hanem vakon s vakmerőn élvezi a hazardjáték hazard voltát, többet nyer, mint amennyit veszít.

— Az évei számát játssza meg! Nem rossz, — nevetgél a herceg. — Én egykorú vagyok önnel, ha követtem volna a példáját, most egy csomó aranyat nyerek... De másodszor nem merem ugyanazt a számot megtenni... Várjon csak: megteszem a feleségem életkorát... Huszon... huszonöt...

— Ha megengedi, én is csatlakozom, — mosolyog Cézár s a nyereséget átsöpri a huszonötös számra.

— Rien va plus, — hangzik a játékmester éles szava s a kerék megpördül.

Feszült csönd, melyben ismét csak az elefántcsontgolyócska ugrándozó csörgését hallani.

— Huszonhét... — kiált a croupier s a gereblye kinyúl a herceg és Cézár aranyaiért.

A herceg füle kipirul, s zavartan, lopva néz hátra Cézárra, aki rendületlen közönnyel veszi tudomásul a sors fordulását.

— Szamár vagyok, — gondolja a herceg keservesen, — nem kellett volna két évet letagadnom Gabriella éveiből... Ostoba gavalléria!

S izgatottan föláll az asztal mellől, magára bosszusan elszalasztott szerencséje miatt, s karonfogja Cézárt.

— Jöjjön, bemutatom a feleségemnek... Itt van a szalonban... Nem ismeri, úgy-e?

— Csak látásból... — feleli Cézár kényelmetlenül, mert a hercegnét naponta látja egy ölestermetű orosz ezredes társaságában a promenádon s megvan róla a maga véleménye.

Az ezredes most is ott ül az asszony mellett s hideg, szürke szemmel nézi végig Cézárt, miközben a herceg lendületes szívességgel végzi a bemutatás szertartását. A hercegné is fürkészve néz a félkarú, sápadt fiatalemberre, aki nem mutat túlságos elragadtatást, hogy megismerkedhetett vele. Szeméből inkább idegenkedés csillog, — a szája kemény, a fogát belül nyilván összeszorítja: nem akar közeledni, nem akar hódolói seregébe állni.

— Nem is olyan szép, — gondolja Cézár furcsa érzéssel, amiben van egy csöpp abból az öntudatlan védekező gesztusból, amelyet minden férfi érez minden veszedelmessé válható nővel szemben, de már van egy csöpp fölzaklatottság is, — profilból szebbnek láttam... A pofacsontja nagyon erős, a szája sem kicsi...

S szeme lecsúszik a nő nagyon kivágott ruhájának dekoltázsába, ahonnan halványbarna árnyalású síma bőr ragyog ki, olyan tisztán és gyengéden, mint egy gyermek bőre, vagy egy nagy, síma gyümölcs héja, vagy egy tömöttejű sárgarózsának friss, gyűretlen szirma, — s Cézárnak az jut eszébe, hogy ha arcát ehhez a bőrhöz odaéretté, éreznie kellene saját bőrének durvaságát.

Mire tekintete ismét fölemelkedik a hercegné kissé tüdővészesen csillogó, sötétkék szeméhez, az már tudja, hogy a férfi ma elalvás előtt rá fog gondolni: s némi gúny csillan meg az elsötétedő szemekben, melyek egy villanásra mintha összekancsítottak volna.

— Aljas, — gondolja az asszony elégedetten, — nem is az arcomba, hanem egyenesen a testembe néz... Az ilyen nyomorék veszedelmes... Mohó, erőszakos: jó lesz óvatosnak lenni...

— Önről hallottam már, — mondja hangosan, mély

s egy kevésbé fátyolos hangon, — volt itt egy rajongója, szegényke . . .

— Kicsoda? — kérdi Cézár meglepetten.

— Egy kis angol lány . . . — feleli a hercegné kö-zömbös hangon, de közben megint fölvilan kancsal pil-lantása, ami a szürke szavakat kigyujtja, élénkre s csak-nem gonoszra.

— Gyanusít . . . azt hiszi, mindenki olyan szajha, mint ő, — gondolja Cézár ellenségesen. Szeretné megütni az asszonyt, mert akit szavaival meggyaláz (ha nem is mondott róla semmi rosszat), az már halott, ő pedig buján s illatosan virul gyönyörű bőrében, mely alatt remegnek az izmok s forrón kering a vér.

Az asszony észreveszi, hogy a férfi most gyűlöli, s alázatos, hunyászkodó pillantással másra tereli a szót:

— Kit ismer itt? Alfrédot persze . . . őt mindenki ismeri, mint a rossz pénzt . . . Alfréd, adjon egy szivart, — fordul férjéhez s egy pillanatnyi szünetet tart, amíg a falhoz dörzsölt gyufa lángja föllobban. — Csak én kezdem nem ismerni: itt ül a rulettasztalnál éjfél-ig, más-nap délig alszik, s már megint rohan a kaszinóba. Amit megtakarít irántam tanusított szenvedélyben, azt mind a játékra költi . . . Elhanyagol, s ami még utálatosabb, nem is féltékeny . . . Én kénytelen vagyok egész napo-mat a jóbarátaimmal tölteni s ő még csak nem is félté-keny . . . Nem utálatos?

A herceg végigvonva finom ujjait fehérszőke haján, csöndesen mosolyog. Túri a játszódó s csak titkon pa-naszos fejmosást: így érzi jól magát s felesége, ha pa-naszodik is, nyilván szintén így érzi jól magát.

Cézár is kénytelen mosolyogni s elképzeli a herceg házaseletét: az asszony vörös láng, — vörösbarna haja mesterségesen zilált fürtökben röpköd az eleven fej moz-gása közben, — s a férj fehér füst, amely csak leng a tűz felett. Ennek az asszonynak pedig átizzott fahasábok kellene, anyag, amely beléomolva emésztődik el, ame-lyet megehet, amelyet megsemmisíthet . . . Szemérmetlenül síklik végig tekintete a hallgatag ezredes testén, nagy

combjain, mint egy állaton, melynek erejét akarja mérlegelni: aztán magára gondol, s elkomorodik.

— De azt az öreg hölgyet csak ismeri, — hallja megint a hercegné szép alt-hangját, — azt a lorgnonosat, aki abban a narancsligetes villában lakik? Az is játszik folytonosan... azaz csak este tízig... Tíz órakor lejön a szalonba, itt várja egy csinos, fekete fiatalember, és sétálni indulnak a holdvilágnál...

— És holdfogyatkozáskor? — kérdi a férj cinikusan.

— Nos, mit gondol? — feleli az asszony s nagy karikákban fujja ki szivarja füstjét. Aztán tiszta, tagolt nevetéssel fölnevet s az ezredes is hallat néhány mély, brummogó hangot.

— Gonosz bestia, — gondolja Cézár, de már engedő ellenszenvvel: maga is élvezzi az emberszólás kését.

— Maga most azt hiszi, hogy én mindenkiről csak rosszat tudok mondani, — fordítja szemét az asszony Cézárra, aki gondolatán érve, elpirulva tiltakozik. — De szó sincs róla... Én csak föl vagyok háborodva a mai világ erkölcstelenségén... Semmi korlát, semmi szégyenérzés; a családi élet nem szentség többé... És mindez a legnagyobb nyíltsággal... Holott az erkölcstelenségnek csak úgy van létjogosultsága, ha titokban történik... Maholnap a legperverzebb gyönyörűség is elveszti minden varázsát, mert senki se háborodik föl miatta... Én ezért vagyok fölháborodva, csak ezért...

Megint nevet, különös, sötét kacajával, s a férfiak, mint a bűntársak, vele.

— Például magáról nem tudok semmi rosszat mondani, — mondja Cézárnak az asszony s belenéz egyenesen a szemébe, mintha átkutatná a férfi lelkét, hogy milyen bűnök, rossz hajlamok s beteg vágyak laknak benne.

— Nem ismer: ha ismerne, tudna mit szapulni rajtam... — feleli Cézár annyi őszinteséggel, amennyi mellett még zárva tarthatja lelkét a kutató szemek előtt.

— Majd rajta leszek, hogy megismerjem, — szól

a hercegné tompább hangon, mintha ezt külön Cézárnak mondta volna, s valami különös, szemérmetlenül szűzi, gyalázatosan ártatlan mosollyal rámosolyog. Az ezredes arca belerándul ebbe a mosolyba: mintha a hercegné rápazarolt mosolyainak változatos sorát most ismétlődni látná, de már nem az ő számára.

Cézár nem érzi boldognak magát: akarata ellen megy valamerre, amerre nem kellene mennie, — de nincs ereje visszafordulni. Mosolya elfoszlik s a hercegné, aki félig lebocsátott, hosszú pillái alól figyelmesen nézi, maga is elkomolyodik. Ez komoly perc: Cézár ma már veszített a hercegnén egy csomó aranyat, s ha új játékba kezd vele, arra még többet, talán az életét kell föltennie. Az asszony is tudja ezt, s élvezi egy most még idegen ember elhatározó pillanatának kínos feszültségét.

Szivarját belenyomja egy csészébe, aztán kinéz az ablakon s elszórakozott hangon mondja:

— Holdvilág van . . . Akarnak az urak sétálni egyet?

Cézár és az ezredes szolgálatkészen állnak fel. A herceg pedig gyorsan, szinte megkönnyebbülve, megigazítja kezelőit s szaporán hadarja:

— Menjenek csak, menjenek . . . Én még játszok egy keveset, ma még nem vesztettem eleget . . .

*

Cézár kezdett aggódni saját maga miatt: túlságosan sokat volt a hercegné társaságában s túlságosan sokat foglalkoztatta ez a nő.

Azon az első esti sétán gyűlölettel a szívében vált el tőle. Nem tudta megmagyarázni, mért hívta őt is sétára a hercegné. Folytonosan az ezredessel sugdolózott, hozzá alig szólt egy-két szót, csak éppen annyit, mint a gyermekhez, aki a mama légyottjain alkalmatlankodik, s néha egy-egy szóval el kell hessenteni. Cézár lelke mélyéig meg volt sértve, s már-már engedett a kísértésnek, hogy sarkonfordul s otthagyja a holdvilágot, az ezredest, s a hercegnét . . . Végül aztán csakugyan az ezre-

desnek jutott a szerencse, hogy hazakísérje az asszonyt; — az ágyáig, — gondolta Cézár elkeseredve.

— Mi ez? Ingerel? Ki akar hozni a sodromból? — tépelődött magában, miközben lefekvésre készülve, félkézzel ügyetlenül vetkőzött. — Bestia! Kelletti magát! Ravaszkodik! Vagy képzelődöm? S hogy nem törődött velem, az egyszerűen azt jelenti, hogy csakugyan nem törődik velem?

De az ágyban még mindig rágondolt. Fázósan összehúzta magát a paplan alatt. Az éjszaka hűvös volt s az ablakok félig nyitva álltak.

— Az ezredes most fekszik mellé... — gyötörte magát beteg képzelődéssel, — megcsókolja a mellét, az ingén keresztül... Keze végigcsúszik a combján, a csípőjén, föl a hátára... Nevetnek, eltorzul az arcuk... Fölnyílt szájjal csókolóznak... A testük összeborul... Lihegnek, rángatóznak, boldogok! Úristen, úristen!

Az ő szája is megnyílt, lihegett, teste rángott, gyötörődött, lázban égett, boldogtalan volt! Fölugrott az ágyból, ökle összeszorult: megölte volna az asszonyt, ha most valahogy elékerül.

— Nem kell! Nem kell! Gyűlölöm! — dadogta hangosan.

A szomszédból, ahol már új lakó lakott, valami olasz, nyugtalan forgolódást, s köhécselést hallott. Magára eszmélve bebújt a takaró alá, s fejfájósan, vacogva, nagysokára elaludt.

De a hercegné nemsokára ebédre hívta s kénytelen volt elmenni a mély kertben rejtőző villába, ahol minden csupa ízlés, előkelőség és csak drágán megvásárolható csönd és béke volt. Cézár szégyelte magát gyalázatos gondolataiért: az asszonyban otthon, a maga fészkeiben nem volt semmi démoni. Megmutatta szőkefürtös, kicsi fiát, aki félősen mosolygott az idegen bácsira, s bátorosan pacsit adott, amikor a dada kivezette; maga főzte a feketekávé s a szekrényből maga vette elő az apró, finom csészéket; a szeme, lázasan égő, sötét és gúnyos szeme egész este alig volt látható, s ha ráemelte a ven-

dégre, nem volt benne semmi kihívó, semmi vad, csak meleg figyelem és szelid passzivitás; s mikor a herceg a fekete után bocsánatot kért s távozott a kaszinóba, az asszony egy távoli karosszékbe ült, s onnan beszélgetett vendégével a legártatlanabb dolgokról.

Cézár azt hitte, hogy megtalálta az asszony igazi arcát, amely fölé Isten tudja miért akasztotta a nagyvilág előtt a ledérség, a cinizmus, a démoniség lárváit? Talán olyan túlfejlett szeméremből, amely már az ellenkezőjét hazudja igazi mivoltának, hogy idegen szem lelkének titkát, a gyöngédség gyöngeségét meg ne láthassa? S egy pillanatra sem mert arra gondolni, hogy ez a puha asszonyiség, ez a közvetlen melegség a játék, amelyet a női virtuóztatás egyszer meg akar próbálni: van-e hatása? és sikerül-e a szűzi betakarózással elérni ugyanazt, amit a szégyentelen meztelenséggel?

Cézár mind ritkábban volt látható a játékasztal mellett, s mind otthonosabb lett Wildenburgéknál. Már nem volt számára ellenszenves, sőt még meghökkentő se a hercegné frivol humora, amellyel a nagy társaságokat mulattatta, — az orosz ezredes egy szép napon kimaradt a társaságból s hirtelen elutazott, — tudta, hogy amikor eloszlanak az emberek, az idegenek, s ők ketten maradnak a csendes szobákban, melyekből hamar kiszellőztetik a szivarfüstöt, a beáradó langyos levegő kisepri a paráznaság romlott gőzeit is. Tisztaságot akart, — mert a lelke tele volt rossz gondolatokkal, lázas vágyakkal, s szinte észre se vette, hogy már számítgat magában, hogyan foglalja el a saját beteggé nőtt érzékisége számára a megtisztított területet.

De ő azt hitte, csak otthont keres, női meleget, füstbement házassági terveinek szerény pótlását, s elrontott életének gyógyító menedékét, — s Gabriella, a játék szenvedélyébe temetkezett férj mellett boldogtalanul, barátot, aki a férj funkcióit tölti be a házban — kivéve a hálószobát. S Cézárnak visszaadta életerejét a tudat, hogy ismét egy nő került az életébe: s a régiek egyszeriben megszűntek fájni. Mathilderól különböző s egy-

másnak ellentmondó híreket hallott: hogy jegyben jár egy román menekülttel, s hogy nem jár jegyben senkivel, hogy rövidesen Victor felesége lesz, s hogy hallani se akar férjhezmenetelről. Nem bánta, nem érdekelte egyik hír se. Kívánta, hogy Mathilde boldog legyen: mert kissé bűnösnek érezte magát abban, hogy a lány fiatal éveit a maga szerencsétlen fölmerülésével megrontotta; de maga is boldog kívánt lenni, ha még lehet s ameddig lehet, s most már tudta, hogy Mathilde mellett soha sem lett volna boldog. Még Kestnernére is haragudott: mert némi izgatott félreértések közepette megtudta anyjától, hogy sohasem juttatott pénzt Kestnerékhez fia számára, s az egész ügy az asszony kegyes csalása, jótevő hazugsága volt. Cézár már rég elköltötte a kapott összegeket, visszafizetni nem tudta, s gögjét furkálta s lelkét nyomta az önkéntelen adósság, — kivált most, hogy minden kapcsolata megszűnt Kestnerékkel. Levelezésük mind gyérbb lett, a viszony kialudt magától, mint a kandalló tüze, amelyet az elhagyott lakásban már senki se táplál.

Wildenburg hercegné néha fél-komolyan, fél-tréfásan biztatgatta Cézárt, hogy nősüljön meg, próbálja újra fölvenni a kapcsolatot egykori menyasszonyával, — de ezeknek az unszolásoknak csak az volt a céljuk, hogy a férfi érezze, mennyire nem tud elszakadni tőle. Cézár nem gondolt többé halálig tartó, elválhatatlan házastársi viszonyra, — szerelmet akart, a test vad s állati szerelmét, amely elcsitítja a lélek minden kételyét s a szellem kritikus hitetlenségét az öröm lehetőségében. Ezt napról-napra világosabban érezte, s már csak makacsságból takargatta égető vágyakozását a hűvösen tiszta barátság illúziójával.

*

— Ma kivételesen itthon maradhatna, — szól a hercegné ebéd után a férjéhez, — a kicsinek láza van... Délben fázni kezdett, a dada lefektette, most meg olyan forró, mint a tűz... Nem is evett szegényke, csak összebeszél mindenfélét álmában...

— És az orvos? — kérdi a herceg aggodalmasan s megnyúlt arccal.

— Azt mondta, talán bárányhimlő... Meg kell várni, kiütnek-e a himlők holnapra...

— No hála Istennek, — mondja a herceg megnyugodva, — szóval nincs nagy baj... Akkor nyugodtan elmehetek... én úgyse tudok szegénykén segíteni.

A hercegné nem felel. A herceg kezét csókol s távozik.

— Fogad a hercegné? — kérdi Cézár ezen az estén a kövér német inast, aki Wildenburgék udvarmestere, útimarsallja s házőrző ebe egyszemélyben.

— Nem fogad, de megparancsolta, hogy a báró urat engedjük be hozzá.

Cézár végigmegy egy sor ismerős szobán, de senki nem jön elébe. Gabriella a kis női szalonban fekszik a szófán, párnák között, kisírt szemmel, a lámpafényben csillogó-halaványan.

— Beteg? — érdeklődik Cézár gyöngéden s miközben kézcsókra hajol, mélyen belelát a halványzöld házi-ruha kivágásába. A hercegné otthoni szabadossága ez a könnyű, csipkés ruha: utálja a krinolint, amely ketrecbe zárja testét s távortartja tőle azt is, akit talán szívesen engedne közelebb.

— Nem, kicsit fáradt vagyok... — feleli Gabriella s érzi, hogy a testéhez hajoló fej rábukna keblére, ha az agyába szökő vér elnehezítő parancsának engedne. — Francinak úgylátszik bárányhimlője van és különben is sok izgalom volt ma...

Cézár a kisírt szemekbe néz komolyan, s a hercegné megérzi saját szemealjának pirosságát is. Szeretné elővenni rizsporos pamacsát, de már késő.

— Meg lehet nézni a kis beteget? — kérdi szerencsés ösztönnel Cézár és az anya hálás mosolyára ismerős léptekkel indul a gyerekszoba felé.

Ott már csak az éji mécses ég, meleg, lágy gyermektest-szag terjeng, a dada félrecsúszott konttyal, karjára hajtott homlokkal horkol az asztalon. Cézár lábujjhegyen, óvatosan közelebb lép a kis ágyhoz s előrenyújtott fejjel belenéz: Franci pufók, égőpiros arccal, borzas szőke fürtökkel alszik, karjára hajtva lázas kis fejét s összegömbölyödve a fehér takaró alatt.

— Nekem sohase lesz fiam... — gondolja Cézár elsuhanó keserőséggel, s elhagyja a titokzatos szobát, amelynek levegője idegen számára s nyilván mindig idegen is lesz.

Mire visszatér a női szalonba, Gabriella már helyrehozta szemealját, s úgy helyezkedett el a diványon, hogy testének vonala érvényesüljön a könnyű ruha még mindig bő fodrai alatt.

— Huzza közelebb a székét, hogy ne kelljen hangosan beszélni, — mondja mély hangján, mely ma fátyolosabb, mint máskor. S miután testi nyomait már eltüntette, borúsán vallja meg: — Ma sírtam...

Cézár még közelebb húzza székét, mintha testével akarná védeni az asszonyt minden bántalom ellen.

— Alfréd miatt... kértem, hogy ma maradjon itthon: a kicsi beteg és én... olyan bágyadt vagyok. De nem: neki játszani kell. A gyereke elpusztulhat miatta. Én is. Nem szeret.

— Magát nem szeretni?

— Igen, igen. Maga nem képzelem, milyen sivár az én életem. Holott én fiatal vagyok, szükségem van a szeretetre, — s halkán köhécsel. — Engem még soha senki nem szeretett. Az anyám se. A férjem se. A barátaim... azok mind mást akarnak tőlem, nem amit én szeretetnek nevezek.

Cézárnak ugrálva ver a szíve: mást, mást! Ő mindent akar: hiszen a szerelem minden, testnek és léleknek, szennynek és szépségnek egésze! S izgatottan hajol előre:

— Nem érezte még, hogy van valaki, aki szereti, igazán?

A hercegné lassan ingatja fejét, szinte habozva, mintha tudna valakit mégis, de várja, hogy az maga öntse ki szívét.

— Nem tudja, hogy én szeretem?

Az asszony kábultan, lehúnyt szemmel s mosolyogva ereszti hátra fejét a párnára: elterülve fogadja a vallomást, mintegy megadva magát a még csak szóban kitörő vágynak.

— Szeretem, — suttogja sebesen Cézár, — jobban, mint eddig bárkit a világon. Nem tudom, mért szeretem, nem is gondolkodok rajta, csak ha magát látom, más ember leszek, jobb, erősebb, épebb, boldogabb: elfelejtem mindazt a szenvedést, amin keresztülmentem, mindazt a csalódást, ami ért... minden mindegy... minden érdemes volt... azért, hogy eljussak magáig, hogy megismerhessem magát...

Hirtelen föláll elakadva, mintha attól félne, hogy mindezt tilos lett volna mondania.

— Bocsásson meg... ezt el kellett mondanom... és most elmegyek... ha ostobaságot csináltam, bocsásson meg...

Talán ostobaságot csinált: s mégis, már az is boldogság, hogy elmondta, hogy elmondhatta!

De az asszony kinyújtja kezét s duzzadt ajakkal leheli:

— Nem... maradjon...

Cézár úgy érzi, hogy csakugyan érdemes volt ezért az egyetlen szép percért tönkretenni egész életét s érdemes lesz meghalni, ha túl lesz ezen a percen.

— Szeret?... igazán?... lehet? — dadogja, nehézkösen odaesve az asszony elé s mohó fejét a kitágult szemű archoz szorítva.

Az asszony szótlanul öleli magához a boldogságtól s vágyakozástól kigyúlt férfejet, s ajkát szenvedélyesen beletúrja a fölé boruló szájba.

Cézár csak egy perc feléig bírja a csókot; s hirtelen esztét veszítve, lerántja félkézzel a nő ruháját. S miközben agyán sötét lánggal csapnak át gyötrődő éjszakáinak

képzeltései, mohón keresi szájával a selyemingből kibuggyanó kemény keblet, s kezével a csipő és hát mezeten s borzongató érintését... Ne... ne... — hallatszik elfúltan valami gyöngye tiltakozás, ami mégis azt jelenti: igen... igen... s az is elmerül a torkokból kitörő nehéz lihegésbe....

Mikor a halk nessel megnyíló ajtók a herceg érkezését jelentik, Cézár még mindig el nem fogyó hálacsókjait hullatja a hercegné lankadt kezére. Wildenburgné visszakapja kezét s a férfi is dermedten kiegyenesedik. De fölösleges az óvatosság, a herceg derüsen s gyanútlanul üdvözli őket.

— Hogy van Franci? — kérdi a feleségét, akinek kezére egy vonalnyi távolságban Cézár utolsó csókjától szorítja száját. S kis lelkiismeretfurdalással dicsekszik: — Otthagytam a játékot, nyugtalanít a kicsike...

— Nincs jobban, — feleli fagyosan a hercegné s neheztelését mutatva, szórakozottan elfordítja fejét.

A herceg fölhúzza fehér szemöldökét s borusan nézi cipője orrát. Aztán, nem bírva a nyomott hangulatot, mosolyogva megcsapkodja Cézár vállát, a félkar fölött:

— Szép tőled, hogy szórakoztatod a feleségemet... Jó fiú vagy, nagyon hálás vagyok neked... Pedig jobb volna ilyenkor már ágyban lenned: az egészséged érdekében...

Cézár semmit sem tud szólni, gyorsan, zavartan, mosolytalanul búcsúzik. A herceg vállatvonva kíséri ki egy darabon:

— No lám, — gondolja, — még ő is haragszik! Gabriella bizonyosan panaszkodott rám... Meg is érdemlem...

*

Cézár másnap boldog gondolatokkal eltelve sietett a Wildenburg-villa felé. Lelkében mint a kis macskák játszottak s hemperegtek érzései: puhán, selymesen, vidoran

s mégis titkos karmokkal, amelyek véres csíkot is tudnak kaparni. Hát mégis lehetséges, hogy szeret valaki? gondolta boldogan, s nyomban utána belékarmolt a szorongás, hogy ez nem szerelem, csak démoni játék. Még édes melegséggel zsiborgott ereiben a tegnapi emlék s már prüszkölve ráfútt szívére egy hűvös lehellet: hogy talán elég is volt Gabriellának a félölelésből. De baljós sejtelmeit erővel elkergette: boldog akart lenni, s hinni akart abban, hogy van boldogság.

Az ajtóban a kövér inas fogadta és sajnálkozva jelentette, hogy a hercegné beteg és senkit sem fogad.

Cézár elsápadt. Egy percig némán állt a küszöbön s farkasszemet nézett a puffadt s mozdulatlan arcú szolgálával. Aztán erőt vett magán s megkérdeztette, mikor lehet reménye, hogy látja a hercegnét. Az asszony azt üzentte, hogy másnap.

El kellett menni. Cézár egészen kábult volt. Aggódott: Gabriella beteg és ő nem lehet mellette, titkolnia kell, hogy félti s még csak túlságos részvétet sem mutathat... Gyanakodott is: hátha csak nem akarja látni, hátha megbánta a tegnapot: tegnap szédült volt, örült volt s ma megrettenve ismerte föl, mit tett... De nem: mindez csak képzelődés... Betegsége múló gyengélkedés, s holnap már látni fogja.

Másnap újra ott volt: virágot is vitt, fehér rózsákat, mint Mathildenak eljegyzésük másnapján. Milyen fölfordult nap volt az! S mi is lett azzal a csokorral? Eltűnt a zürzavarban, talán kidobták... Mit bánja: most már mindegy... Mathilde sápadt emlék s Gabriella odabenn várja, forrón, odaadón, valóságosan...

De a komornyik lesütött szemmel azt mondotta, hogy a hercegné még mindig beteg s még mindig nem fogad. Cézár jeges szívvel, tétován nyújtotta át virágait az inas markába, s már látta, amint a fehér rózsák kirepülnek a szemébe... Gabriella nem akarja látni (vagy beteg csakugyan?), máris végzett vele: végigjátszotta számára a szerelmes nőt, azt a nőt, akit Cézár benne elképzelt, s most nevet rajta (vagy beteg mégis? a tüdeje kínozza bizo-

nyosan . . .) Be kellene hatolni hozzá erőszakkal, félrelökni a tohonya inast, s föltépni az ajtókat: s bizonyosságot szerezni . . . Ha beteg, megcsókolni hideg kezét, megcsókolni forró homlokát, mellette maradni, virágokat hordani az ágyára, limonádét készíteni, fölolvadni, reszketve várni az orvost . . . Ha pedig az új szeretője van nála, fölkapni a kandalló elől a nehéz bronzszerszámot, s leütni vele a szajhát, s leütni a boldog lovagot . . . De nem, nem: nyugodtnak kell lenni, hazamenni, úgy tenni, mintha az egész nem izgatná különösen s várni . . .

A komornyik szúrósan nézte Cézárt, aki csak állt a küszöbön fehéren s elborult szemmel, — végre is meg kellett fordulni s elkullogni. Az út kavicsa ropogott lába alatt, a kertajtó élesen megcsikordult mögötte . . . Gondolat nélkül, szédülten távolodott, csak saját lépteinek tompa neszt figyelte, s szívére egyre nagyobb súllyal nehezedett a távolodás kétségbeejtő érzése . . . Befordult abba az utcába, amelyben lakott, de nem tudott hazamenni. Öklével belekapaszzkodott egy kert vasrácsába és sokáig lesett, öntudatlanul, az idegen kertbe. Egy aprócska szökőkút vize bugyogott a kert közepén csöndesen, miniatür sziklák s kövér, zöld levelek között. Egyszerre ráébredt, hogy egy idegen kertbe leselkedik s riadtan elkapta homlokát a vasrács hűvös közeléből.

— Gabriella beteg . . . — mondta hangosan, aztán megfordult s majdnem futva indult vissza Wildenburgék villája felé. Már messziről látta, hogy a villa ajtaján az asszony lép ki, széles szoknyában, mely megakadályozza, hogy az a valaki, aki mögötte igyekszik, karját nyujtsa, vagy egészen közelébe érhessen.

Cézár megtorpant s hozzálapult a kőfalhoz, amely valamelyik szomszéd villát kerítette s amely mellett éppen elhaladóban volt. Egész testével hallgatódzott: hallotta a kerti út kavicsainak ropogását, amelyek az elébb saját léptei alatt roppantak meg, s nemsokára a kertajtó csikor-dulását.

Az asszony és kísérelője, kinek arcát elmosta a homály, de peckes léptei idegenek voltak Cézár számára, az út

közepén közeledtek. A leselkedőt nem vették észre. Cézár szíve majd kiszakadt, — fáj a dobogása.

Megvárta, amíg a pár közvetlen elébe ér. Akkor ellépett a fal mellől, mintha egy darab sötét vakolat vált volna le a téglákról. Nem tudta, mit csináljon. Értelmetlen horkanás tört föl melléből.

Gabriella összerezett, amint meglátta, aztán riadtan nézett arcába. Az úr, akinek fekete kis kecskeszakálla volt s élénk fekete szeme, ráförmedt:

— Mit akar?

— Gabriella . . . — lehelte Cézár, ügyet sem vetve a lovagra, aki megütődve fordult az asszonyhoz:

— Ki ez az ember?

— Nem tudom . . . — felelte az asszony izgatottan, s szemét próbálta Cézár szemébe kapcsolni, hogy kíméletért könyörögjön.

A férfi fölemelte karját, s félretolta az útból a tolokodót:

— Menjen a dolgára, ha jót akar . . .

Most Cézár is szembe fordult az idegennel, s öklét arca elé emelte.

— Leütlek . . . — lihegte vad gyűlölettel s akkor meghallotta a hercegné gyors suttogását:

— Cézár, könyörgöm, ne csináljon botrányt . . . mindent megmagyarázok . . . Jöjjön holnap . . . holnap este . . .

S ebben a hangban benne volt a nemrég élvezett testi gyönyörűség riadt s megadó ígérete; a halk s mély hang bágyadtan terült el a fölemelt ököl férfiereje előtt.

Cézár karja elszibbadt s aláhanyatlott. Testében végigremegett utolsó szeretkezésének kéje, s a félig állati, félig emberi, de állati felében is iszonyúan emberi indulat, mely efelé az asszony felé hajtotta. Ha egészen állattá tudott volna lenni, itt az utcán leteperte volna, hogy egy őrzöngő összeolvadásban búcsúzzon tőle. De ehelyett valami minden kéjnél hatalmasabb kétségbeesés, életundor rázta meg testét s lezuhanó sötétségével cselekvésre kép-

telenné bénította. Hátralépett összegörnyedve, mint egy koldus, — az út szabad volt s a hercegné elsietett az idegennel.

*

Az égen gyér csillagok ragyognak, a föld fekete, mint a korom, amely egy roppant kemence kiégett belsejét borítja. A nyitott ablakon hatalmas csönd árad be, s a virágzó tavaszi fák tikkadt illata. Óra ketyeg a falon, — az éjszakai csendben hangosabb egyenletes percegése. Vékony, gyenge hangon kettőt üt... a tompa ütések zümögve foszlanak el... s az idő száll tovább, sietség nélkül, nesztelen vonulásának szelével forgatva a látható s a láthatatlan csillagokat...

Cézár kiveszi szájából a szivart, amely már tövig égett s forró lett ajka között. A csutkát belenyomja egy kis réztányérba, — füstje gazdátlanul kering egy ideig fölfelé. Nem fogalmazza meg magában a hasonlatot: de gondolatban összekapcsolja a maga életével a tövig égett szivarcsutka képét. Feketedő parázs, elszálló füst, s egy szipetnyi hamu... Ennyi az ő élete, — s ennyi minden élet.

De mért kell végigvárni, amíg elhamvad a szivar, akkor is, ha rossz, keserű, nem ízlik?... Volt egy pár jóízű szippantása, elszállt a magasba egy pár széprajzú füstkarikája, amelyre érdemes emlékezni... És most elég volt... Ezentúl csak keserűség, csak fejfájás, csak sivár hidegség jöhet, — jobb elbujni előle az anyaföld melegébe.

Az anyaföld mindenütt anyai... Az ő ölében mindenütt egyformán édes a pihenés... Csak a testét tapodó emberek békétlenkednek örökkön-örökké s gonosz gyermekeként tépik és ütik egymást... De ő nem akar többé békétlenkedni, az ő forradalma végképen elbukott... Az a másik forradalom pedig nélküle is tovább él, titkon izzik letiport parazsa s izzani fog, amíg csak el nem jön az az új élet, az a másik világ, amelyről barátai álmodnak...

Ha még hinni tudna benne, hogy csakugyan új élet támad a magyar földön! Ha még tudna hinni hazában, Istenben, emberben . . . de jéghideg szívében, melyben már az önmagáért fájó részvét is haraggá változott önmaga ellen, csak a kétség rosszullete, csak a tagadás görcse, csak a semmi szédülete kavargog. Egyetlen kéj maradt meg számára: a megsemmisülése . . .

Egy kicsi üveget dobál tenyerében, amelyet valamikor Kálmántól kapott. A kicsiny üveg szürke folyadékkal van tele. Cézár lekaparja körmével a megsötétedett pecsétviaszt, amely az üvegcsé száját elzárja. Tartalmát beleönti egy pohár vízbe. A szintelen víz lassan elsötétedik: alulról fölfelé kavargog vissza a nehéz folyadék. Cézár remegő kézzel magasra emeli a poharat a gyertyafényben s várja, hogy egészen fekete legyen. Egy régi perc emléke bukkan föl lüktető agyában, mint hirtelen fölmerülő dal-lam foszlánya, amikor ugyanígy állt, kezében a méreggel. Behúnyja szemét s egyszerre ajkán érzi a pohár hideg peremét.

HUNGÁRIA R. T.

OSZK

Országos Könyvtár

